

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 25
ROČNÍK CIX – 2015

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 25
ROČNÍK CIX – 2015

Bratislava 2015

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CIX- 2015
ARCHEOLÓGIA 25

Redakčná rada/Editorial Board

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda/Chairman), Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc.,
Mgr. Radoslav Čambal, PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.,
PhDr. Matej Ruttkay, CSc., PhDr. Etela Studeníková, CSc., PhDr. Vladimír Turčan

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého, anglického a slovenského jazyka/translation into English,
German and Slovak languages: REELS, s. r. o., Stephanie Staffen, Radoslav Čambal

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori/the Authors are responsible for their contributions

Grafická úprava/Graphic design
Matúš Lányi

Tlač/Print

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2015
Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2015

ISBN 978-80-8060-365-6
ISSN 1336-6637

ZBORNÍK SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA CIX – 2015 ARCHEOLÓGIA 25

OBSAH / INHALT

TOMÁŠ KOLON:

- 11 NÁLEZ DISKOVITÉHO MLATU A MLATU SO ŽLIABKOM ZO ŠPAČINIEC
18 DISCOVERY OF A DISC MACEHEAD AND A GROOVED SLEDGEHAMMER FROM ŠPAČINCE

JANA MELLNEROVÁ ŠUTEKOVÁ – PAVOL JELÍNEK – JANA HLAVATÁ – DANIEL KENDRALA:

- 19 SÍDLISKOVÝ OBJEKT WIESELBURSKEJ KULTÚRY V BRATISLAVE-RUSOVCIACH
28 EIN SIEDLUNGSOBJEKT DER WIESELBURG-KULTUR IN BRATISLAVA-RUSOVCE

SIMONA SLIACKA:

- 31 KOLEKCIA DROBNÝCH BRONZOVÝCH ŠPERKOV Z LISKOVskej JASKYNE
35 EINE KOLLEKTION VON KLEINEM BRONZESCHMUCK AUS DER LISKOVSKÁ HÖHLE

DAVID PARMA – BLANKA MIKULKOVÁ – MIROSLAV ŠMÍD – HANA NOHÁLOVÁ:

- 37 SÍDELNÍ AREÁLY STŘEDNÍ DOBY BRONZOVÉ Z DRNOVIC U VYŠKOVA
71 MIDDLE BRONZE AGE SETTLEMENT AREAS IN DRNOVICE, VYŠKOV COUNTY

ZOJA BENKOVSKY-PIVOVAROVA:

- 73 ZUR TERMINOLOGIE DER BRONZEZEITLICHEN HÜGELGRÄBERKULTUR IN MITTELEUROPA
87 K TERMINOLOGII MOHYLOVEJ KULTÚRY DOBY BRONZOVEJ V STREDNEJ EURÓPE

RADOSLAV ČAMBAL:

- 89 SÍDLISKO KALENDERBERSKEJ KULTÚRY V DUNAJSKEJ LUŽNEJ-NOVÝCH KOŠARISKÁCH
154 SIEDLUNG DER KALENDERBERG-KULTUR IN DUNAJSKÁ LUŽNÁ-NOVÉ KOŠARISKÁ

ALENA ŠEFČÁKOVÁ:

- 160 ANTROPOLOGICKÁ A ARCHEOZOOLOGICKÁ ANALÝZA NÁLEZU Z OBJEKTU 1/02
Z DUNAJSKEJ LUŽNEJ – NOVÝCH KOŠARÍSK (OKR. SENEC)

IGOR MURÍN:

- 161 INTERPRETATION OF GEOPHYSICAL SURVEY OF AN EARTHEN MOUND FOR ARCHAEOLOGICAL
PURPOSES, MOST PRI BRATISLAVE
169 INTERPRETÁCIA GEOFYZIKÁLNYCH MERANÍ (ZEMNÉHO NÁSYPU) PRE ARCHEOLOGICKÉ ÚČELY,
MOST PRI BRATISLAVE

MARTIN KVIETOK:

- 171 NOVÁ LOKALITA Z DOBY LATÉNSKEJ V PRIECHODE (OKR. BANSKÁ BYSTRICA) A JEJ POSTAVENIE
V ŠTRUKTÚRE OSÍDLENIA HORNÉHO POHRONIA
192 NEW LOCATION FROM THE LATÈNE PERIOD IN PRIECHOD (BANSKÁ BYSTRICA DISTRICT) AND ITS
STATUS IN THE SETTLEMENT STRUCTURE OF THE UPPER POHRONIE REGION

CHRISTOPH RÖTTGER:

- 195 ÜBERLEGUNGEN ZUR ZEITSTELLUNG DER MÜNZEN DER BIATEC-REIHE
209 CONSIDERATIONS ABOUT DATING THE COINS OF THE BIATEC-SERIES
POZNATKY O DATOVANÍ SÉRIÍ MINCÍ TYPU BIATEC

IGOR BAZOVSKÝ – MAGDA PICHLEROVÁ †:

- 211 RÍMSKA KAMENNÁ ARCHITEKTÚRA PRI IRKUTSKEJ ULICI V BRATISLAVE-RUSOVCIACH
232 RÖMISCHE STEINARCHITEKTUR BEI DER IRKUTSKÁ STRASSE IN BRATISLAVA-RUSOVCE

ANDREA NÁMEROVÁ:

- 233 NÁLEZ VOTÍVNEHO OLTÁRIKA Z KOVÁCSOVEJ ULICE V BRATISLAVE-RUSOVCIACH
238 FUND EINES VOTIVALTARS VON DER KOVÁCZOVÁ STRASSE IN BRATISLAVA-RUSOVCE

JÚLIUS VAVÁK:

- 239 KONIEC MORAVSKÉHO DÉMONA? PRÍSPEVOK K IDENTIFIKÁCIÍ VÝJAVU NA VČASNOSTREDOVEKOM HONOSNOM OPASKU Z LOKALITY BŘECLAV – POHANSKO
254 THE END OF THE MORAVIAN DEMON? CONTRIBUTION TO THE IDENTIFICATION OF A SCENE ON AN EARLY MEDIEVAL OSTENTATIOUS BELT FROM THE BŘECLAV – POHANSKO LOCALITY

ZDENĚK FARKAŠ:

- 257 STREDOVEKÉ OPEVNENIE STARÝ ZÁMOK II PRI PEZINKU
295 DIE MITTELALTERLICHE BEFESTIGUNG STARÝ ZÁMOK II BEI PEZINOK

ZDENĚK FARKAŠ – IGOR CHOMA – ROMAN PAŠTEKA – RENÉ PUTIŠKA:

- 299 IDENTIFIKÁCIA MIESTA ULOŽENIA OSTATKOV KARDINÁLA PETRA PÁZMÁNYA A ARCIBISKUPA JURAJA LIPPAYA A NÁLEZ DEPOTU ZLATÝCH MINCÍ V KRYPTÁCH POD PRESBYTÉRIOM DÓMU SV. MARTINA V BRATISLAVE
311 IDENTIFIZIERUNG DES NIEDERLEGUNGSPLATZES DER RELIQUIEN VON KARDINAL PETER PÁZMÁNY UND DES ERZBISCHOFES JURAJ LIPPAY UND EIN HORTFUND VON GOLDMÜNZEN IN DEN KRYPTEN UNTER DEM PRESBYTERIUM DES ST. MARTINS-DOM IN BRATISLAVA

KOLOKVIUM – KOLLOQUIUM

VLADIMÍR TURČAN:

- 313 TRINÁSTY ROČNÍK KOLOKVIÍ K OTÁZKAM RÍMSKO-GERMÁNSKEJ ARCHEOLÓGIE
314 DREIZEHNTER JAHRGANG DER KOLLOQUIEN ZU DEN FRAGEN DER RÖMISCH-GERMANISCHEN ARCHÄOLOGIE

KRISTIAN ELSCHKE:

- 315 KERAMIK VON „RÖMISCH-GERMANISCHEN“ NIEDERLASSUNGEN IN BRATISLAVA-DÚBRAVKA UND STUPAVA-MÁST (WESTSLOWAKEI)
338 KERAMIKA Z „RÍMSKO-GERMÁNSKYCH“ USADLOSTÍ V BRATISLAVE-DÚBRAVKE A V STUPAVE-MÁSTE (ZÁPADNÉ SLOVENSKO)

MAREK KALÁBEK:

- 339 GERMÁNSKÁ KERAMIKA V PŘÍKOPU ŘÍMSKÉHO TÁBORA V OLOMOUCI-NEŘEDÍNĚ
345 GERMANISCHE KERAMIK IM GRABEN DES RÖMISCHEN LAGERS IN OLOMOUC – NEŘETÍN

RADKA KNÁPEK – ONDREJ ŠEDO:

- 347 BARBARSKÁ KERAMIKA Z KONTEXTŮ SE STRATIGRAFICKÝMI VZTAHY K ŘÍMSKÉMU ZDIVU V TRATI NEURISSEN V MUŠOVĚ
376 KERAMIK DER BARBAREN VON KONTEXTEN MIT STRATIGRAPHISCHEN BEZIEHUNGEN ZUM RÖMISCHEN MAUERWERK IN DER FLUR NEURISSEN IN MUŠOV

JÁN RAJTÁR:

- 379 GERMÁNSKE NÁLEZY Z RÍMSKEHO DREVOZEMNÉHO TÁBORA V IŽI
395 DIE GERMANISCHEN FUNDE AUS DEM RÖMISCHEN HOLZ-ERDE-LAGER IN IŽA

VLADIMÍR VARSÍK – TITUS KOLNÍK:

- 401 KERAMIKA Z HLAVNEJ BUDOVY V CÍFERI-PÁCI
411 KERAMIK VOM HAUPTGEBÄUDE IN CÍFER-PÁC

VLADIMÍR TURČAN:

- 413 GERMÁNSKA KERAMIKA Z ANTICKEJ REZIDENCIE V STUPAVE (VÝSKUM V ROKOCH 1987 – 2004)
421 GERMANISCHE KERAMIK AUS DER ANTISCHE REZIDENZ IN STUPAVA (FORSCHUNGEN IN JAHREN 1987 – 2004)

- 423 RECENZIE – BESPRECHUNGEN

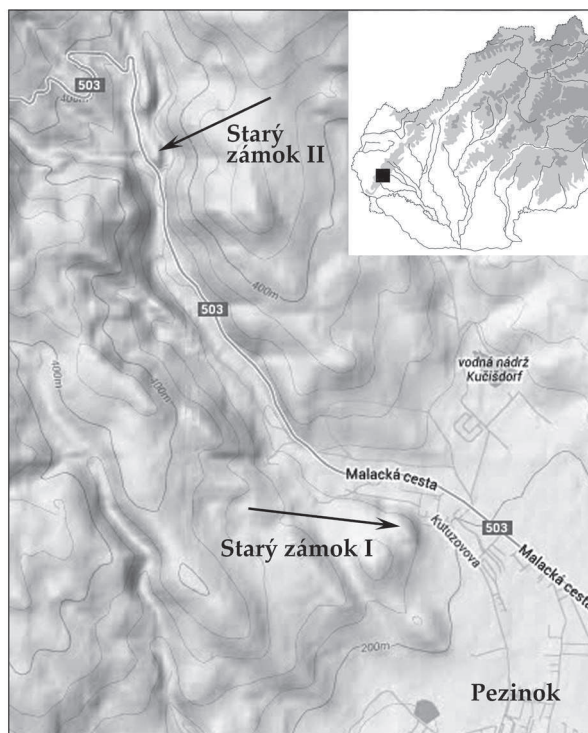
STREDOVEKÉ OPEVNENIE STARÝ ZÁMOK II PRI PEZINKU

ZDENĚK FARKAŠ

Keywords: fort, Small Carpathians, Pezinok, medieval pottery, medieval militaria, 13th – 15th century

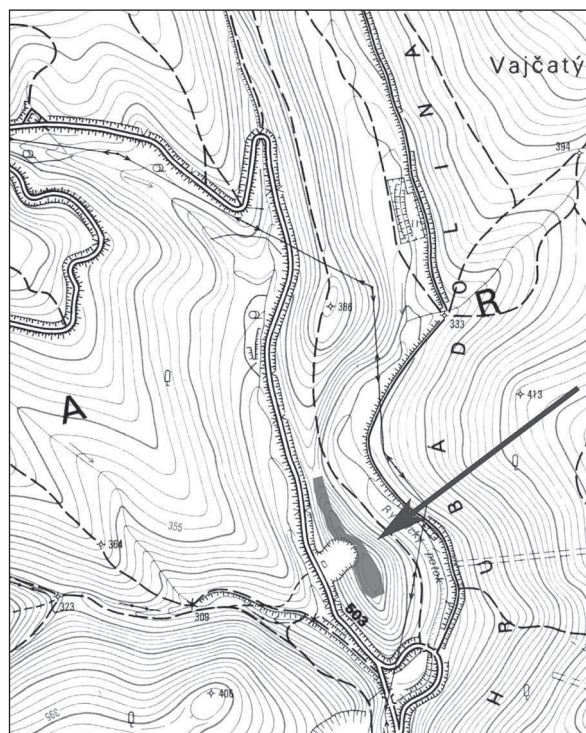
Abstract: Medieval fortifications of the Starý zámok II near Pezinok. The oldest part of the fortifications of the Starý zámok II were built in the second half of the 13th century on a small area of rocky ridge between two small rivers. It consisted of a residential and defensive wooden tower with several floors and an adjacent building partly buried in the ground. After its destruction in a fire during an armed attack some time during the last third of the 13th century or the beginning of the 14th century, i.e. at a time when the Small Carpathians area saw many such events, the fortifications were rebuilt and, according to the evidence provided by archaeological material, used occasionally as a strongpoint or signal point until the turn of the 16th century at the latest.

V roku 2001 objavili J. Vitáloš a P. Wittgrüber, vtedy členovia občianskeho združenia Karpaty Slovakia, z písomných záznamov a ani v ústnej tradícii dovtedy neznámu stredovekú opevnenú polohu v katastri Pezinka, časť Cajla, ktorá sa nachádza približne 4 km smerom na severoseverozápad od vstupu do psychiatrickej liečebne Philippa Pinela (obr. 1). Leží na dlhom úzkom hrebni Malých Karpát, nad sútokom horských potokov Sedláčkov jarok a Blatina v Cajlanskej (Hrubej) doline neďaleko bývalej drevorubačskej osady Rybníček (obr. 2, 3, 4). Pevnosť tak okrem hlavnej doliny kontrolovala aj niekoľko bočných doliniek, ktoré umožňovali prechod od Pezinka smerom na Záhorie cez sedlo Baba alebo sedlo pod Javorinou. Jej úlohou mohla byť ochrana jednej z menej známych obchodných a vojenských ciest spájajúcich Karpatskú kotlinu cez Trnavskú pahorkatinu so západnejšie ležiacimi časťami Európy, predovšetkým s Rakúskom a Českým kráľovstvom. K jej objavu prispeli poznatky z archeologického výskumu polohy „Starý zámok“, ktorá leží priamo nad liečebňou Philippa Pinela (obr. 1). Tie prakticky zavrholi možnosť, že práve tu stál hrad, ktorý bol predchodcom hradu na mieste dodnes stojaceho zámku na okraji stredovekého Pezinka (napr. Žudel 1982, 40) a ktorý podľa písomných správ dobyl v roku 1271 český kráľ Přemysl Otakar II. (Farkaš 2002, 81; Farkaš/

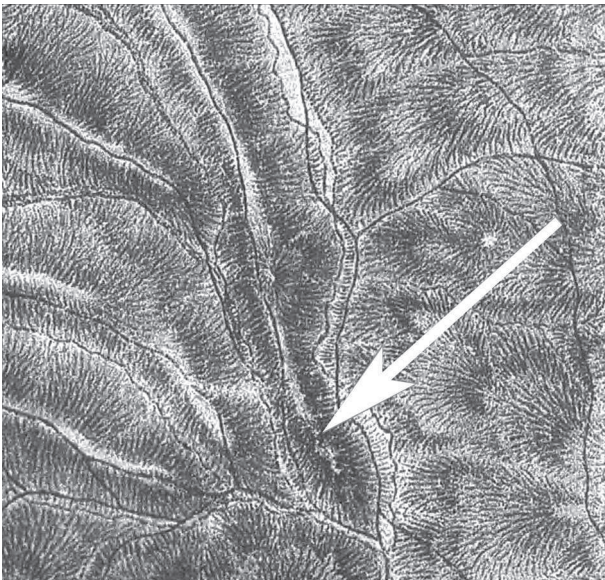
Obr. 1. Pezinok, časť Cajla. Cajlanská (Hrubá) dolina na terénnej mape s vyznačením polôh Starý zámok I a II

Abb. 1 Pezinok, Stadtteil Cajla. Cajlanská (Hrubá) dolina auf der Terrainkarte mit dem Markieren der Lagen Starý zámok I und II.

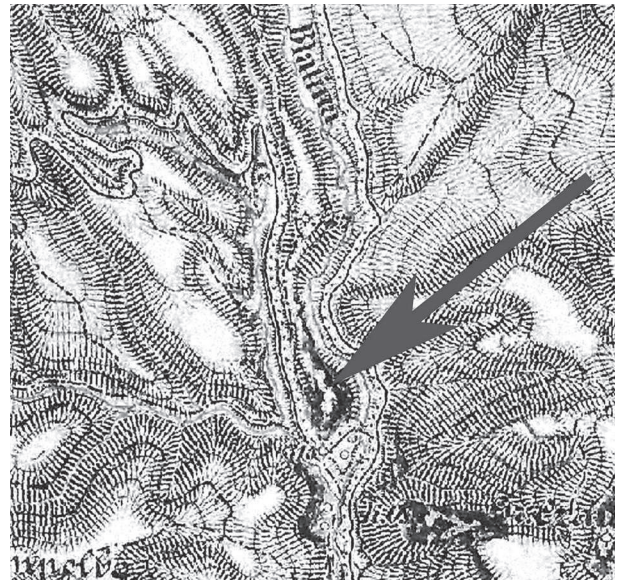
Obr. 2. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Sivou farbou je zvýraznená plocha opevnenia na mape 34-44-24, 1:10.000. Upravené.

Abb. 2 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Grau ist die befestigte Fläche auf der Karte 34-44-24, 1:10.000 hervorgehoben. Zurechtgemacht.

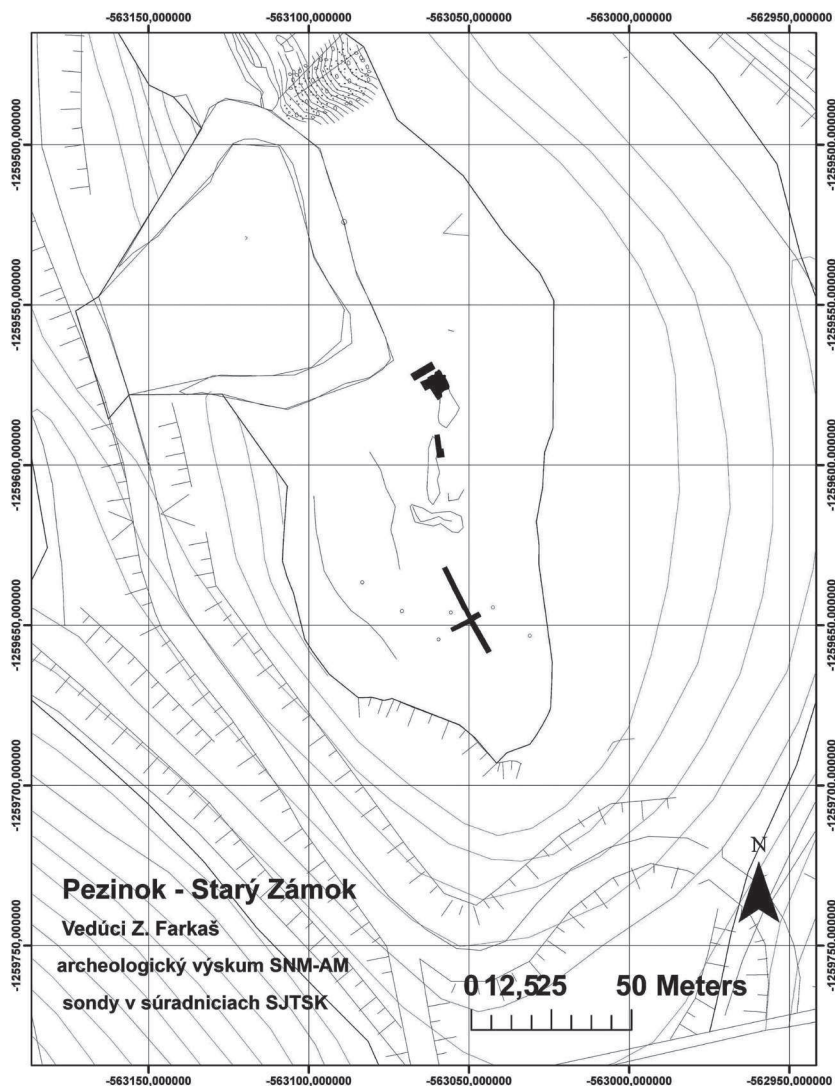

Obr. 3. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Horský hrebeň so stredovekým hrádkom na mape z 2. vojenského mapovania. Upravené.

Abb. 3 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Bergkamm mit der mittelalterlichen Kleinburg auf der Karte der 2. Militärkartierung. Zurechtgemacht.

Obr. 4. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Horský hrebeň so stredovekým hrádkom na mape z 3. Vojenského mapovania. Upravené. Abb. 4 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Bergkamm mit der mittelalterlichen Kleinburg auf der Karte der 3. Militärkartierung. Zurechtgemacht.

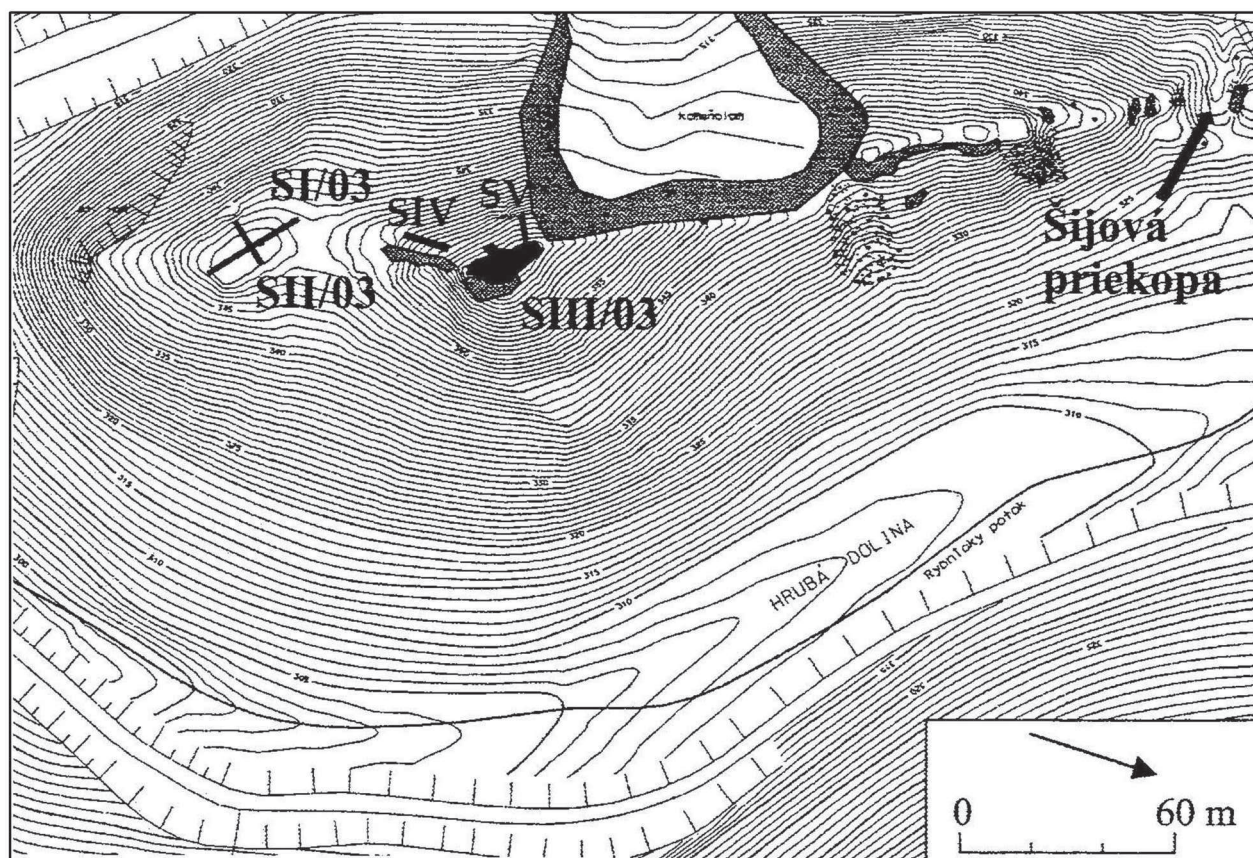
Obr. 5. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Plán sond I až V v súradniciach SJTSK. Podľa J. Bartíka.

Abb. 5 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Plan der Sonden I bis V in Koordinaten SJTSK. Nach J. Bartík.

Wittgrüber 2008, 21-25; Lehotská 1947, 15 a n.; 1982, 23; Sedlák 1967, 446; Žudel 1982, 40). J. Vitáloš a P. Wittgrüber sa pokúsili pri hľadaní miesta, kde by teda mohol stáť predpokladaný „pôvodný pezinský hrad“ o novú interpretáciu správy zo zápisnice volenej obce mesta Pezinok zo dňa 14.6.1699, v ktorej sa uvádza, že *provizor pezinského panstva tlmočil žiadosť Veleckého, prefekta majetkov generála Pálffyho, aby mu mesto dovolilo dať lámať kameň pri starom zámku (beym alten Schloß) na stavbu múru okolo sumberského kostola, a to z toho dôvodu, že je to blízko kostola* (Žudel 1982, 40). Práve na podklade správy o kameňolome pod troskami hradu, ten chýba pri opevnení nad Pinelovou nemocnicou, upriamili svoju pozornosť na iné vršky v okolí pôvodnej osady Sumberg, kde sa dodnes nachádzajú stopy po staršej ťažbe kameňa. Na jednom z nich, z veľkej časti zničenom dnes už opusteným lomom, objavili stopy terénnych úprav (šijová priekopa, prístupová cesta, do skalného masívu zahĺbený priestor a pod. – obr. 7: 3, 4; 8: 3, 4) sprievádzané na strmých svahoch v suťových kuželoch nálezmi stredovekej keramiky a železných predmetov.

Na úzky, niekoľkonásobne výškovo členený hrebeň s orientáciou v smere sever – juh, s výrazne strmými svahmi, pracovne označený ako „Starý zámok II“, vedie prirodzený prístup len od severu. Pod jeho najviac na juh vysunutou časťou, na mapách pomenovanou Srnčí vršok, sa spájajú vyššie spomenuté malokarpatské potoky, ktoré smerom proti prúdu prijímajú ďalšie drobné vodné toky prameniace v záveroch blízkych dolín tu mimoriadne výrazne zvlneného pohoria. Potok Blatina preteká pod najvyšším bodom hrádku, reprezentovanom dodnes výrazným skalným zubom, v nadmorskej výške 298 až 300 m. Plošina Srnčieho vršku leží vo výške okolo 354 m n. m. a skalný zub s pôvodnou drevenou zástavbou na vrchole dosahuje 365-366 m n. m. Plochu Srnčieho vršku tak prevyšuje o 11 až 12 m a údolie potoka až takmer o 70 m. Odtiaľ hrebeň mierne klesá smerom na sever, do plytkého sedielka oddeleného od zvyšku kopca do skaly zasekanou šijovou priekopou, vzdialenou približne 200 m od vrcholu skalného zubu (obr. 2; 7: 1, 2). Od nej potom hrebeň plynulo mierne stúpa až ku kóte 386, kde sa nachádza umelo nasypávaný kruhový útvar s voľným priestorom v strede, ktorého výskum sa doposiaľ nepodarilo z finančných dôvodov ukončiť (obr. 7: 5, 6). Predbežne nemožno vylúčiť, že ako predsunutá pevnosťka mohol chrániť prístup po hrebeni s dodnes zreteľnou vozovou cestou, k asi 350 m vzdialenej hlavnej fortifikácii.

Z geologického hľadiska pozostáva podložie dnes prevažne vzrastlým bukovo-hrabovým lesom porasteného hrádku zo stredo- až mladotriaských ramsauských dolomitov a hlavných dolomitov, ktoré predovšetkým v priestore

Obr. 6. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Vrstevnicový plán opevnenej polohy s rozložením sond. Podľa E. Blažovej, M. Bartíka a J. Bartíka. Abb. 6 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Schichtenplan der befestigten Lage mit der Verteilung der Sonden. Nach E. Blažová, M. Bartík und J. Bartík.

1

2

3

4

5

6

Obr. 7. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. 1 – pohľad na hrádok od severu, 2 – pohľad na hrádok od juhu z Cajlanskej doliny, 3 – pohľad na južnú časť hrádku od západu z bývalého kameňolomu, 4 – severná priekopa hrádku od západu, 5 – predsunutá pevnosťka na hrebeni na sever od hrádku, pohľad od juhu, 6 – predsunutá pevnosťka na vrchole hrebeňa, pohľad od severu.

Abb. 7 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. 1 – Anblick der Kleinburg vom Norden, 2 – Anblick der Kleinburg vom Süden von der Cajlanská dolina, 3 – Anblick des Südteils der Kleinburg vom Westen vom ehemaligen Steinbruch, 4 – nördlicher Graben der Kleinburg vom Westen, 5 – vorgelagerte Festung am Kamm nördlich von der Burg, Anblick vom Süden, 6 – vorgelagerte Festung am Bergkamm, Anblick vom Norden.

zaniknutého kameňolomu dopĺňajú gutensteinské vápence (<http://mapserver.geology.sk>). Pôdny pokryv pozostáva z rendzín, prípadne kambizemí rendzinových (www.podnemapy.sk), predovšetkým na strmších svahoch výrazne premiešaných zlomkami zvetraného dolomitu. Na vrcholovej plošine boli prirodzené miestne pôdy prestúpené antropogénnymi sedimentmi, najmä prepálenou zeminou s drobnými uhlíkmi.

Archeologický výskum, financovaný zo zdrojov Mestského úradu Pezinok tu v rokoch 2003, 2005 a 2011 uskutočnilo Archeologické múzeum Slovenského národného múzea v Bratislave v spolupráci s Mestským múzeom v Pezinku. Dôvodom jeho realizácie, okrem vedeckého záujmu, bolo aj zabránenie ďalšej exploitácie kovových predmetov z jeho povrchu a z blízkeho okolia po tom čo sa o jeho jestvovaní dozvedala širšia verejnosť. Pritom iba časť z týchto nálezov sa dostala do zbierok Mestského múzea v Pezinku.

Pri archeologickom výskume opevnenej polohy, jej časti na juh od ťažobného priestoru kameňolomu, sa postupne odkrylo 5 sond (obr. 5, 6). Sondami I a II, orientovanými kolmo na seba, sa skúmala výrazná vyvýšenina

1

2

3

4

5

6

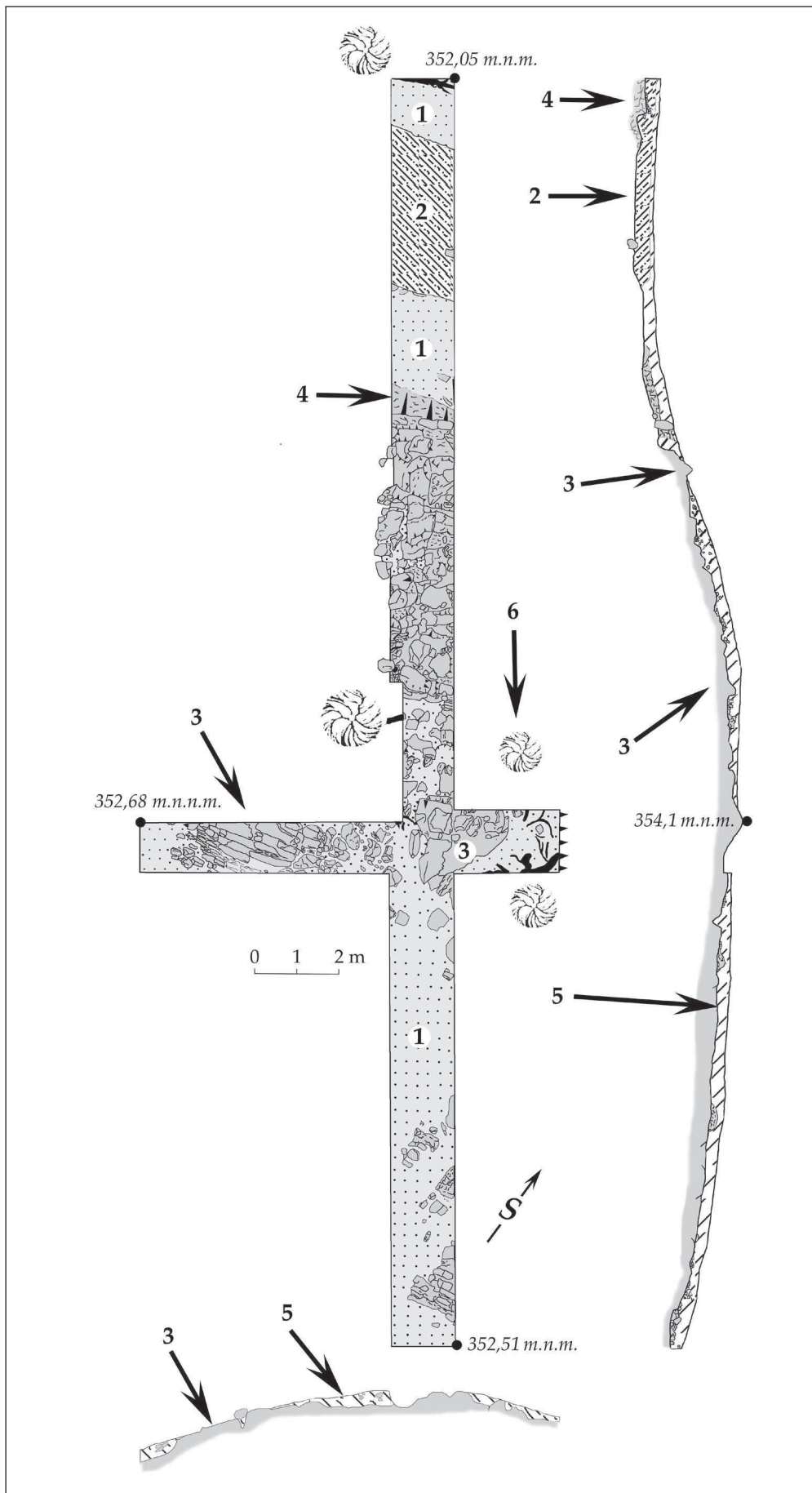
Obr. 8. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. 1 – sonda I cez Srnčí vršok, pohľad od severu. 2 – prirodzený skalný útvar na vrchole Srnčieho vršku v sonde I, 3 – vrcholový „zub“ južnej časti hrádka zo sedielka pod Srnčím vrškom, 4 – prístupová cesta k vrcholu hrádka od Srnčieho vršku, 5 – vrcholová plošina hrádka s do skalného podložja zahĺbeným obj. 2, pohľad od západu, 6 – obj. 2.

Abb. 8 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. 1 – Sonde I über Srnčí vršok, Anblick vom Norden. 2 – natürliches Felsgebilde am Gipfel des Srnčí vršok in der Sonde I, 3 – „Bergzahn“ des südlichen Burgteils vom Sattel unter dem Srnčí vršok, 4 – Zufahrtsweg zum Gipfel der Kleinburg vom Srnčí vršok, 5 – Gipfelploattform der Kleinburg mit dem in den felsigen Mutterboden eingetieftem Objekt 2, Blick vom Westen – Objekt 2.

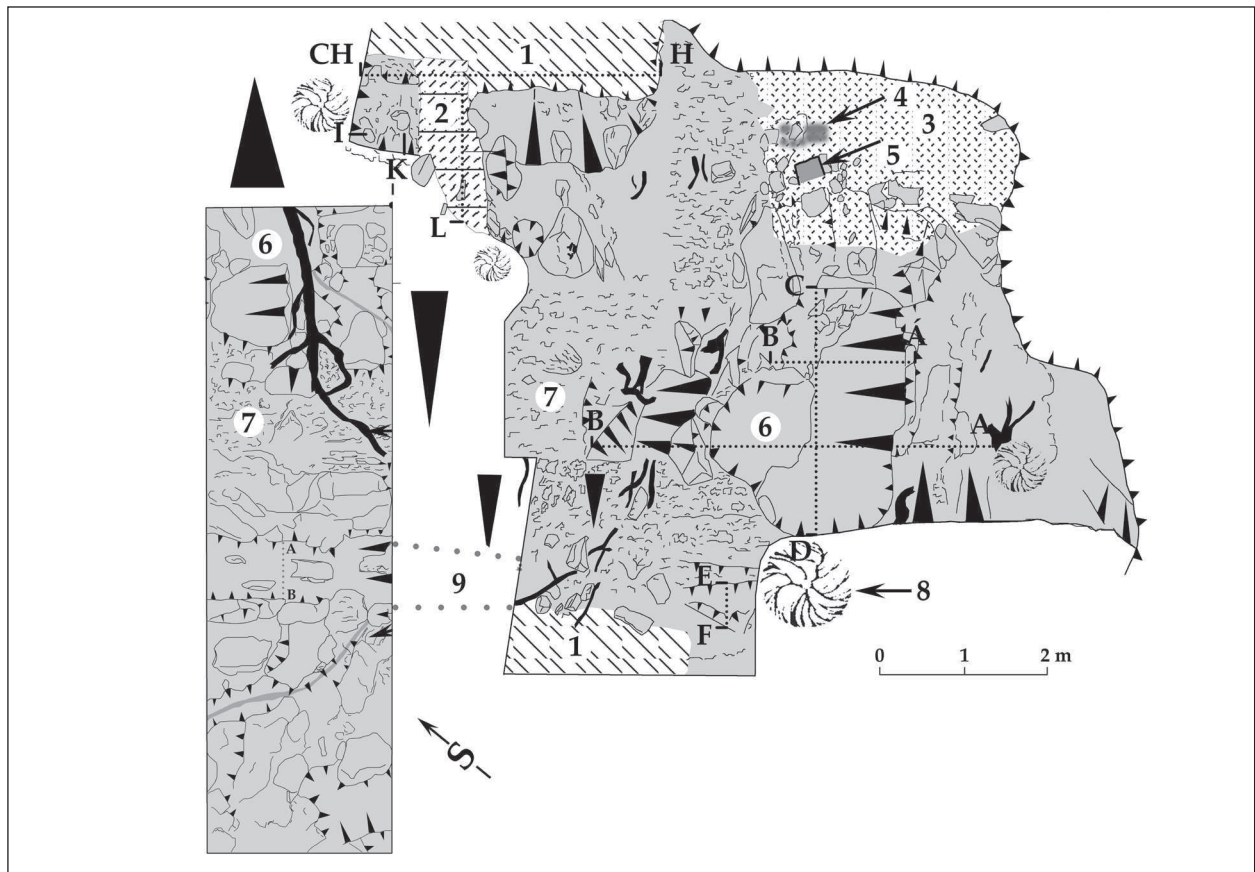
Srnčieho vršku, o ktorej sa podľa početných kovových nálezov z prieskumov detektorom kovov predpokladalo, že bola integrálnou súčasťou fortifikácie. Mala by pod priamou kontrolou spojnicu dvoch samostatných komunikácií prechádzajúcich cez Malé Karpaty a súčasne mohla chrániť umelo upravenú prístupovú cestu k pevnosti, zarezanú do západného svahu vyvýšeniny.

Sonda I (30 x 1,5 m) prechádzala stredom Srnčieho vršku, kde na ňu pod pravým uhlom nadväzovala sonda II (obr. 6) a dodržiavala približne smer juhovýchod – severozápad. V juhovýchodnej časti zasahovala po ostrý terénny zlom od ktorého svah prudko klesá do údolia potoka Blatina (Rybnický potok) a na severozápade zostupovala k a prechádzala sedielkom medzi Srnčím vrškom a skalným zubom hlavného hrebeňa so zvyškami stredovekej fortifikácie. Jej pokračovanie smerom do svahu znemožnil lesný porast.¹

¹ Archeologický výskum sa musel prispôbiť obmedzeniam vyplývajúcim z ochrany prírody daného územia v rámci CHKO Malé Karpaty

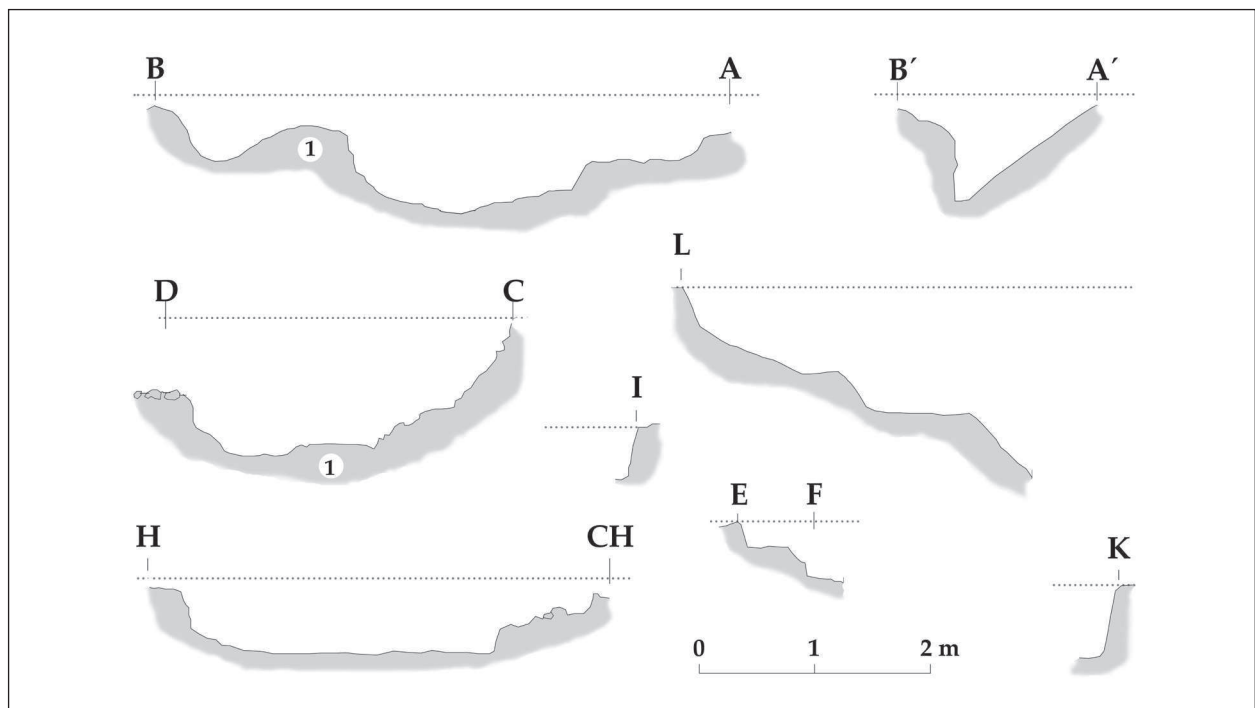

Obr. 9. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Sonda I a II. 1 – zvetralinový plášť, 2 – svetlá okrová hlinitá lesná zemina, 3 – pevná skala (vápeneč, dolomit), 4 – popraskaná rastlá skala (vápeneč, dolomit), 5 – hnedočierna zrnitá lesná zemina, 6 – strom, 7 – koreňový systém.
 Abb. 9. Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Sonde I und II. 1. verwitterter Mantel, 2 – helle ockerfärbige lehmige Walderde, 3 – fester Fels (Kalkstein, Dolomit), 4 – aufgesprungener felsiger Mutterboden (Kalkstein, Dolomit), 5 – braunschwarze körnige Walderde, 6 – Baum, 7 – Wurzelsystem.

Obr. 10. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Sonda III a V. 1 – hnedočierna lesná zemina, 2 – hrdzavočervený sinter, 3 – hnedočervená kultúrna vrstva so stopami požiariu (uhlíky, spálená hlina), 4 – stopa po spálenom dreve, 5 – opracovaný, na povrchu spálený pieskovcový blok, 6 – hladké skalné podložie, 7 – zvetraný, rozpadávajúci sa povrch skalného podložia, 8 – strom, 9 – predpokladaný priebeh žlabu zahĺbeného do skalného podložia.

Abb. 10 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Sonde III und V. 1 – braunschwarze Walderde, 2 – rostroter Sinter, 3 – braunrote Kulturschicht mit Brandspuren (Holzkohle, verbrannter Lehm), 4 – Spur verbrannten Holzes, 5 – bearbeiteter, an der Oberfläche verbrannter Sandsteinblock, 6 – glatter felsiger Mutterboden, 7 – verwitterte, zerfallene Oberfläche des felsigen Mutterbodens, 8 - Baum, 9 – vorausgesetzter Verlauf der Rinne die in den felsigen Mutterboden eingetieft ist.

Obr. 11. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Sonda III. Rezy terénom. 1 – rastlá Abb. 11 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Sonda III. Schnitte durch das Terrain. 1 – felsiger Mutterboden (Kalkstein, Dolomit). skála (vápenec, dolomit).

Obr. 12. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Sonda III. Pieskovcový blok s časťou kamennej, na sucho kladenej podmurovky drevenej stavby č. 1.

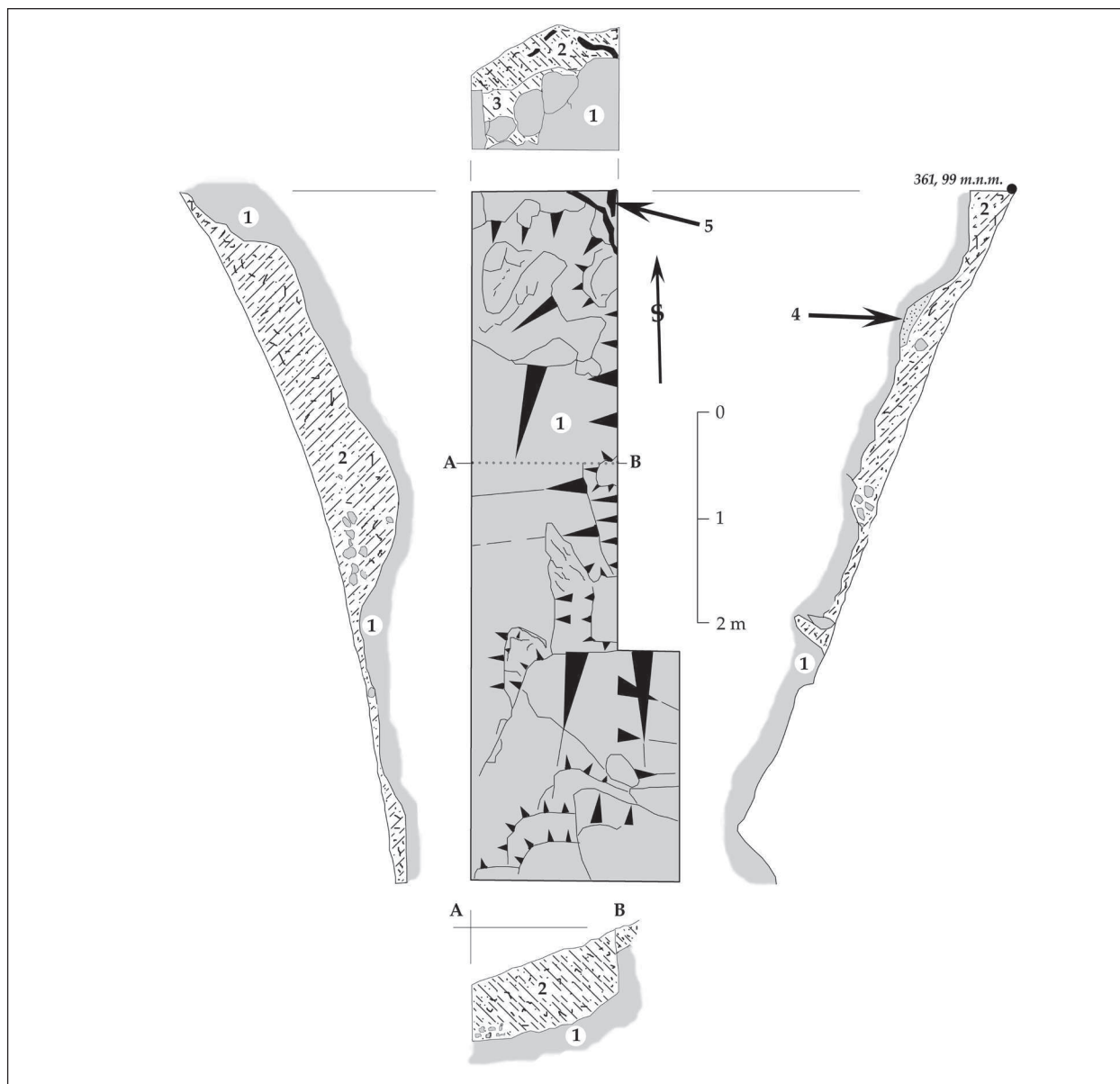
Abb. 12 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Sonde III. Sandsteinblock mit einem Teil der steinernen, trocken angelegten Untermauerung des Holzbaus Nr. 1.

Podložie vrcholu vyvýšeniny a jej severozápadného svahu pozostávalo predovšetkým z prírodnými procesmi formovaného skalného masívu, sčasti prirodzene popraskaného. Pri najvyššom bode ho miestami tvorili zoskupenia väčších aj menších balvanov. V medzipriestoroch skál a na svahoch dopĺňal kamenný podklad (predovšetkým na juhovýchodnej strane) svetlý zvetralinový plášť, najmä na dolomitoch pripomínajúci štruktúrou brizolit. V sedielku v páse širokom vyše 3,5 m nasadala na zvetralinový plášť svetlá okrovo sfarbená hlinitá lesná zemina. Miestami až na povrch vystupujúce skalné podložie pokrývala 0,1 až 0,3 m hrubá, výrazne hnedočierna zrnitá lesná zem, niekde s výraznou prímiesou drobných kamienkov. S výnimkou dvoch nevýrazných fragmentov stredovekej, na kruhu točnej keramiky, ktoré sa našli pod koreňmi stromu na severozápadnom konci výkopu, sa v sonde I nenašiel žiaden archeologický materiál (obr. 8: 1, 2; 9).

Sonda II s rozmermi 9,3 x 1,5, resp. 1,2 viedla v mieste najvyššieho bodu Srncieho vršku (354,1 m.n.m.) kolmo na sondu I a tiež musela byť prispôbená prírodným danostiam, vrátane lesného porastu. Na severovýchode končila hranou terénneho zlomu a na juhozápade nad svahom, ktorý klesá do údolia potoka Sedláčkov jarok, nad ktorým v súčasnosti vedie cesta č. 503 smerom od Pezinka na Pezinskú Babu a Záhorie (obr. 6; 9). Aj tu podložie, ktoré predovšetkým na juhozápadnom úbočí vystupuje zväčša až na povrch, pozostávalo z popraskaného skalného masívu doplneného zvetralinovým pláštom. Hlavne v prirodzených priehlbínach ho pokrývala zrnitá hnedočierna lesná zemina. Ani zo sondy II sa s výnimkou ručne kovaného železného klinca nepodarilo získať žiaden archeologický materiál.

Ani v jednej z obidvoch sond sa nezistili stopy po intencionálnych zásahoch do terénu, ktoré by bolo možné spájať so stredovekými stavebnými alebo fortifikačnými aktivitami. Tento poznatok bol pomerne prekvapujúci, pretože práve na svahoch Srncieho vršku sa našiel pomerne vysoký počet železných hrotov šípov a predovšetkým v ň na jeho severozápadnom svahu nadväzujúcom sedielku, do ktorého vyúsťovala doteraz v teréne zreteľná prístupová cesta, aj fragmenty podkov, pracovných nástrojov, súčasti vozov či klince, sčasti slúžiace na pripevnenie podkov ku kopytám koní, ale aj vhodné na spájanie rôznych drevených častí zložitejších tesárskych výrobkov. V hline krtincov a detektorových výkopov sa tu dokonca nachádzali aj drobné zlomky vrcholno stredovekej keramiky. Predpokladalo sa preto, že cesta vyúsťovala do hospodárskeho, aspoň ľahkou fortifikáciou chráneného predhradia. Na hospodársky význam tejto časti pre samotnú, vyššie položenú fortifikáciu poukazuje aj náhodný nález najmenej štyroch viedenských fenigov českého kráľa Přemysla Otakara II., ktoré však už ležali na svahu skláňajúcom sa k potoku Blatina. Nemožno preto celkom vylúčiť, že tu predsa len mohli stáť aj jednoduché konštrukcie hospodárskych stavieb alebo dočasných prístreškov chránených ľahkým či provizórnym opevnením či skôr oplatením, ktoré v prípade, ak nepodľahli požiaru, tak nezanechali stopy v teréne. Prípadne sa nachádzali mimo skúmanú plochu.

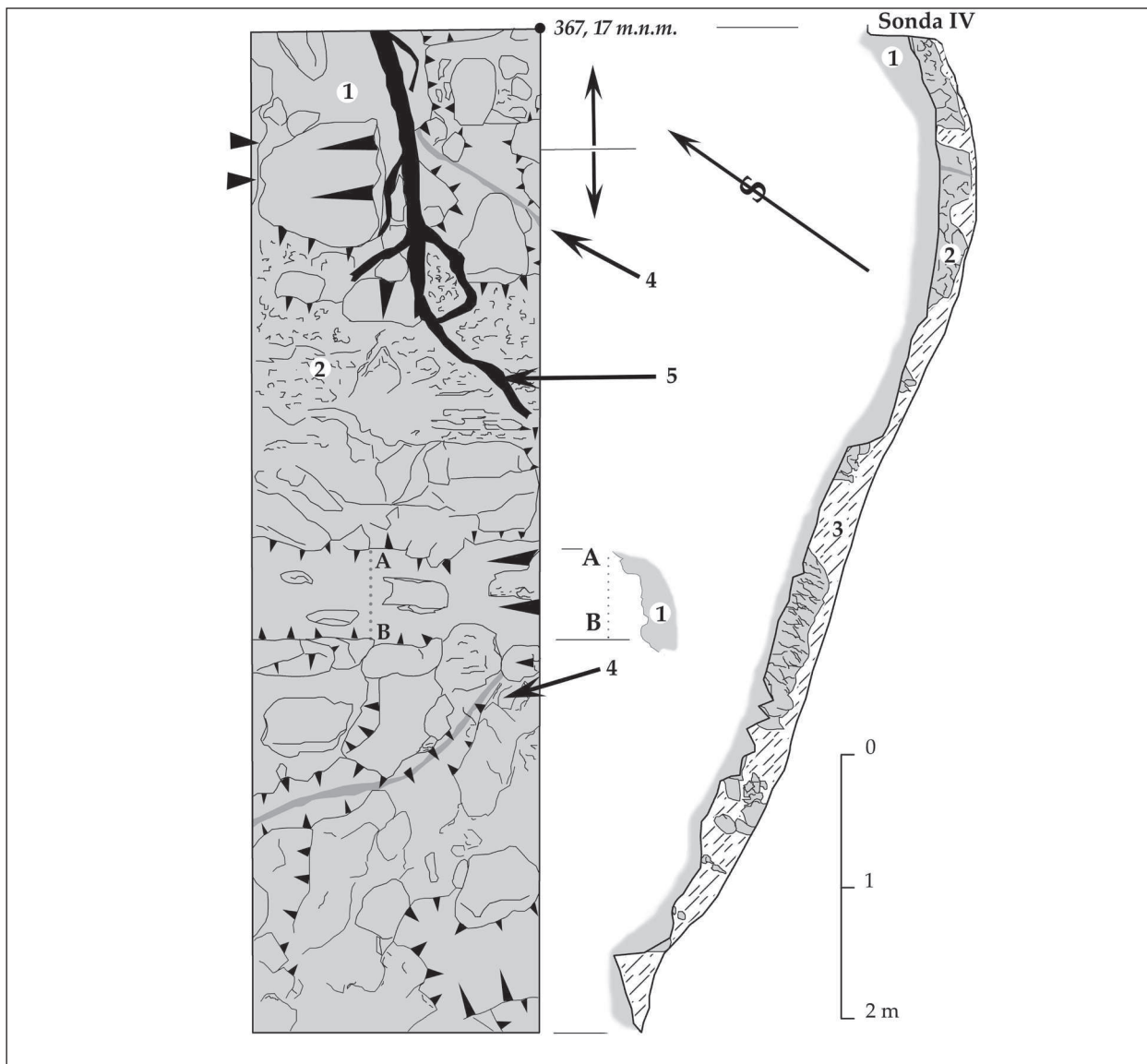
Sondou III, ktorej tvar sa musel prispôbiť nepravidelným rozmerom priestoru hradnej skalky, sa odkryla takmer celá plocha na vrchole brala s rozmermi 9,2 x 7,7 m (obr. 10). Špecifické prírodné podmienky, predovšetkým vrchol exponovanej polohy spolu s plytkými koreňmi vegetácie, vrátane vetrami pokrivených stromov, spôsobili, že sa tu až na drobné výnimky takmer nevytvorila kultúrna vrstva. Tá sa vplyvom dažďov a prirodzenej gravitácie zosunula na strmé bočné svahy, prípadne bola celkom zničená koreňovým systémom. Ten výrazne ovplyvnil aj stav zachovania stavebných detailov, ako boli prípadné podmurovky. Po odstránení trávnatého porastu v severovýchodnej časti, v tomto mieste takmer rovnej plochy, sa asi pod 5 cm hrubou vrstvou čiernej lesnej, výrazne kamienkami z podložia zmiešanej zeminy, podarilo zachytiť približne 0,01 až 0,02 m hrubú hnedočervenú hlinitú vrstvičku s výraznými stopami po pôsobení ohňa, s prímiesou drobných zlomkov stredovekej keramiky, mazanice a uhlíkov. Smerom na severovýchod a juhovýchod končila kultúrna vrstvička na strmých, sčasti skalnatých zrázoch vyvýšeniny, na západe sa dotýkala umelého, do skalného podložía zasekaného priestoru a na severnej strane bola celkom zničená koreňovým systémom vetrom vyvráteného stromu, kde sa spolu s časťou zvetralinového plášťa z podložía dostala do koreňového koláča vývratu (obr. 10). Približne 2,4 m od južného a 1,2 m od severovýchodného okraja zrázu bol do

Obr. 13. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Sonda IV. 1 – rastlá skala (dolomit, vápenc), 2 – hnedočierna lesná zemina s prímiesou kamienkov a zvetralinového plášťa, 3 – hlinitá hnedočierna lesná zemina, 4 – zvetralinový plášť premiešaný so svetlou lesnou zeminou, 5 – korene vegetácie.
 Abb. 13 Pezinok, Stadteil Cajla. Starý zámok II. Sonde IV. 1 – felsiger Mutterboden (Dolomit, Kalkstein), 2 – braunschwarze Walderde mit Beimischung von Steinchen und verwittertem Mantel, 3 – lehmige braunschwarze Walderde, 4 – verwitterter Mantel durch helle Walderde vermischt, 5 – Wurzeln der Vegetation.

popraskaného podlažia zasadený opracovaný pieskovcový kváder s rozmermi 0,32 x > 0,2 m, ktorého juhozápadná hrana bola výrazne poškodená mladšími aktivitami. Ostatné tri bočné steny hranola pokrývala hrdzavočervená, 0,01 až 0,02 m hrubá vrstva, ktorá vznikla počas intenzívneho pôsobenia ohňa na povrch pieskovca. Horná časť kvádra bola korýtkovito prežliabnutá. Neniesla však stopy požiaru. Nemožno tak vylúčiť, že bola upravovaná až po zániku fortifikácie. Priamo na pieskovcový kváder (najbližšie zdroje pieskovca ležia vo vzdialenosti najmenej 20 km) nadväzovali smerom na severovýchod a juhozápad pásy voľne ukladaného lomového kameňa (obr. 12) a východne od neho sa v teréne črtala výrazná šmuha po spálenom dreve (obr. 10), azda pozostatku drevenej stavby, ktorej bol trám súčasťou. Pôvodnú výšku pieskovcového hranola sa nepodarilo zistiť, ešte v priebehu výkopových prác ho rozbili „hľadači pokladov“.

Smerom na juhozápad od spálenej vrstvičky sa nachádzal zásah tvaru nepravidelného obdĺžnika vysekaný do skalného podlažia, predovšetkým na južnej strane prispôbený prirodzenému šikmému sklonu pôvodných, geologickými procesmi preorientovaných vrstiev (2,9 x 1,7-2,3 m). Maximálne zahĺbenie od úrovne „ornice“ dosahovalo 1 m (obr. 10; 11 – rezy A – B, Á – B', C - D). Dno nebolo rovné, ale prispôbené skalnému masívu a mierne stupňovito členené. Žiaľ jeho pôvodnú výplň vyťažili už v minulosti a jamu spolu s okolitými stromami upravili v priebehu 70.-tych rokov 20. storočia pomocou igelitu na provizórny prístrešok. Tomu zodpovedal aj jej zásyp. Po

Obr. 14. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Sonda V. 1 – rastlá skala (vápenec, dolomit), 2 – rastlá, prirodzene popukaná skala, 3 – lesná hnedočierna zemina s prímiesou zvetralinového plášťa, 4 – prirodzená skalná puklina vyplnená sintrom, 5 – korene vegetácie.

Obr. 14 Pezinok, Stadteil Cajla. Starý zámok II. Sonde V. 1 – felsiger Mutterboden (Kalkstein, Dolomit), 2 – felsiger Mutterboden, natürlich zerbröckelter Felsen, 3 – braunschwarze Walderde mit Beimengung des verwittertem Mantels, 4 – natürlicher Felsspalt durch Sinter verfüllt, 5 – Wurzeln der Vegetation.

vyčistení sa ukázalo, že tenké vrstvičky hnedočervenej, pri dne zachytenej mazľavej zeminy nie sú antropogénneho pôvodu (stopy požiaru, výmaz a pod.), ale jaskynným sintrom vytvoreným v puklinách vápencového podložia.

Na zvyšku hrebienku na juh od sondy III vystupovalo skalné podložie, sčasti silno zvetrané až takmer na povrch. Archeologické výkopy tu však znemožnil porast stromov. Pri prieskume detektorom kovov sa na tejto časti hrádka podarilo nájsť dva železné hroty šípov a niekoľko silno korodovaných, ručne kovaných kincov.

Na západ až severozápad od priestoru vylámaného do skaly bol terén veľmi porušený vývratom stromu, ktorý zničil aj tenkú kultúrnu vrstvičku. Podarilo sa tak začistiť už len skalné, zväčša silno porušené podložie s niekoľkými zločkami stavebných želiel a so zopár, zrejme sekundárne premiestnenými zločkami stredovekej keramiky. Zaujímavú situáciu sa podarilo odhryť pri severovýchodnom okraji odkrytej plochy, pri prudkom zráze k potoku Blatina. Zachytil sa tu do skalného podložia zasekaný objekt nepravidelného obdĺžnikového tvaru so zachovanými rozmermi 3,6 x 1,5 m, kolmou juhovýchodnou a sčasti stupňovito členenou severnou a západnou stenou (obr. 10; 11 – rezy H–CH, L, I, K). Do objektu označeného ako obj. 2 zasahoval od juhozápadu prirodzený skalný zlom vyplnený charakteristickou červenou sintrovou zeminou. Väčšiu časť dlážky tvorila udupaná hnedočierna hlina, blízka výplni, z ktorej sa z vrstvy nad dnom vyzdvihol súbor zločkov stredovekej, na kruhu točenej keramiky. Podľa tenkej, nepravidelnej vrstvičky drevených uhlíkov na dne možno predpokladať, že polozemnica mala drevenú dlážku a azda aj časť stien zasahujúcich pod povrch terénu obložili drevom. Severovýchodný okraj objektu sa nezachoval a buď sa

v priebehu vekov zosunul zo svahu alebo bol riešený takým spôsobom, ktorý sa nepodarilo zachytiť archeologickým výskumom (obr. 8: 5,6). Zahĺbenie oproti okolitému skalnému terénu dosahovalo 0,46 až 0,6 m (obr. 11, rezy H-CH, I, K, L). Na juhozápadnej časti svahu, asi 0,5 m od okraja zásahu do skalného podlažia pod predpokladanou drevenou stavbou č. 1, sa podarilo zachytiť v zvetranom skalnom podlaží dvojité zarovnaný skalný stupeň, paralelný s vrstevnicami. Pripomína lôžko pre vodorovne položený drevený trám, široký 0,24 až 0,3 m (obr. 10, profil E-F; obr. 11, rez E-F). Pre koreňový systém stojaceho stromu a poškodené podlažie sa dal sledovať iba v dĺžke 1 m.

V nadväznosti na sondu III sa na severozápadnom svahu kopca otvorila sonda V s rozmermi 7,6 x 2,2 m tak, že sa takmer dotýkala obj. 2 a strmo klesla k výraznému skalnému zlomu na západnom svahu hrádka tak, aby medzi ňou a stenou kameňolomu ostal dostatočne široký bezpečnostný pás. Pri prieskume detektorom kovov sa pod skalným stupňom na strmom svahu nad prístupovou cestou našlo niekoľko hrotov šípov a železných klincov. Aj v sonde V podlažie pozostávalo z viac či menej rozvoľneného skalného masívu, sčasti sformovaného do tvaru balvanov s medzerami vyplnenými zvetralinovým plášťom. Geologicky staršie pukliny v dolomiticko-vápencovom podlaží vypĺňali okrovo sfarbené vrstvy hlinitého sintra. Aj v tomto prípade bola pôvodná situácia výrazne narušená koreňovým systémom lesa a zreteľnými splachmi z vrcholu hrebeňa, čo sa odzrkadlilo aj v hrúbke lesnej zeminy, ktorej vrstva nepravidelne narastala smerom zo svahu od 0,04 až po 0,36 m (obr. 14). Približne v strede sondy sa zachytil na ňu kolmý, v smere vrstevníc orientovaný, akoby ľudskou rukou zarovnaný pás pripomínajúci 0,7 m široký, pri dne takmer do vodorovnej plochy zarovnaný žlab, ktorý bol v hornej časti zahĺbený asi 0,2 m do skalného podlažia. Tu bol schodovito upravený, podobne ako podobný zásah zachytený v sonde III, pričom jeho poloha i priebeh nevylučujú, že sa jedná o jeden a ten istý stavebný prvok (obr. 10). Od jeho spodného okraja s plytkým, len 0,14 m širokým obvodovým žliabkom, terén prirodzene prudko spadá do údolia potoka Sedláčkov jarok. Na umelý pôvod žlabu môžu poukazovať aj zlomky stavebných želez, kliniec a azda zvyšok skoby alebo iného podobného spojovacieho materiálu z jeho výplne. Všetky sa našli na rozhraní lesnej zeminy a skalného podlažia. Pomerne fragmentárne zachovaný nevelký súbor keramického materiálu sa našiel len v zemine powyše „žlabu“.

Smerom na sever až severozápad od sondy III a V sa už z bezpečnostných dôvodov, predovšetkým pre blízkosť okraja kameňolomu, neotvorila ďalšia sonda. Východný, extrémne strmý svah pod vrcholom hrádka, na rozdiel od západného, pokrývala nekompaktná vrstva sutiny premiešaná s čiernou lesnou zeminou. Na ňu nasadala nesúvislá povrchová vrstvička listovky. Zásyp obsahoval početný súbor hnutelných archeologických nálezov, predovšetkým zlomkov keramiky, vrátane dvoch takmer celých plochých pokrievok (obr. 16: 4, 5), troch mincí, spojovacieho materiálu zo železa a bežnej materiálnej výbavy stredovekého hrádka. Zvláštnosťou oproti južnému a západnému svahu bola, s výnimkou jedinej strelky, absencia stredovekých militárií. Hĺbenie regulárnych sond tu znemožňoval terén, lesný porast a zvyšky niekoľkonásobného oplotenia bývalej ťažobnej jamy kameňolomu, prevažne pozostávajúce z ostatného drôtu. Zhromaždený materiál je tak nestratifikovaný a má zberový charakter.

Na svahu medzi skalným zubom so zvyškami stavebných stredovekých aktivít zachytených v sonde III a sedielkom medzi ním a Srncím vrškom pretínala zreteľná priečna depresia chodník stúpajúci k vrcholu hrádka (obr. 8: 3, 4) a stáčala sa až na strmý západný svah vyvýšeniny, kde sa postupne vytrácala. Pripomínala tak priekopu chrániacu južný prístup k jadru pevnôstky. Na túto funkciu mohli poukazovať aj nálezy železnej ostrohy (obr. 21: 20) a dvoch streliek v jej výplni získané pri prieskume detektorom kovov. Ďalšie sa našli v jej bezprostrednej blízkosti, čo nevylučovalo, že sa pri depresii alebo priamo o ňu odohral lukostrelecký súboj. Priehlbina však nadväzovala aj na mladší ťažobný priestor. Nebolo tak možné vylúčiť ani jej postmedieválny pôvod, späť s ťažbou vápenca a jeho nasledovným pálením na vápno. Vápenárske pece v okolí „Starého zámku II“ sú doložené ako písomnými, tak aj mapovými dokladmi (napr. *Dubovský/Žudel a kol. 1982*, farebná príloha za s. 68 – Mapa pezinského chotára z roku 1767).

Z tohto dôvodu bol žlab preskúmaný v trase chodníka sondou č. IV (6,6x 1,4 m). Jej spodná časť v mieste vystupujúceho skalného hrebeňa so stopami po antropogénnych aktivitách bola napokon v dĺžke 2,2 m rozšírená na 2 m (obr. 13). Ukázalo sa, že depresia predstavuje umelý zásah do prirodzeného skalného podlažia široký 4,2 m so šikmo nahor stúpajúcim, len mierne zvlneným dnom, na severe ukončeným takmer kolmo zasekanou, 0,9 m do skaly zapustenou stenou (obr. 13). Spodná, južná časť priekopy sa plynulo vyklíňovala na prirodzený, iba mierne zošikmený skalný povrch, ktorý ako by bol vo vzdialenosti 1,8 m pred čelom priekopy členený plytkým, len 0,3 m do skaly zapusteným hrotitým žlabom, paralelným s vonkajšou hranou priekopy. Zatiaľ čo západná stena sondy v mieste „priekopy“ pozostávala z 0,6 až 0,72 m hrubej vrstvy hnedočiernej zrnitej lesnej zeminy s prímiesou drobných kamienkov zo zvetralinového plášťa a v spodnej časti aj niekoľkých menších kameňov s dĺžkou do 0,12 m, nasadajúcej priamo na opracované skalné podlažie, tak na jej východnej strane rastlá skala plynulo stúpala k jej hornému okraju. Tu sa vrstva hnedočiernej lesnej zeminy zachovala len v jej hornej časti, kde dosahovala hrúbku

0,2 až 0,24 m. Podľa priečných rezov sondou sa zdá, že sa v nej podarilo zachytiť východný okraj „priekopy“ s umelo upraveným ukončením. To vytváralo úzky asi 1 m široký prirodzený pás medzi umelou depresiou a na východ skloneným skalnatým, dnes sčasti ťažobnou činnosťou zmeneným svahom skalného zubu hrádka (obr. 13). Je pravdepodobné, že práve po ňom viedla od sedielka pod Srnčím vrškom prístupová, azda drevenou rampou alebo iným spôsobom upravená cesta pre peších k jadrú opevnenej plochy.

Napriek tomu, že na sever od centrálnej časti hrádka, dnes zničenej kameňolomom, bolo otvorených niekoľko archeologických sond, tie nepriniesli jednoznačné poznatky k prípadnej zástavbe a datovaniu tejto časti fortifikácie. Spresnenie informácií o tejto časti stredovekého opevnenia, vrátane zistenia pôvodnej hĺbky šijovej priekopy (dnešné rozmery: šírka 20,9 m a hĺbka dna voči spojnici jej okrajových bodov 7,7 m) a datovania kruhového násypu na hrebeni je tak stále úlohou budúceho archeologického výskumu.

Časové zaradenie stavebných zvyškov na juh od ťažobného priestoru kameňolomu Starého zámku II umožňujú predovšetkým hnutelné archeologické (keramika, sklo či kovové výrobky) a numizmatické nálezy.

Keramika:

Z archeologických sond a zberov na prudkom svahu skalného zubu skloneného k potoku Blatina pochádzajú dve takmer celé ploché pokrievky (obr. 16: 4, 5) a 412 pomerne drobných fragmentov keramiky (obr. 17). Z toho 2 zlomky z tela nádoby sa našli v severnej časti sondy I a 220 v sonde III, 16 z nich v zásype nad dlážkou obj. 2. Ďalších 192 sa podarilo objaviť pri prehľadávaní východného suťového kužela. Napriek výraznej fragmentárnosti predstavuje keramika nevelký, ale jednotný a charakteristický nálezový celok. Všetky zlomky pochádzajú z nádob vytáčaných, v prípade výraznej prímеси potočného piesku a drobných kamienkov v hrnčiarskej hmote skôr obtáčaných na hrnčiarskom kruhu a zväčša ich možno zaradiť do obdobia vrcholného stredoveku. Doposiaľ sa nenašli zvyšky starších, čo je však prekvapujúce, s výnimkou zlomku bielo-zeleno glazovaného taniera ani subrecentných až recentných nádob, ktoré by bolo možné spojiť s obdobím prevádzky tunajšieho kameňolomu, ktorá zaberá obdobie od záveru 17. až po začiatok 2. polovice 20. storočia. Stav fragmentácie umožnil len v 31 prípadoch čiastočnú kresbovú rekonštrukciu pôvodných tvarov (obr. 15, 16).

Povrch nádob má zväčša hnedočervené až tehlovočervené zafarbenie, čo môže sčasti súvisieť aj s ich druhotným prepálením. Početné sú však aj črepy vypálené do rôznych odtieňov sivej, sivohnedej až okrovej farby, niekedy s výrazne čiernou vnútornou stenou.

Keramickú hmotu zo zachovaných nálezov možno rozdeliť do dvoch základných kategórií.

1. Na dotyk výrazne drsná piesčitá hmota, niekedy s prímесou kamienkov (napr. obr. 15: 18, 16: 11, 17: 7, 24), vytvárajúca tzv. krupičkový až hrubý povrch (*Procházka 2007, 244*) a završe skôr bahnitou, než plavenou plastickou zložkou (obr. 16: 10).
2. Jemný plavený materiál bez zreteľných prímесí.

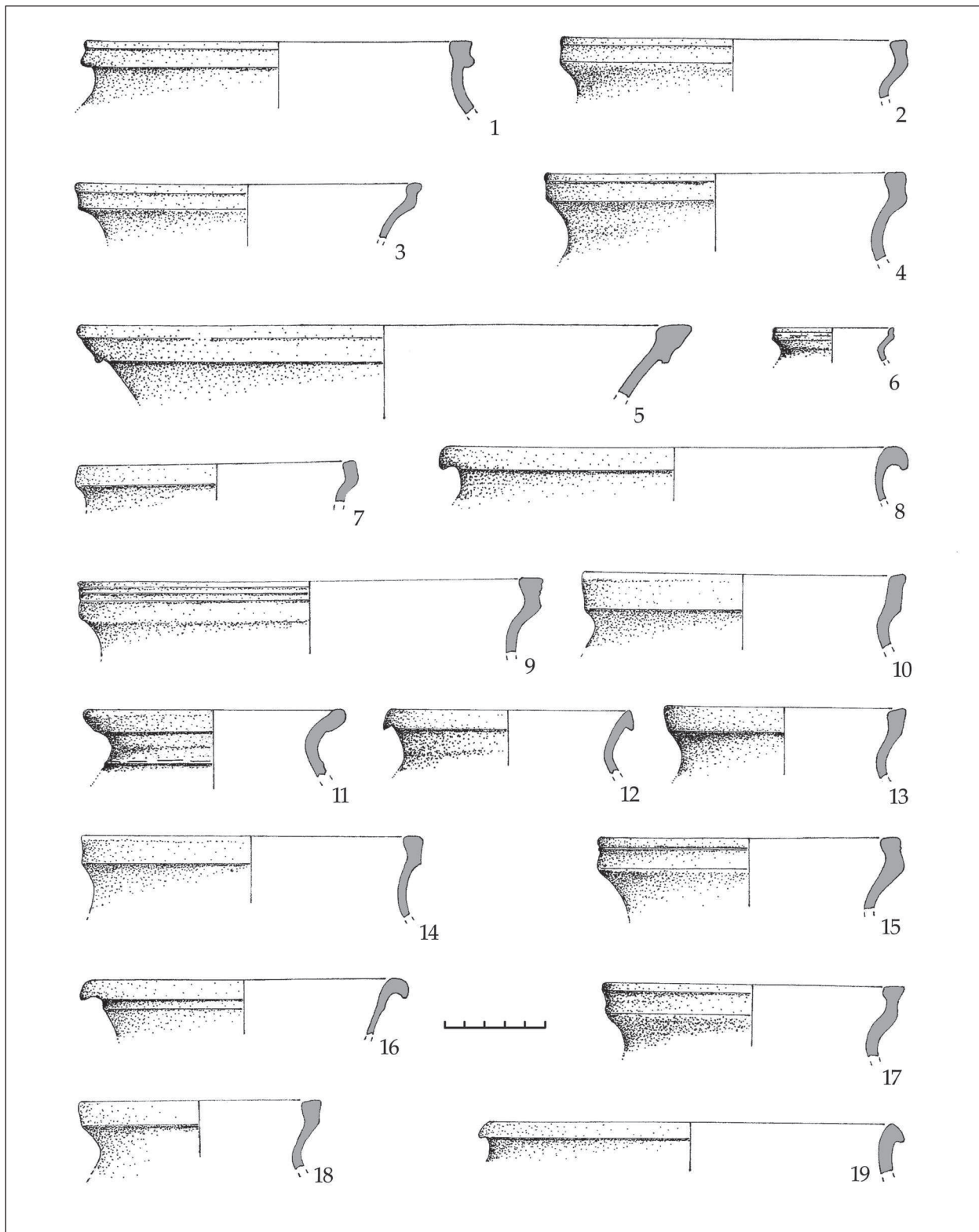
Charakter keramickej hmoty ovplyvňoval aj možnosti formovania nádob na hrnčiarskom kruhu. Zatiaľ čo výrazná prímес ostriva umožňovala iba pomalé otáčky či dokonca iba obtáčanie, tak nádoby zhotovené z plaveného materiálu poukazujú na využitie rýchlorotujúceho kruhu, ktorý sa na výslednom produkte prejavil rovnomernejšou úpravou povrchu, stenčením stien hrnčiarskych výrobkov (nie je to však absolútnym pravidlom – vyskytnú sa aj fragmenty s hrúbkou okolo 0,7 cm) a tým často aj ich väčšou fragmentarizáciou (až po veľkosť okolo 1 cm²) a napokon výrazným zvlnením vnútorného povrchu.

Keramiku zhotovenú na rýchlorotujúcom kruhu zvyčajne aj kvalitnejšie vypálili, prevažne do tehločervených, sivookrových až sivých odtieňov, poukazujúcich na využitie pecí s oxidačnou i redukčnou atmosférou.

Ako v prípade jemnej, tak piesčitej hrnčiny sa na všetkých zachovaných dnách a ich zlomkoch zachovali stopy po podsýpke a po strhávaní hotových výrobkov z taniera kruhu. V ojedinelých prípadoch ostal na dne otláčok prsta (obr. 17: 25) alebo stopa po čepeli špachtle či nožíka (obr. 16: 14). Plastické značky na dnách sa však v dostupnom materiáli nenašli.

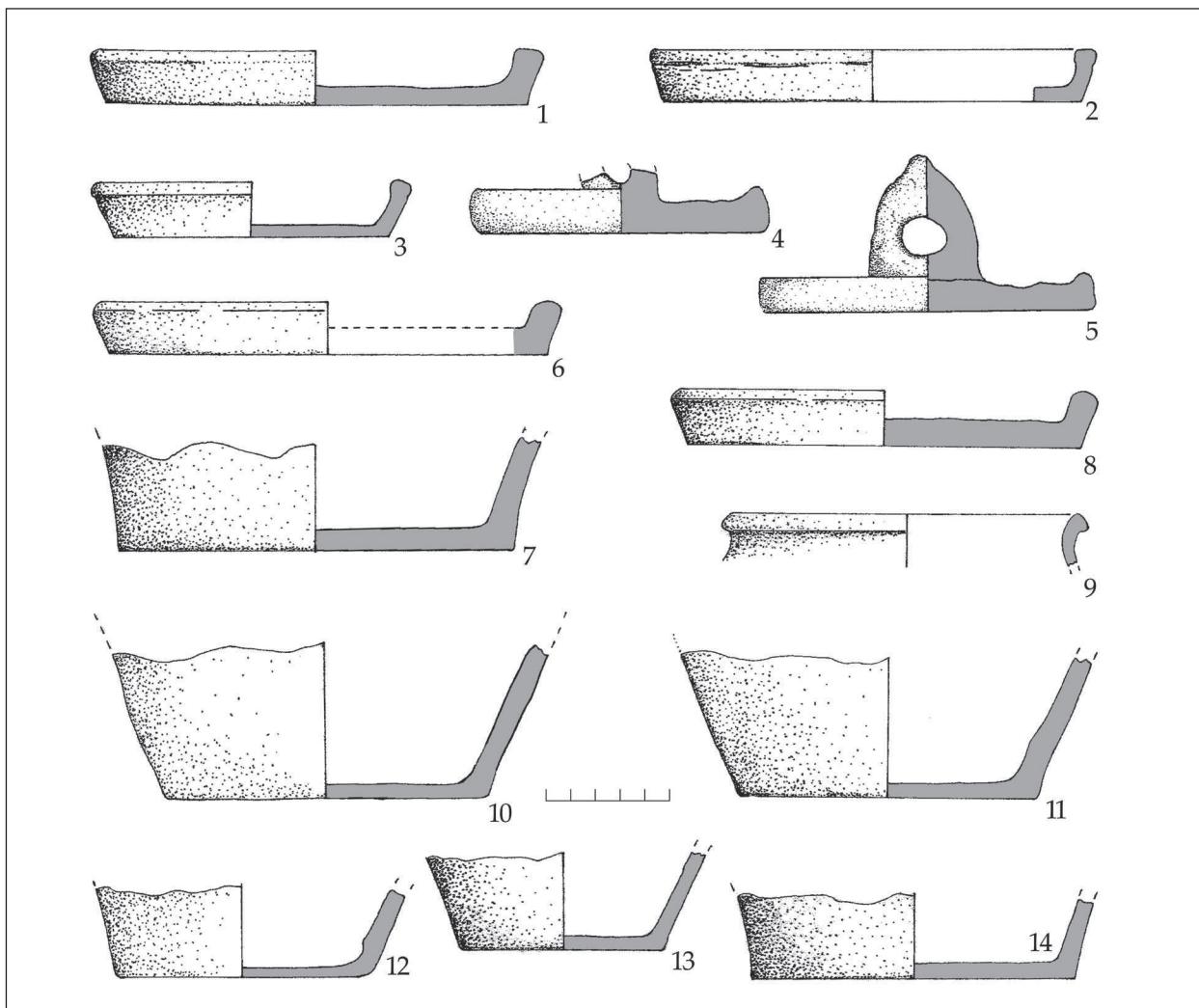
Hrúbka stien hrnčiarskych výrobkov sa na vydutinách a hrdlách zvyčajne pohybovala v rozmedzí 0,4 až 0,6 cm, v spodných častiach stúpala na 0,7 až 1 cm. Samotné dna však boli zvyčajne tenšie, ako k nim napojené časti stien. Najtenšie črepy dosahovali hrúbku len 0,3 cm (napr. obr. 15: 6, 16, 17: 5). Zaujímavé je, že v takýchto prípadoch nemuselo ísť len o nádoby vytáčané z jemnej hliny, hoci tie mali medzi tenkostennou keramikou výraznú prevahu.

Výzdoba hrnčiarskych výrobkov sa obmedzovala na profiláciu okrajov (obr. 15, 17: 1-19) a členenie povrchu jemným vodorovným žliabkovaním, vychádzajúcim, podobne ako ojedinelé obežné ryhy (obr. 17: 35), z techniky výroby keramiky na hrnčiarskom kruhu. Výzdoba radielkom na vydutine tenkostennej nádoby z piesčitej hliny v kombinácii s obežnou líniou je zatiaľ ojedinelá (obr. 17: 24) a šikmé záseky na pásikových uškách džbánov predstavujú skôr technický, ako výzdobný prvok (obr. 17: 21, 23).

Obr. 15. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Výber kresebne rekonštruovanej keramiky.

Abb. 15. Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Auswahl der zeichnerisch rekonstruierbaren Keramik.

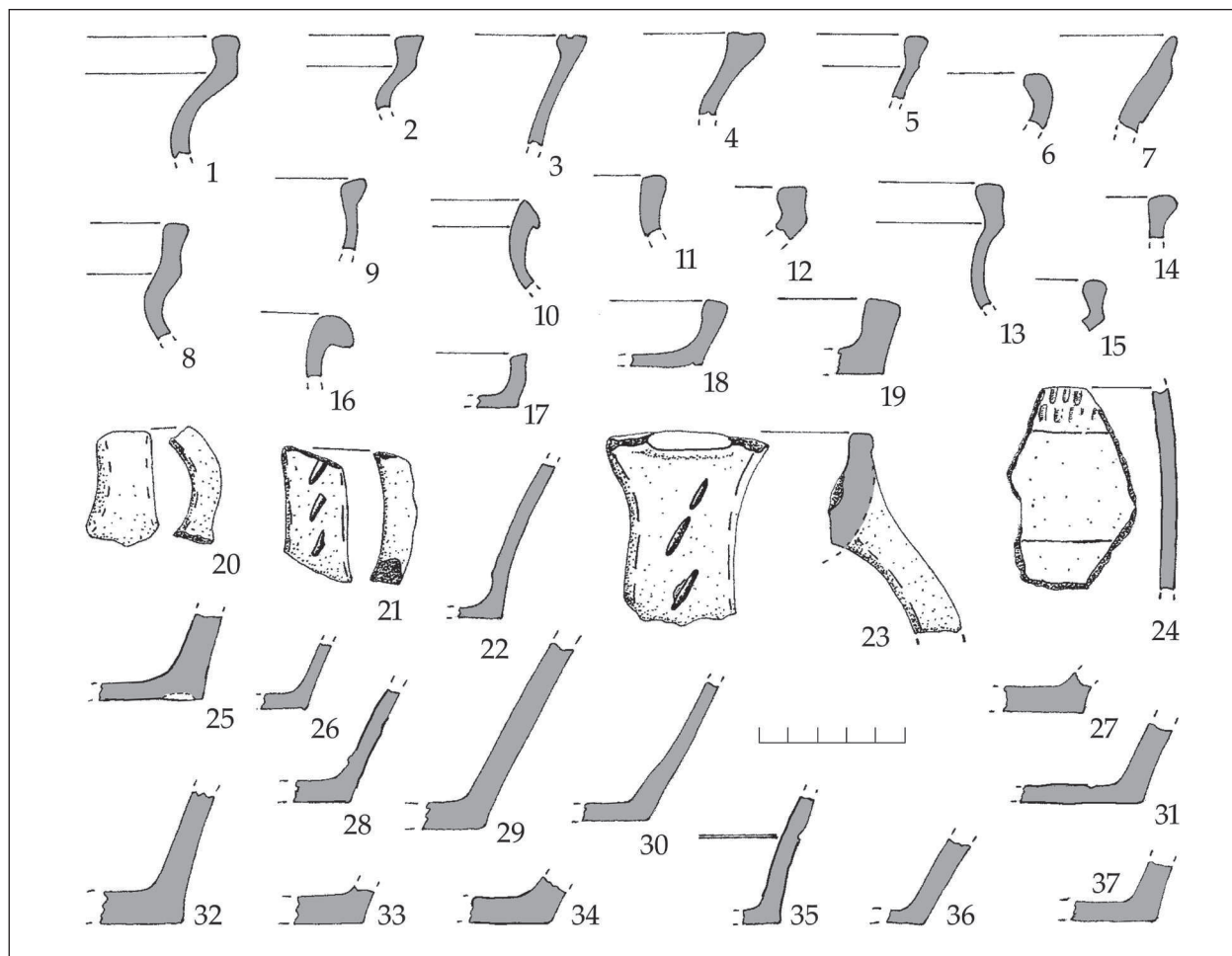

Obr. 16. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Výber kresebne rekonštruovanej keramiky.

Abb. 16. Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Auswahl der zeichnerisch rekonstruierbaren Keramik.

Z keramických tvarov sú v dostupnom materiáli najpočetnejšie zastúpené hrnce, podobne ako na takmer všetkých archeologických lokalitách z 10. až 14. storočia v západnej polovici bývalého Uhorska (Takács 1996, 150), z ktorých základného tvaru vyrastajú poháre. Deviatimi exemplármi sú zastúpené ploché pokrievky (obr. 16: 1-6, 8, 17: 17-19). Podľa profilácie okrajov, zlomku vydutiny so stopou po pripojení pásovitého uška a fragmentov samotných ušiek, ktoré však mohli byť aj súčasťou iných keramických tvarov, sa medzi riadom na Starom zámku II uplatnili aj džbány vhodné na prenos a servírovanie nápojov (obr. 15: 15 , 17: 20, 21, 23). K zaujímavým fragmentom patrí zosilnený profilovaný okraj z výrazne kónického širokého hrdla nádoby (pr. 30 cm) z piesčitej hliny vypálenej do tehlovočervených odtieňov, ktorý tvarom pripomína lievikovité nádoby vrcholného stredoveku (obr. 15: 5). Ich početné zlomky sa našli napr. v troskách Dračieho hrádka neďaleko obce Borinka pri Stupave (Farkaš 2006, 256). S týmito nádobami, ktoré sa zvyčajne považujú za pomôcky pri spracovaní mlieka, sa v hojnejšom počte stretávame v dolnorakúsko-juhomoravskom priestore 13. storočia (Unger 1994, 35; Kühtreiber 2006, 143; Procházka 2007, obr. 8), kde zrejme mali pôvod alebo aspoň predlohy aj nálezy z Dračieho hrádka, Bratislavy (Farkaš 2006, 256) alebo osady v polohe Kártle nad dunajským ramenom v Bratislave, časti Devín (nepublikovaný materiál v zbierkach SNM-Archeologického múzea v Bratislave). Nález zo Starého zámku II sa však od väčšiny publikovaných líši zložitejšie profilovaným okrajom a absenciou vnútornej výzdoby pozostávajúcej zvyčajne zo širokých vhladených, vodorovne usporiadaných vlnoviek (Unger 1994, obr. 27:1, 4; Farkaš 2006, obr. 26, 27). Nemožno preto vylúčiť, okraj bol súčasťou širokoroztvorenej misy **typu 3 M. Takácsa** (1996, Abb. 19), známych ako z priebehu 13., tak 14. storočia.

Podobne ako na iných lokalitách z 13. až 14. storočia (Ruttkay 1995, 565-569; Hoššo/Lesák 2001, 245) prevažuje medzi črepovými nálezmi zo Starého zámku II pri Pezinku tzv. kuchynská keramika s výrazným zastúpením hrncov, ktoré patrili medzi nádoby so širokým spektrom využitia (Hoššo 1983, 216; Takács 1996, 150). Tvarom, keramickou hmotou i technikou výroby sa zaraďujú do tzv. 1. etapy vývoja vrcholnostredovekej keramiky na Slovensku, ktorá

Obr. 17. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Výber keramiky.
 Abb. 17 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Keramikauswahl.

podľa J. Hošša (1983, 216) zaberala obdobie od konca 12. až polovice 13. po polovicu 14. storočia či 3. fázy vývoja stredovekej keramiky v Malej uhorskej nížine podľa M. Takácsa (1996, 143). Boli pre ňu charakteristické vysoké a výrazne lievikovite roztvorené ústia, čo sa zvykne spájať s rozšírením hlinených pokrievok. Podľa klasifikácie R. Procházku (2007, 248-255) sú medzi okrajmi výrazne zastúpené dohora vyťahnuté, tzv. rímsovité typy so zrezaným ústím a často pomerne zložito, azda aj za pomoci šablóny modelovaným profilom. Typy s dohora zosilneným, tzv. strechovitým (podrezaným až podžliabnutým) ústím, ktoré boli výrazne zastúpené na blízkom Dračom hrádku (Farkaš 2006, 253, obr. 19-25), sú tu vo výraznej menšine (obr. 15: 12, 19; 17: 10). Priemery ústí hrncov sa zvyčajne pohybovali v rozmedzí 16 až 23 cm, vyskytli sa však aj menšie, napr. s priemerom 12 (obr. 15: 12, 13), 13 (obr. 15: 11), 14 (obr. 15: 7) až 15 cm (obr. 15: 2; 16: 9). Menšie z nich sa tak blížia kategórii pohárov, ktoré sa ako novum objavili práve v prvej etape vývoja keramiky vrcholného stredoveku na Slovensku (Hoššo 1983, 217). Do tejto skupiny azda možno položiť zlomok hrncovitej nádoby s priemerom ústia o čosi menším ako 12 cm, ktorú zhotovili z materiálu s výraznou prímiesou kamienkov, azda aj sekundárnym prepálením povrchu sfarbenej do tehlovočervených odtieňov. Lom je pritom čierny (obr. 15: 18).

Vnútrotným rozmerom hrdla hrncov zodpovedajú priemery dien plochých, tzv. miskovitých pokrievok (11, 13, 15,3, 16, 16,8, 17 a 17,6 cm – obr. 16: 1-6, 8), s o čosi rozšírenou variabilitou okrajov oproti tabuľke R. Procházku (2007, obr. 23). Z deviatich prípadov ich v ôsmich zhotovili z piesčitého materiálu a len raz na ich výrobu použili plavenú hlinu (obr. 16: 6). Z hrnčiarskeho kruhu ich však vždy strhávali. Prípadná výzdoba sa obmedzovala na hranenie okraja, nevýraznú ryhu pod ústím (obr. 16: 2) či koncentrické zvlnenie vnútornej plochy podmienené technikou výroby. Centrálne umiestnené rukoväte pokrievok, resp. ich zvyšky sa zachovali iba v dvoch prípadoch. Obidve sú nezvyklého, hrubo modelovaného jazykovitého tvaru s veľkým kruhovým otvorom v strede (obr. 16: 4, 5).

Posledným, jednoznačne identifikovateľným keramickým tvarom zo Starého zámku sú zlomky džbánov s von vyhnutým ústím tvaru okružia (obr. 17: 23, pravdepodobne 15: 15) a pásikovými uškami oválneho prierezu (obr. 17: 20, 21, 23). Džbány spolu s pohármi možno zaradiť medzi tzv. stolovú keramiku (Hoššo/Lesák 2001, 249), zhotovovanú však stále z drsného, piesčitého materiálu.

Ako už bolo povedané, tvarová skladba, charakter hrnčiarskej hmoty i technika výroby umožňujú rámcovo zaradiť sledovaný súbor zlomkov nádob do 1. etapy vývoja vrcholnostredovekej keramiky podľa J. Hošša (1983, 216), pričom M. Ruttkay (1995, 564-569, obr. 4:14, 5:2,3, 7:5; 1996, 265-267) kalichovite sa rozširujúce profilované ústie považuje za charakteristické skôr pre 14., ako pre druhú polovicu 13. storočia. Pre bližšie časové zaradenie lokality je tak nevyhnuté porovnať ich s keramickými súbormi z blízokých, bližšie datovaných lokalít a súčasne použiť aj iný archeologický, azda chronologicky citlivejší materiál. Sem patria predovšetkým mince. Všetkých sedem známych mincí, nájdených na Starom zámku II tvoria razby Přemysla Otakara II. (Hunka/Budaj 2005, 18, 41). Umožňovali by tak súbor keramiky datovať do poslednej tretiny 13. storočia, podobne ako zánik blízkej, len okolo 13 km vzdušnou čiarou vzdialenej opevnenej polohy Dračí hrádkov pri Borinke. Tamojšia skladba nádob je však podstatne bohatšia a na rozdiel od Starého zámku II poukazuje na výrazné kontakty s blízkou kultúrnou oblasťou Dolného Rakúska a Moravy s dominujúcimi tzv. „podunajskými“ podžliabnutými okrajmi hrncov (Procházka/Peška 2007, 173). Napriek tomu aj tu boli zastúpené hrncovité nádoby s kalichovito, či lievikovito rozšíreným ústím. Na jej o čosi vyšší vek, prípadne dlhšie trvanie však môžu poukazovať ojedinelé fragmenty hlinených kotlíkov či konvic s výlevkou (napr. Farkaš 2006, obr. 19: 6, 20: 2). Vyskytovali sa tu totiž ešte niektoré pomerne archaické tvary okrajov, ale výrazne už boli zastúpené aj zlomky džbánov.

Pre hrnčiarsku hmotu z obdobia vrcholného stredoveku v juhovýchodnej časti Dolného Rakúska bola charakteristická prímes grafitu, vápenca, sludy alebo kamienkov. Z typologického hľadiska to boli predovšetkým hrnce so strechovito formovaným ústím (Felgenhauer-Schmiedt 1996, 229-235; Kühntreiber 2006, 97, 138). V niektorých súboroch, napr. zo 4. fázy z Lanzenkirchen či výplne latríny z Wiener Neustadtu sa v 2. polovici 13. až na začiatku 14. storočia objavujú aj nálezy blízke keramike z Pezinka, Starého zámku II (Kühntreiber 2006, 111, 132, Abb. 29).

Hrnčiarska produkcia južnej Moravy bola v 13. storočí silno ovplyvnená Dolným Rakúskom, tzv. kolonizačná keramika, pričom okraje hrncov typu 23 a 24 podľa R. Procházku (2007, obr. 14), ktoré zodpovedajú dohora vytiahnutým lievikovitým ústiam nádob z Pezinka, Starého zámku II, sa začínajú na Morave sporadicky objavovať už v 1. štvrtine až polovici 13. storočia a ich zastúpenie sa zvyšuje v závere 13. a v 1. polovici 14. storočia (Procházka/Peška 2007, 149, 228).

V prípade opevnenej polohy nad Hrubou dolinou pri Pezinku sa nepodarilo doložiť zámerné pridávanie grafitu, sludy (v ojedinelých prípadoch sa do hliny mohla dostať spolu s miestnym potočným pieskom čiastočne pochádzajúcim z tunajších granitov) či samostatného vápenca do hrnčiarskej hmoty, tunajší remeselníci sa uspokojili s piesčitým ostrivom. Kvalita zhotovenia keramiky pritom môže poukazovať na niekoľko rôznych dodávateľov. Tá sa pohybuje od niekedy na vrcholný stredovek pomerne nedokonalého vypálenia, ktoré môže poukazovať na prácu miestnych, nie celkom profesionálnych hrnčiarskych majstrov, cez kvalitný výpal až po nádoby z plavenej hliny vytočené na rýchlorotujúcom kruhu. Od inak ťažko postihnuteľných chronologických rozdielov môžu tak keramické nálezy poukazovať tiež na isté, aj na iných miestach Slovenska zachytené regionálne osobitosti keramickej produkcie vrcholného stredoveku (Vangľová 2010, 112).

Najbližšia archeologicky skúmaná opevnená poloha z obdobia vrcholného stredoveku sa nachádza v katastri mesta Pezinok, časť Cajla, poloha Starý zámok I na výraznej oválnej vyvýšenine nad vyústením Cajlanskej (Hrubej) doliny pri Nemocnici Philippa Pinela. Od polohy Starý zámok II je vzdialená vzdušnou čiarou okolo 3,6 km. Chránená bola zrejme nedokončeným opevnením pozostávajúcim z drevozemného valu, ktorý z vonkajšej strany lemovala do skalného podlažia zasekaná priekopa. Sprievodný keramický materiál, predovšetkým zlomky plochých tanierovitých pokrievok a hrncovitých nádob s dohora vytiahnutým kalichovito roztvoreným ústím (Farkaš 2002, 98) obsahoval výraznú prímes piesku v materiáli. Na rozdiel od Starého zámku II však nádoby vždy dokonalo vypálili. K chronologicky najcitlivejším nálezom tu patril zlomok hornej časti hrnca s von vyhnutým, strechovito rozšíreným a podseknutým okrajom. Zreteľná hrana oddeľovala hrdlo nádoby s tzv. reparačným otvorom od tela nádoby. Fragment, ktorý sa našiel v hlinitom násype hradby v kontexte s podobnými nálezmi z juhozápadného Slovenska, príľahlej časti Rakúska a blízkej Moravy poukazuje už skôr na priebeh 14., ako na koniec 13. storočia. Konfrontácia s písomnými prameňmi nevyklučuje, že opevnenie Starého zámku I pri Pezinku možno spájať s rokom 1339, keď kráľ Karol Róbert povolil grófovi Šebušovi aby si na vrchu „Hedvár“ v katastri Pezinka postavil kamenný alebo drevený opevnený kaštieľ na ochranu svojich záujmov pri ochrane rozvíjajúcej sa miestnej ťažby kovov (Farkaš/Wittgrüber 2008, 25). Po upokojení pomerov pevnosťka stratila pôvodný význam a azda z bezpečnostných dôvodov bola zničená ešte pred dokončením priamo jej pôvodnými majiteľmi.

Iný súbor zlomkov hrncov s dohora vytiahnutým a kalichovito rozšíreným ústím pochádza z len 6 km vzdialenej opevnenej polohy na vrchu Zámčisko nad Harmóniou, súčasťou mesta Modra. Tá však na rozdiel od obidvoch hrádkov nad Cajlanskou dolinou pri Pezinku bola vybudovaná na základoch včasnostredovekého a azda

aj pravekého hradiska. Patrí tak do prechodného obdobia, keď staršie, rozľahlé drevozemné opevnenia vychádzajúce z potrieb včasnostredovekej spoločnosti na kolektívnu obranu boli postupne, v našom prostredí predovšetkým po tatárskom vpáde, nahradzované menšími a malou posádkou dobre brániteľnými hradmi s postupne budovanou kamennou murovanou zástavbou. Zámčisko nad Modrou s vo vrcholnom stredoveku prebudovanou drevozemnou hradbou a do skalného masívu zasekanou priekopou s vonkajším valom na najexponovanejšom mieste je tak istým anachronizmom, ktorý sa nachádza niekde na rozhraní období, keď vývoj vojenskej taktiky odsúval rozľahlé hradiská do minulosti a postupne ich nahrádzal menšími, ale úspornejšími silami ubrániteľnými hradmi. Na podklade nálezov ho azda možno považovať za jedno z posledných podobných refúgií alebo za tábor pre vojenskú posádku, ktorá mohla odtiaľto opticky kontrolovať rozsiahle rovinné územie medzi Malými Karpatmi až južnými výbežkami Považského Inovca pri Nitre. J. Žudel (2006, 37) spája poslednú fázu stavebného vývoja modranského Zámčiska s obdobím bojov Uhorského kráľovstva proti českému kráľovi Přemyslovi Otakrovi II. a predpokladá, že opevnená poloha v tejto dobe slúžila ako oporný bod pre české vojská.

Hrnčiarska hmota keramiky zo Zámčiska bola blízka nálezom zo Starého zámku II, obsahovala výraznú prímes piesku bez šupiniek sludy a bola skôr obtáčaná, ako vytáčaná na hrnčiarskom kruhu. Vďaka nedokonalému vypáleniu, ktoré sa prejavilo aj na tvrdosti črepu, mal jej povrch tmavohnedú až hnedočiernu farbu, zatiaľ čo lom bol čierny. Jednoduchšia profilácia dohora vyťahnutých okrajov však môže poukazovať na jej prípadný, o čosi vyšší vek oproti keramike zo Starého zámku II (Farkaš 2001, 146, obr. 10).

Ďalšou skúmanou opevnenou lokalitou s výrazným zastúpením vrcholnostredovekej keramiky s dohora vyťahnutým a kalichovito rozšíreným ústím je zaniknutý hrad Čeklís vo výške 17 km vzdialenom Bernolákove, kde sa takto tvarované hrnce z piesčitej hliny našli v zánikovej vrstve drevenej hospodárskej budovy pristavanej k vnútornému múru severozápadnej veže opevnenia a jeden dokonca prekryval tzv. základovú obeť pozostávajúcu z kostričky mačiatka a rybej hlavy. Výstavba kamenných hradieb čeklískeho hradu, vrátane sekundárneho doplnenia exponovaného severozápadného rohu fortifikácie nad vyústením vonkajšej priekopy do strmého zrázu spadajúceho do pôvodnej inundácie riečky Čierna voda, sa v súčasnosti kladie do priebehu 2. polovice 13. storočia.²

Tvar, spôsob zhotovenia a zloženie hmoty hrnčiarskych výrobkov, predovšetkým výrazná prímes piesku zo Starého zámku II nad Pezinkom ich umožňujú iba rámcovo zaradiť do obdobia od polovice 13. do polovice 14. storočia, pričom tvarom i zložením sú bližšie hrnčiarskej produkcii dielní na juhozápadnom Slovensku (Ruttkay 1995), ako z blízkeho Dolného Rakúska či južnej Moravy. V porovnaní s nálezmi z blízkejších opevnených lokalít možno len na základe istých znakov predpokladať, že je zrejme o čosi staršia, ako nálezy zo Starého Zámku I nad nemocnicou Philippa Pinela a azda o čosi mladšia ako nálezy zo Zámčiska nad Modrou. Nálezy z Dračieho hrádku majú bližšie k produkcii blízkeho Rakúska a južnej Moravy a niektoré archaické prvky, napr. zlomky kotlíkov či konvíc, zrejme so strmeňovým uchom, môžu poukazovať aj na dlhší vývoj tejto opevnenej polohy s koreňmi ešte vo včasnostredovekom období (Farkaš 2006, 291).

Podľa keramického materiálu možno tak dobu existencie a násilného zániku Starého zámku II iba rámcovo položiť do posledných desaťročí 13. až na začiatok 14. storočia. Nemožno však celkom vylúčiť, že niektoré rozdiely v tvaroch i kvalite keramiky z blízkejších lokalít nemusia byť len prejavom chronologických rozdielov, ale odzrkadľujú väčší počet úzko regionálnych dielní pracujúcich podľa obecné akceptovaných vzorov, ale podľa vlastných tradícií, schopností a možností jednotlivých remeselníkov. Výrazná regionálna roztrieštenosť keramickej výroby v tomto období nie je iba špecifikom západného Slovenska, ale prejavuje sa na širšom území strednej Európy a zrejme odzrkadľuje, hlavne v prípade bežných hrnčiarskych výrobkov, orientáciu jednotlivých výrobcov predovšetkým na miestne trhy (Vařeka 1998, 132).

Z piesčitej hliny boli zhotovené aj ometky pôvodne z izolačných, estetických a azda aj protipožiarnych dôvodov pokrývajúce tunajšie drevené stavby. Po ich zániku požiarom sa premenili na keramickú, výrazne fragmentarizovanú hmotu. Iba v jednom doloženom prípade sa na hrudke nájdennej v sonde III zachovali odtlačky prútia, ktoré môžu popri predpokladaných trámových či zrubových stavbách poukazovať aj na existenciu miestnych ľahších konštrukcií vyplnených výpletom.

Sklo

Spolu s inými predmetmi sa v sutine na severovýchodnom svahu Starého zámku II našiel aj zlomok z okraja a hrdla sklenenej nádoby, pravdepodobne kutrolfu. Zhotovili ho z priehľadnej skloviny hnedej farby s drobnými bublinkami. Hrúbka zlomku sa pohybuje v rozmedzí 0,2 až 0,6 cm (Košíšová/Gregor 2006, 339-340, obr. 1: A; 2: a). Sklo sfarbené

² Archeologický výskum hradu Čeklís realizuje od roku 2010 Občianske združenie Hrad Čeklís v spolupráci so SNM-Archeologickým múzeom v Bratislave.

mangánom má sodno-vápenato-kremičitý charakter, čo umožňuje uvažovať o jeho pôvode na území Talianska. Pretože kutrolfy boli na Apeninskom polostrove v oblube predovšetkým v 11. až 13. storočí, nemožno vylúčiť, že aj zlomok z fortifikácie nad Cajlanskou dolinou môže pochádzať z 13. až prelomu 13./14. storočia (Koóšová/Gregor 2006, 353).

Kovové predmety

Okrem keramiky a skla sa pri archeologickom výskume a prieskume predpolia opevnenej polohy pomocou detektorov kovov podarilo získať súbor 166 kovových predmetov (bez mincí) stredovekého až včasnoustredovekého pôvodu (obr. 18-25). Časť z nich sa do zbierok Mestského múzea v Pezinku dostala aj z iných zdrojov. Poloha kovových predmetov, pokiaľ boli nájdené počas regulárnych terénnych prác, bola zachytená do celkového plánu Starého zámku II, vrátane jeho svahov a vyvýšeninky Srncí vršok (obr. 26, 27). Okrem nich však zo záujmovej plochy, predovšetkým jej povrchových vrstiev a listovky, pochádza veľký počet nálezov, ktoré možno spojiť s neskorším postmedieválnym využitím polohy. Patrili k nim predovšetkým zlomky ostnatých drôtov, telefónneho a elektrického vedenia, zvyšky zápalníc používaných pri trhacích prácach v kameňolome, ale aj nálezy poukazujúce na opätovné využitie dominantnej polohy na vojenské ciele počas záverečných bojov 2. svetovej vojny na začiatku apríla 1945. Patrili k nim predovšetkým guľky z pechotných zbraní, ale aj z leteckých guľometov (jedna z nich bola kuriózne „pritavená“ k hrotu šípu), početné šrapnely a mínometná munícia ráže 80 mm.

Najpočetnejšími nálezmi zo železných predmetov na väčšine stredovekých archeologických lokalít bývajú ručne kované kince so štvorcovým až obdĺžnikovými prierezom tela (Krajíc 1991, 324). Z Pezinka Starého zámku II možno do tejto kategórie zaradiť 51 exemplárov (30,72 % z celku), čím sa dostali až na druhé miesto za hroty šípv 53 ks (31,93 % z celku). Nižší počet tohto druhu predmetov oproti iným lokalitám azda súvisí s vysokým stupňom deštrukcie tunajšej zástavby a jej postupným zosúvaním sa zo svahov, ale azda aj spôsobom konštrukcie drevených budov a ich zastrešenia. Vari najviac kincov sa našlo na trase prístupovej cesty a pri jej vyústení medzi Srncím vrškom a samotnou fortifikáciou na vrchole skalného zubu. Druhú zreteľnú koncentráciu sa podarilo doložiť v deštrukčných vrstvách na východnom až severovýchodnom svahu vyvýšeniny.

Z typologického hľadiska možno kince rozdeliť do dvoch základných skupín, a to na:

a/ kince bez, alebo len s naznačenou hlavičkou, tzv. kince, kliny a klinky

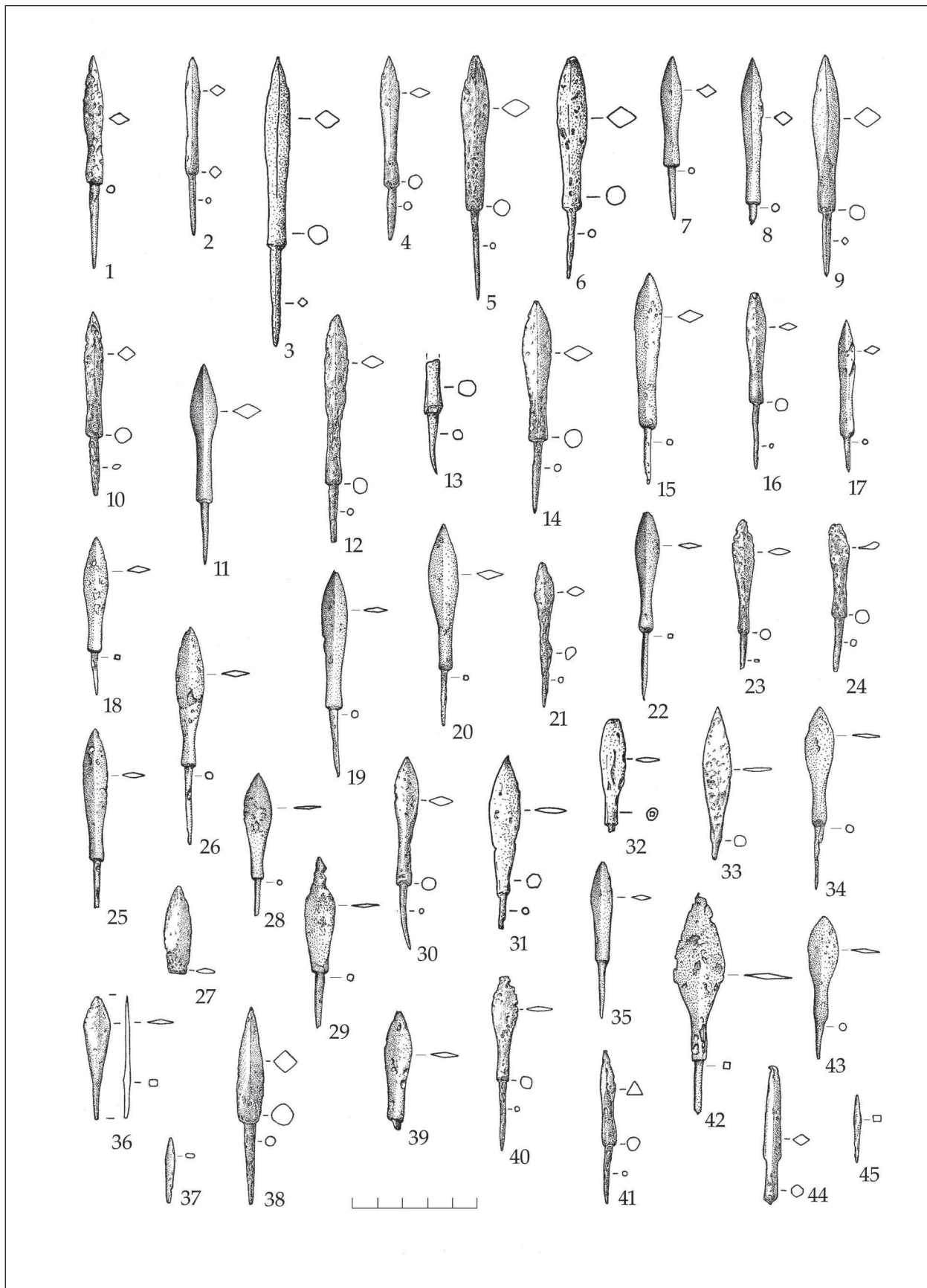
b/ kince s rôzne tvarovanou hlavičkou (Klíma 1975, 142-149; Krajíc 1991, 324; 2003, 61-69).

Dva z dlhých kincov bez alebo len nevýrazným rozšírením naznačenou hlavičkou, s pôvodnou dĺžkou okolo 18,8 (obr. 20: 1) a 12,8 cm (obr. 20: 38) možno zaradiť medzi spojovací materiál na hrubšie kusy dreva, predovšetkým stavieb. Pre svoj účelný a jednoduchý tvar sa používali už od včasného stredoveku (Klíma 1975, 142) a nemajú tak výraznejší chronologický význam (Krajíc 1991, 324). Na stredovekých lokalitách sú zastúpené v rôzne veľkom množstve (napr. Nekuda 1985, 1985, 149; Šaurová 1978, 564), pričom podľa D. Šaurovej (1978, 564) ich percentuálne zastúpenie v nálezoch postupne klesá už od včasného stredoveku. Na opevnenej polohe Železník pri Dolných Orešanoch v Malých Karpatoch sa však našiel ich celý zväzok, pôvodne 60 ks (kopa), ktorý obopínal viazací drôt.

Na blízkom Dračom hrádku bol tento typ zastúpený tiež iba dvomi exemplármi (Farkaš 2006, 264), čo azda môže súvisieť aj so spôsobom viazania trávov pri predpokladaných zrubových stavbách obidvoch opevněných polôh. V Konúvkach niektoré dlhé kince, či už bez hlavičky alebo s hlavičkou našli v deštrukcii sídla drobného feudála v hmote prepálenej mazanice a nemožno vylúčiť, že našli uplatnenie pri stavbe budov z „hrázdeneho“ muriva (Šaurová 1978, 564) alebo pomáhali pridržovať vrstvu hlinenej omietky na drevených stenách. S podobným javom, klincom prechádzajúcim vrstvou mazanice, sa stretávame aj v deštrukčných vrstvách hradu Čeklís v nevelmi vzdialenom Bernolákove.

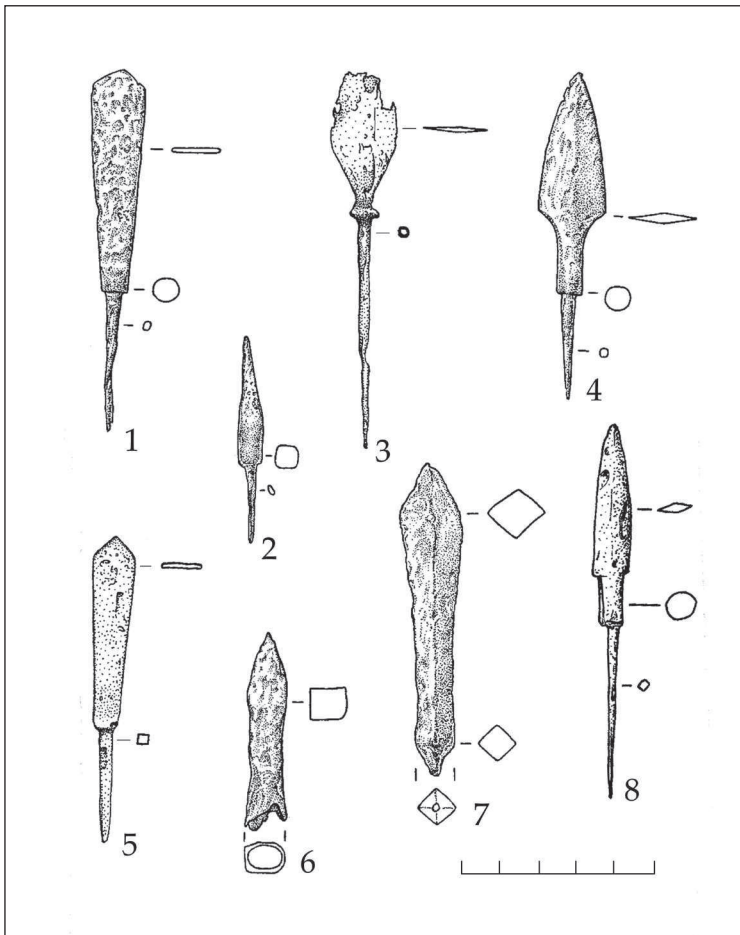
Pomocou menších kincov bez hlavičky (obr. 20: 3, 6, 7, 15 a pod.) do nedávnej doby pripevňovali kolári obruče na kolesá vozov (Klíma 1975, 142), čo by mohlo vysvetľovať aj nálezy niekoľkých z nich na trase prístupovej cesty do sedla pod Starým zámkom II. Podľa pôvodných kontextov na rôznych lokalitách ich však zrejme možno považovať za spojovací materiál so širokým využitím.

Na rozdiel od nich pomerne krátke „podkováky“ tvorili samostatnú skupinu so špecifickým využitím pri pripevňovaní podkov ku kopytám koní. Rôzne dodnes zachované tvary ich hlavičiek zrejme okrem individuálneho prístupu kováčov súvisia aj s ich prispôbením blatistým, kamenistým, zamrznutým či zasneženým, často strmým horským cestám v okolí lokality a napokon aj s ich opotrebovaním. Výrazne zoderaté používaním boli aj dva zlomky podkov bez zreteľného hmatca (obr. 21: 1, 3) z prístupovej cesty, ktoré napriek stavu zachovania bolo možné zaradiť k ľahším typom podkov, ktoré sa hodili skôr pre jazdné, ako ťažné kone (Baxa 1981, 436). Obidva fragmenty sú blízke

Obr. 18. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Železné hroty šípov.

Abb. 18 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Eiserne Pfeilspitzen.

Obr. 19. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Železné hroty šípov.
 Abb. 19 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Eiserner Pfeilspitzen.

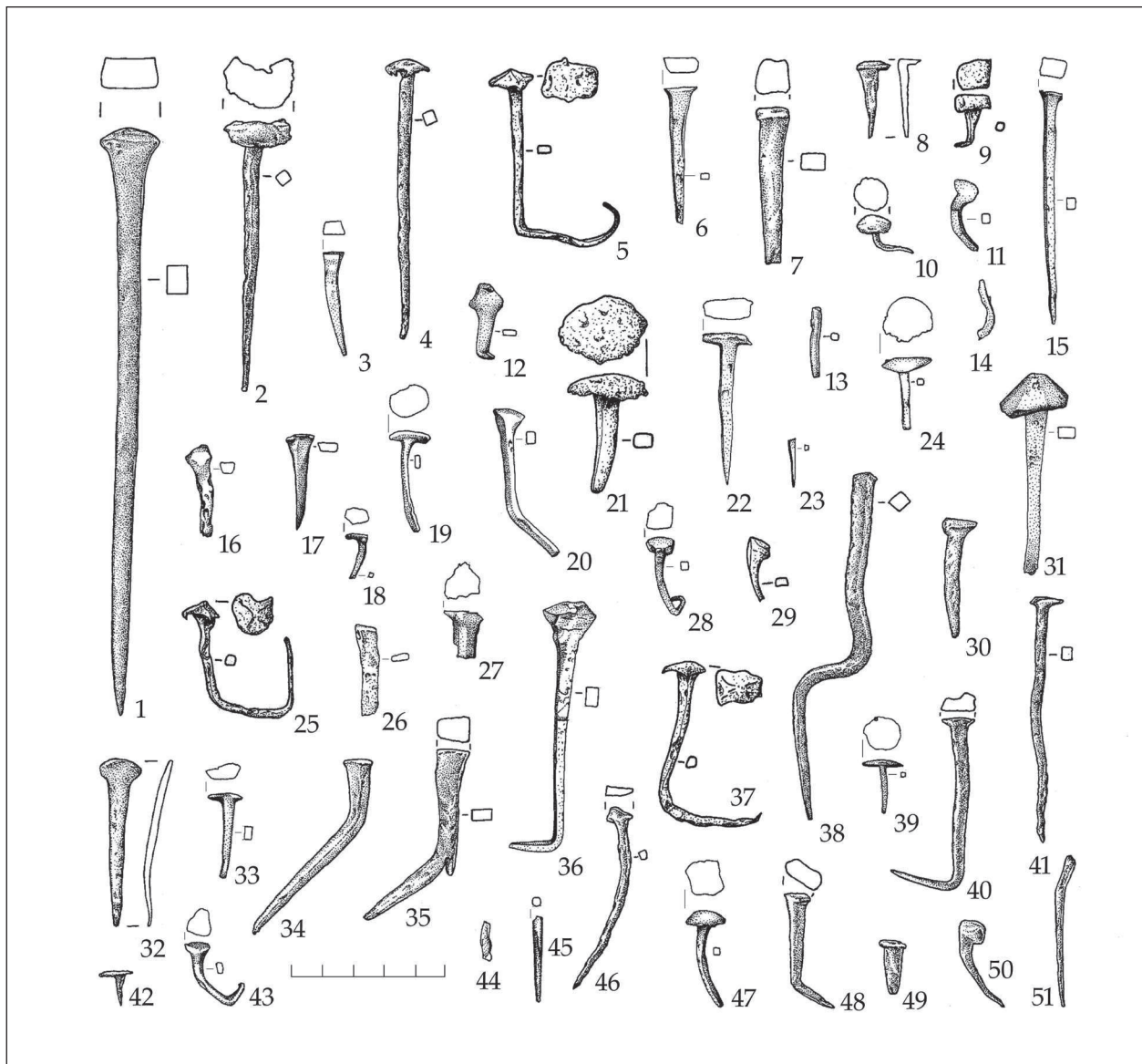
skupine I, najskôr typu 1a podľa R. Krajčica (Krajčic 2003, obr. 95; Vránová/Vrána 2012, 739) s približne rovnakou šírkou ramien a prednej oblúkovej časti a bez alebo len s nepatrným zhrubnutím naznačeným ozubom, ktorý je azda charakteristický predovšetkým pre 13. storočie. Už od jeho záveru a predovšetkým v 14. storočí sa začínajú objavovať až napokon celkom prevládnu varianty s rozšírenými ramenami, dvomi ozubmi a šiestimi až ôsmimi otvormi pre podkováky (Krajčic 2003, 102).

Podľa veľkosti, dĺžky okolo 10 cm, možno hovoriť o podkovách malých až stredne veľkých, ktoré boli vhodné predovšetkým pre kone nižšieho veku, aké bežne nachádzali uplatnenie aj počas celého 13. storočia (Šaurová 1979, 296). Neveľké rozmery a nálezy z hrobového celku zo stredovekého cintorína pri kostole Narodenia sv. Jána Krstiteľa v Modre celkom nevylučujú, predovšetkým pri zlomku z obr. 21: 3, kde otvor pre kliniec sa nachádza aj v dolnej časti oblúka, že mohla v prípade potreby poslúžiť aj na spevnenie podpätku ťažkej obuvi (Farkaš 2011, 26).

V druhej, výrazne variabilnej skupine, kde sa dĺžka jednotlivých klinčov pohybovala od 1,8 do 8,6 až 8,8 cm, plnili niektoré z hlavičiek okrem svojej primárnej aj výzdobnú funkciu, napr. exempláre s vysokou hranolovou (obr. 20: 31) či širokou mierne vypuklou kruhovou hlavicou (obr. 20: 21). Špecifickú úlohu zrejme mali drobné, tenké klinčeky so širokými, rôzne tvarovanými hlavičkami (napr. obr. 20: 9, 10, 19, 24, 39, 42), ktoré mohli okrem iného aj upevňovať k povrchu drevených výrobkov rôzne potahy z kože alebo látok, či vytvárať na ich povrchu všakovaké ornamente. Väčšina hlavičiek bola výrazne poškodená koróziou, a tak možno len predpokladať, že prevažne patrili k typom s rôzne tvarovanou plochou až mierne vypuklou, často hranenou hlavicou. Zaujímavá je, azda až na jednu výnimku (obr. 20: 22), absencia klinčov s krídlou či T hlavicou, ktoré boli výrazne zastúpené napr. na Dračom hrádku (Farkaš 2006, 264) a tzv. šindelákov, ktoré by mohli poukazovať na charakter krytiny striedajúcich drevených budov. Klince zo Starého zámku II pri Pezinku technikou výroby, morfológiou i širokým spektrom použitia sa nevymykajú z rámca podobných výrobkov stredovekých kováčskych dielní na širokom území Strednej Európy a súčasne nemajú pre datovanie opevnenej polohy väčší chronologický význam.

S 53 kusmi a 31,93 %-ným zastúpením sú hroty šípov najpočetnejšou kategóriou kováčskych výrobkov zo Starého zámku II. Väčšina z nich sa našla na južnom a západnom svahu hrebeňa, teda na a v okolí Srncieho vršku a na západnom svahu nad a pod pôvodnou prístupovou cestou. Na strmom a ťažko prístupnom východnom zráze ich bolo iba zopár (obr. 26). Okrem intenzity boja, treba predpokladať, že nájdené kusy predstavujú iba zlomok pôvodne použitej munície (už víťazi v súlade s dobovými zvykmi si istotne odniesli všetky strely s cennými hrotmi, ktoré sa im podarilo nájsť), poukazujú aj na smer útoku. Protivník zrejme postupoval po vozovej ceste smerom na Srncí vršok a potom k samotnému opevneniu.

Medzi muníciou nájdenou v palebnom priestore obrancov, na a tesne pod prístupovou cestou, sa našli aj dva krátke štvorboké, šidlo pripomínajúce hroty s dĺžkou 2,6 cm (obr. 18: 37, 45). Medzi zberateľmi militárii sú známe pod názvom „fógle“, zrejme preto, že ich niekedy považujú za špecializované streľky na lov vtákov. Jednoduchý dvojkonický tvar s dvomi hrotmi však nevylučuje ani iný účel použitia (napr. Krajčic 2003, 152-153, Tab. 124: 2428, 4413, 2907). Z niektorých nálezísk v Malých Karpatoch, predovšetkým zo Slepého vrchu medzi Dolnými a Hornými Orešanmi či z Molpíra nad Smolenicami sú známe v stovkách kusov. Azda pre tvar a nenáročnú výrobu tak mohli nájsť uplatnenie

Obr. 20. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Železné klince.
 Abb. 20 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Eisennägel.

v rôznych časových obdobiach. Experimenty pri streľbe s nimi však poukázali na možnosť uplatnenia sa aj v boji proti protivníkovi chránenému krúžkovou zbrojou, cez ktorú pomerne ľahko prenikali pomedzi jednotlivé očka. Vo väčšine prípadov zrejme nemohli spôsobiť vážne, ale skôr bolestivé a neprijemné zranenia tým, že ostávali v rane pod ochranným odevom, zatiaľ čo telo či driek šípu sa buď nárazom zlomili alebo odrazili od pevného povrchu. Pripomínajú hroty šípu typu I V. *Serdonovej* (*Serdon 2005, 121*), ktoré sú na území Francúzska známe predovšetkým z druhej polovice 13. a zo 14. storočia. Podľa nálezových kontextov sa však niektoré z nich mohli uplatniť už v 11. storočí. „Fógle“ zo Starého zámku II pri Pezinoku však patria k nezvyklo malým exemplárom, väčšinou sa ich dĺžka, vrátane podobných hrotov zo Slepého vrchu a Molpíra v Malých Karpatoch, pohybovala medzi 5,5 až 8 cm.

Ostatné strely, s výnimkou hrotu z obdobia neskorého stredoveku typu bodkin (obr. 19: 6), charakteristického pre strely do kuše, možno podľa A. Ruttkaya (1976, 329) zaradiť do jeho skupiny B, medzi hroty pripevnené k telu šípu pomocou trňa. K najpočetnejším z nich patria hroty typu B1 a B11.

Typ B11 tvoria hroty so štíhlym listom približne kosoštvorcového prierezu a odsadeným trňom. Medzi nálezmi zo Starého zámku sú zastúpené 21 kusmi, čo predstavuje 39,62 % zo všetkých tu nájdených streliek. Na Dračom hrádku mali až 65,57 %-né zastúpenie (*Farkaš 2007, 221*) a na niektorých približne súčasných opevnených polohách v Malých Karpatoch sú doložené takmer v 100 %-tých prípadoch (napr. hrádok v katastri obce Dobrá Voda). Podľa publikovaného materiálu možno medzi nimi rozlíšiť niekoľko variant. Typ B11a pozostáva z mierne rozšíreného listu kosoštvorcového prierezu, ktorý prechádza v dlhý driek kruhového prierezu, ktorý často presahuje dĺžku listu. Ten je na konci výrazne odsadený kruhovou ploškou opierky, z ktorej vybieha zvyčajne štvorboký trň. Na Starom zámku je zastúpený len niekoľkými kusmi (napr. obr. 18: 2, 10, 11, 17 a azda aj 21). Prevalu tu mal typ B11b s hrotom

listovitého tvaru a kosoštvorcového prierezu, ktorý plynulo prechádzal do hrubšieho a kratšieho křčku kruhového prierezu odsadeného od trňa (obr. 18: 1, 3-9,12-16). Obidve varianty sú si veľmi blízke a vzhľadom k tomu, že sa často nachádzajú spolu, zrejme nemajú chronologický význam. Jedným kusom je zastúpený typ B11d, hrotitá strelka štvorcového prierezu prechádzajúca priamo bez prostredníctva křčka do odsadeného trňa (obr. 19: 2). Samostatnou variantou, neznámou z Dračieho hrádku je strelka blízka typu B11d, ale s naznačeným krátkym křčkom kruhového prierezu (obr. 18: 38). Osamotená je aj strelka typu B11 e s dlhým úzkym hrotitým listom kosoštvorcového prierezu cez odsadenie prechádzajúcim do křčku kruhového prierezu s odlomeným trňom (obr. 18: 44). Od podobného nálezu z Dračieho hrádku sa odlišuje azda len sekundárne zahnutým hrotom po zásahu tvrdého cieľa (*Farkaš 2006*, obr. 36: 16; *2007*, obr. 4). Typu B11 b je blízka aj strelka z obr. 18: 41. Jej list však nemá klasický kosoštvorcový, ale trojuholníkový prierez, čím zodpovedá strelke odkrytej na Zámčisku pri Modre (*Farkaš 2001*, 153, obr. 13: 3). Predstavuje tak hybrid medzi typom B9 a B11 A. Ruttkaya (*1976*, 331-332). Napriek tomu, že A. F. Medvedev (*A.Ф. Медведев 1966*, Tab. 17) kladie podobné tvary s trojuholníkovým ostrím vo východoeurópskom priestore už do priebehu 10. storočia, zrejme strelka v našom prostredí nemá chronologický význam a skôr súvisí so zaužívanými pracovnými postupmi jednotlivých kováčov.

Dĺžka hrotov typu B11 zo Starého zámku II sa pohybuje v rozmedzí 6,4 až 11,7 cm, vrátane trňa, ktorým boli zapustené do tela šípa (streliska). Dĺžka samotného ostria sa pohybovala medzi 4 až 7,2 cm. Zodpovedajú tak rozmerom aj váhe tohto druhu hrotov šípov z blízkeho Dračieho hrádku (*Farkaš 2007*, 222). Typ B 11 A. Ruttkaya (*1976*,331-332) je totožný s typom D 2-5 B. Zimmermanna (*2000*, 76). Ten ťažisko ich využitia kladie do 13. až 14. storočia a podobne ako M. Slivka (*1980*, 238) a A. F. Medvedev (*Medvedev 1966*, 80, tab. 25: 14) predpokladá, že najťažšie z nich už mohli nájsť uplatnenie aj ako hroty striel do kuše. Tie sa od druhej polovice 11. a predovšetkým od 12. storočia stávajú v západnej Európe pomerne bežnou zbraňou, ktorou boli vyzbrojené špecializované oddiely, ktoré sa zúčastnili aj krížových výprav. Kuše pôvodne zrejme vychádzali z neskororímskych vzorov, ale postupne sa technicky zdokonaľovali (*Šlauka 1995*, 14-22). Napriek tomu, že už v roku 1265 zakázal kráľ Belo IV. poddaným zabíjať kone šípmi vystrelenými z kuše (*Uličný 2013*, 245), nie je zatiaľ isté, kedy sa tieto technicky zdokonalené mechanické strelné zbrane objavili aj v Uhorsku. L. Šlauka (*1995*, 27) nevyklučuje, že to mohlo byť niekedy po roku 1241/42, keď na pozvanie Bela IV prichádzali po tatárskom vpáde na naše územie nemeckí kolonisti. Napriek tomu vo vojsku zrejme naďalej zohrávali významnú úlohu tradiční uhorskí lukostrelci (*Uličný 2013*, 506). V druhej polovici 13. storočia sa strelci z kuše spomínajú nie iba v družine českého kráľa Přemysla Otakara II., s ktorého vojenskou silou sa bezprostredne stretlo západné Slovensko v rokoch 1260, 1271 a 1273, ale aj v sprievode pražského biskupa (*Ključina 2004*, 244). Odlišné mechanické vlastnosti luku a kuše sa odzrkadlili v tvare a váhe železných hrotov striel. Váha okolo 25 g sa zvyčajne považuje za spodnú hranicu váhy hrotu šípky vystreľovanej z kuše a súčasne za najťažší ešte použiteľný hrot šípu, ktorý bolo možné vystreliť z luku (napr. *Příhoda 1932*, 45; *Slivka 1980*, 233; *Brych 1998*, 55; *Zimmermann 2000*, 20). Vzhľadom na zmeny hmotnosti vplyvom korózie streliek, ktoré sa nachádzajú pri archeologických výskumoch, snažil sa T. Durdík (*1983*, 18) otázku rozlíšenia hrotov striel do kuše a luku riešiť pomocou tzv. dĺžkovo-váhového indexu (podielu dĺžky v milimetroch a váhy hrotu v gramoch), ktorý sa pri strelkách do kuší zvyčajne pohybuje v hodnotách od 1 do 3. V takomto prípade však ani o jednom z hrotov nájdených na Starom zámku II pri Pezinku, podobne ako na Dračom hrádku pri Borinke nemožno uvažovať ako o súčasť šípu vystreľovaných z konštrukčne náročnejších zariadení, ako bol luk (*Farkaš 2007*, 223). Váhou i tomu zodpovedajúcimi rozmermi sa teoretickej hranici priblížil iba jeden hrot s váhou 24,14 g (obr. 18: 3). Táto problematika, zaujímavá aj z technického hľadiska, si však ešte vyžiada ďalší výskum.

Typ B11 bol podľa súčasných poznatkov v 13. a 14. storočí výrazne zastúpený v nálezoch od pobrežia Baltu cez Poľsko, Čechy, Moravu, Slovensko, Rakúsko, Baden-Würtenbersko, Bavorsko a Švajčiarsko až do severného Talianska (*Serdon 2005*, 298, Carte n°148). Celkom neznámy však nebol ani vo východnej Európe 11. až 14. storočia (*Medvedev 1966*, 80, Tab. 25: 14).

Najväčším počtom kusov na Starom zámku II je však doložený typ B1 podľa A. Ruttkaya (*1976*, 329, 330), a to 25 kusmi, ktoré predstavujú 47,17 % z celku (obr. 18, 19: 3,4,8). Ich charakteristickým znakom je ploché ostrie zväčša tvaru vrbového listu so stredovou líniou zvýraznenou viac či menej zreteľným rebierkom. Prierez má tak bikónický tvar. Podľa materiálu dostupného v polovici 70.-tych rokov 20. storočia vyčlenil A. Ruttkay (*1976*, 329-330, Abb. 54) v rámci typu B1 tri základné varianty. Pri variante B1a, zastúpenej už v nálezoch datovaných do polovice 9. storočia, prechádza list strelky priamo do trňa pravouhlého prierezu. Spomedzi streliek zo Starého zámku II pri Pezinku možno sem zaradiť iba jeden hrot (obr. 18: 36), ktorého mierne do kosodĺžnika formovaný list ho zároveň približuje aj typu B2. Obidva varianty, B1a i B2a však majú pomerne dlhý vývoj a v stredoeurópskom prostredí sú doložené aj v 13. storočí (*Ruttkay 1976*, 329, 330). Dve jeho subvarianty sa podarilo nájsť aj na blízkom Dračom hrádku, pričom

strelka z Pezinka je blízka tunajšej subvariante B1 a₁ (Farkaš 2007, 221, obr. 4).

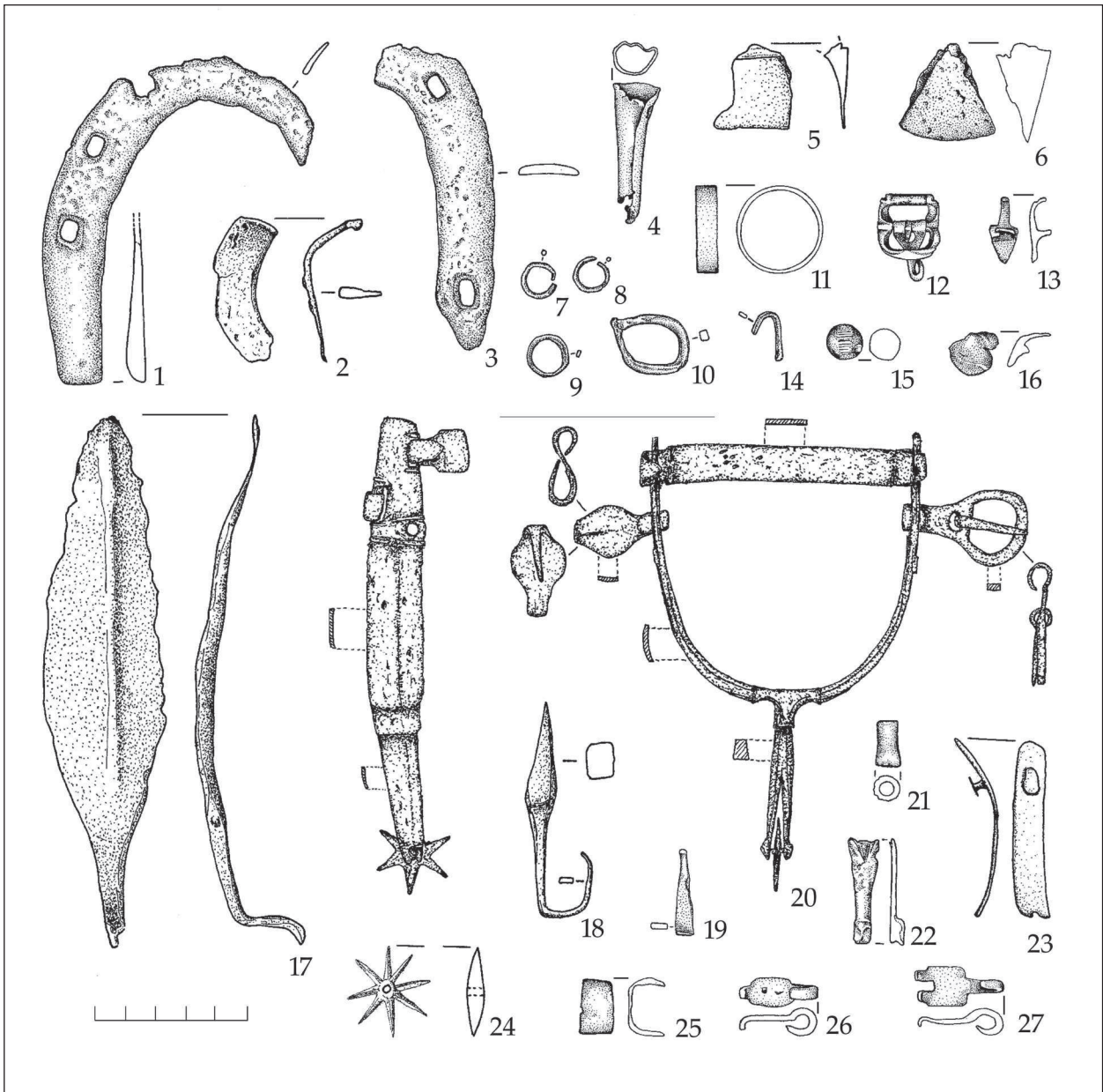
Väčšina streliek zo Starého zámku II však zodpovedá typu B1 b, kde plochý, zväčša relatívne úzky listovitý hrot prechádza cez valcovitý, zvyčajne pri báze mierne kónicky rozšírený krčok, ktorý tak vytvára opierku pre telo šípu, do odsadeného trňa so štvorcovým prierezom (obr. 18). Pomer dĺžky krčku, ojedinele naznačeného len nepatrným zhrubnutím (obr. 18: 29, 33) k šírke listu napokon umožňuje rozpoznať niekoľko variant, ktoré však v tomto prípade nemajú chronologický význam a skôr ich možno spájať s pracovnými postupmi jednotlivých kováčov – zbrojárrov. Výnimkou by azda mohol byť hrot s 2 cm širokým ostrím (obr. 18: 42), ktorého rozmery by ho skôr predurčovali na lov, ako na prerážanie ochrannej výzbroje bojovníkov.

Aj datovanie streliek typu B1b je pre ich účelný a praxou overený tvar pomerne široké, od 9. až po 12. – 13. storočie (Ruttkay 1976, 330; Slivka 1980, 234-235). Listovité hroty s trňom sa pomerne dlhú dobu vyvíjali aj vo východnej Európe, kde však typ B1 b sa podľa A. F. Medvedeva (Medvedev 1966, 73 a n.) vytráca z nálezov už koncom 11. storočia.

Do typu B1c A. Ruttkaya (1976, 330, Abb. 54) možno zaradiť strelku so širokým plochým listom v spodnej tretine prechádzajúcim ostro odsadeným vybratím do valcovitého krčku so zreteľnou opierkou pre telo šípu, z ktorého vybieha kónický trň kruhového prierezu (dĺ. 8,2 cm, š. 1,8 cm, obr. 19: 4). Hroty šípuv tohto typu sú na našom území zastúpené predovšetkým strelkami zo staromaďarských hrobov a z hrobov z počiatočného obdobia formovania sa Uhorského štátu. Podľa A. Ruttkaya (1976, 330) nebol tento typ doložený na severe Karpatskej kotliny pred desiatym storočím. Novšie sa však s jeho variantmi možno stretnúť na výšinných opevnených polohách Bojná I (Pieta/Ruttkay 2007, 31, obr. 5: 1, 8, 10) a Bojná II (Pieta 2007, obr. 5: 2), kde ich autori zaradili medzi strelky romboidného tvaru (Ruttkay 1976, 330, Abb. 54 - typB2a), známe od 9. storočia. Aj tie sa však objavujú predovšetkým na staromaďarských pohrebiskách, ale prežívajú až do 13. stor. (Szendrei 1896, 60, obr. 4; Ruttkay 1976, 330; Nevizánsky/Košta 2009, 322). Bojnianske hroty šípuv sa zvyčajne s výhradou spájajú s predpokladaným násilným zánikom tunajších hradísk. Podľa A.F. Medvedeva (Medvedev 1966, 65) majú hroty tohto typu, ktorý zodpovedá jeho typu 41, výrazné zastúpenie na východoeurópskych stepiach v 8. až 14. storočí, pričom menšie exempláre, medzi ktoré patrí aj nález z Pezinka, Starého zámku II, sú charakteristické predovšetkým pre 12. až 14. storočie. Na východoeurópsky pôvod hrotu šípu typu B1c A. Ruttkaya môže poukazovať aj práca B. Zimmermanna (Zimmermann 2000) o stredovekých hrotoch šípuv v západnej Európe, v ktorej tento typ chýba. Rovnaký typ hrotu šípu sa našiel na hrade Šariš, kde podľa M. Slivku (1980, 235, obr. 5: 16) ho podľa nálezových okolností možno zaradiť do priebehu 13. storočia.

Podľa širokého plochého listovitého hrotu s výrazným, ale zaobleným lomom v spodnej tretine možno zrejme do typu B1 zaradiť aj strelku s nezvyklo dlhým trňom kruhového prierezu (dĺ. trňa 5,8 cm, dĺ. strelky bez poškodeného hrotu 9,7 cm, š. listu 1,8 cm), ktorý od ostria oddeľuje kruhový terčík vytvárajúci opierku pre telo šípu (obr. 19: 3). S podobne tvarovaným hrotom šípu s opierkou na rozhraní trňa a plochého dvojkónického listu sa možno stretnúť v nálezoch z hradiska Horodyszczce pri Trecpzy vo východnom Poľsku, datovanom zvyčajne do včasného stredoveku, pričom nemožno vylúčiť jeho prežívanie až do 11. storočia (Kotowicz 2005, 66-73, Rys. 8: H). Hradisko spolu s okolím zrejme zohralo významnú úlohu v dobe posunu maďarských kmeňov smerom na západ, ale aj počas bojov s Kyjevskou Rusou. Niektoré z archeologických nálezov, predovšetkým ostrohy s prehnutým telom a kolieskom však dokladajú jeho využitie aj v o čosi mladšom období (Kotowicz 2005, Rys. 10: D). Variantou typu B1 je aj plochý úzky hrot šípu, ktorého kopijovitý list prechádza cez krátke, ale výrazné odsadenie do krčka kruhového prierezu (dĺ. 9,5 cm), z ktorého vybieha kónický hranený trň (obr. 19: 8).

K typologicky starobylým strelkám patria dva hroty šípuv s plochým, ku kónickému hrotu sa rozširujúcim listom, z ktorého tyla priamo, alebo len cez nepatrné rozšírenie kruhového prierezu, krčok, vybieha trň kruhového alebo kvadratického prierezu (obr. 19: 1,5). Patria do typu B 3 A. Ruttkaya (1976, 330), ktoré zväčša poznáme zo staromaďarských hrobov a len v menšej miere aj z počiatočných období formovania sa Uhorského štátu (dĺ. 9,2 a 6,8 cm). V podstatne menšom množstve sú však doložené ešte aj v 11. až 13. storočí. Hroty tohto typu sa objavujú predovšetkým na východoeurópskych stepiach, kde ich A.F. Medvedev (Medvedev 1966, 75, 76, Tab. 26, 29) kladie do 13. až 14. storočia a V. Serdonová (Serdon 2005, 299, Carte n° 149) sleduje ich výrazné rozšírenie v páse od Baltu a Odry cez Čechy a Slovensko až k dalmátskemu pobrežiu a napravo od Dunaja až do Tesálie a k Čiernemu moru. Na území Poľska kladie ich výskyt do 13. až 14. storočia, hoci tu ich niekedy spájajú s posunom staromaďarských kmeňov (Kotowicz 2005, Rys. 8: J, K), ale aj s expanziou mongolských vojsk na začiatku 40-tych rokov 13. storočia (Kuśnierz 2005, 118, Tab. III: 1-7), čo by mohlo poukazovať na kontakty s východoeurópskym kultúrnym prostredím a tamojším spôsobom vedenia bojových operácií. Pôvod tejto skupiny označovanej J. Kuśnierzom (2005, 118) ako IAa sa totiž zvyčajne hľadá v Karakorumskej oblasti Mongolska. Samostatné zoskupenie tohto typu však možno sledovať aj na hornom Rýne, Dunaji a Róne (Serdon 2005, 299, Carte n° 149).

Obr. 21. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Kovové predmety.
 Abb. 21 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Metallgegenstände.

Typológia hrotov poukazuje na to, že obidve strany konfliktu používali približne rovnaké tvary hrotov šípov, snád s čiastočnou prevahou typu B 1b na prístupoch k hrádku, čo by mohlo poukazovať, že patrili skôr do arzenálu obrancov, ako útočníkov. Treba však vziať v úvahu, že zozbieranie šípov protivníka a ich opätovné vystrelenie patrilo k bežným praktikám stredovekých lukostrelcov. Z histórie sú známe prípady, keď malé množstvo strelcov jednej z bojujúcich strán výrazne ovplyvnilo aj hustotu paľby strany druhej (Gravett 2008, 31, 67). Z tohto uhla pohľadu sú zaujímavé aj nálezy archaických či skôr na lov, ako na boj s protivníkom chráneným zbrojou vhodných streliek šípov (napr. obr. 19: 1-5). Všetky, vrátane dvoch trňovitých streliek, tzv. fóglov, sa našli v okolí prístupovej cesty k hrádku. Môžu tak poukazovať ako na etnicitu niektorých obrancov s pôvodom v oblasti východoeurópskych stepí (Polovci, Kumáni), ktorí predovšetkým v pohraničí práve v tomto období tvorili nezanedbateľnú časť uhorských ozbrojených síl, ale aj tenčiacie sa zásoby bojovej munície, z núdze nahrádzanej menej účinnou, určenou predovšetkým na lov.

Na východnom svahu pod kameňolomom a ani na sever od neho v okolí šijovej priekopy sa už hroty šípov do lukov nenašli. Jedna listovitá strelka však ležala na východnom svahu v blízkosti kruhového násypu nad bývalou osadou Rybníček.

Pri východnom vyústení severnej šijovej priekopy sa spod listovky podarilo vyzdvihnúť dva železné hroty šípiek do kuše s kosoštvorcovým prierezom tela a s výrazným zalomením smerom k hrotu a so zúženým kĺčkom (obr. 26). Jedna z nich s dĺžkou 5 cm bola na telo strely pripojená pomocou mierne oválnej tuľajky (obr. 19: 6) a druhá

Obr. 22. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Kovové predmety.
 Abb. 22 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Metallgegenstände.

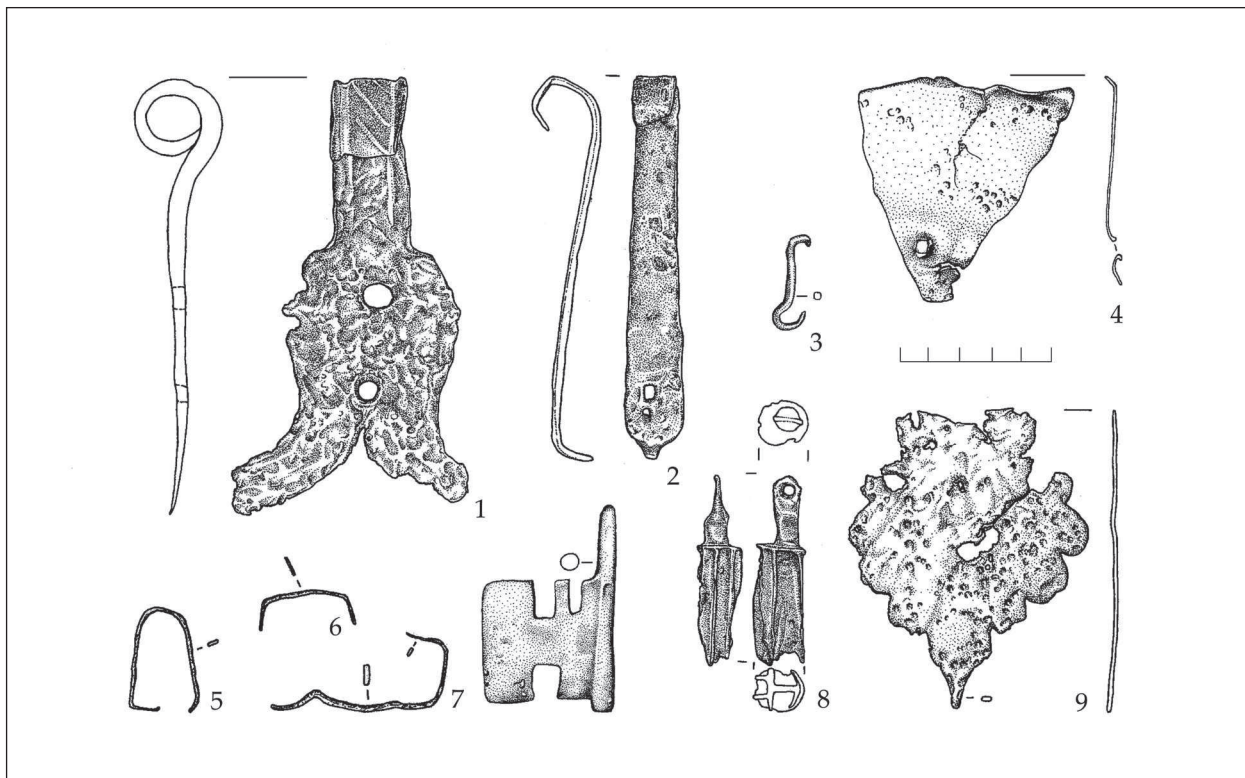
s dĺžkou 8,1 cm pomocou dnes už odlomeného hraneného trňa (obr. 19: 7). Strelka s tuľajkou zodpovedá typu T 2-51 B. Zimmermanna (2000, 51-53) či ľahkým hrotom striel do kuše s váhou okolo 35 g (Krenn 1985, 47), blízkych typu B III d R. Krajíce (2003, 187). Pre jednoduchý, ale účelný tvar boli rozšírené takmer na území celej Európy najneskôr od 14. storočia až do obdobia včasného novoveku, keď mechanické strelné zbrane postupne nahradili zbrane palné. Hroty šípiek do kuše, ktoré k telu strely boli pripevnené pomocou trňa sú podľa L. Belcrediho (1989, 464) charakteristické predovšetkým pre 14. storočie, ale v menšom množstve preživali až do storočia nasledujúceho.

Úder holou alebo palicou predĺženou rukou patrí k jedným z najstarších útočných či obranných aktivít človeka. Preto aj rôzne úderové zbrane majú korene hlboko v praveku a prežívajú až do súčasnosti. K najjednoduchším a súčasne najlacnejším patrili rôzne typy drevených palíc, kyjov či budzogánov, ktorých úderová hlavica bola postupne spevňovaná kovovými súčiastkami a dopĺňovaná rôznymi hrotmi, ktoré umožňovali vyradiť z boja aj protivníka chráneného rôznymi druhmi pokročilej zbroje. S veľkými drevenými kyjmi s železnými štvorbokými hrotmi, pripomínajúcimi hroty striel do kuše pripevňované k telu šípu pomocou trňa sa možno stretnúť ešte aj v zbrojnici hradu Forchtenstein v rakúskom Burgenlande. Nemožno preto vylúčiť, že časť tzv. kušových streliek s trňom mohla byť súčasťou takýchto okovaním spevnených a železnými hrotmi (tzv. úderové ostne) vylepšených drevených bijakov, obuškov, bojových palíc, kyjov alebo „morgensternov“ známych z dobových vyobrazení najneskôr od 13. storočia, pričom niekedy sa uvažuje o ich východoeurópskom pôvode (Ruttkay 1976, 315). Pre nenáročnú výrobu a vysokú účinnosť pretrvávali vo výzbroji predovšetkým pechoty pomerne dlhú dobu (Klučina 2004, 239, 241, 408, 409). Azda súčasťou takejto zbrane mohol byť aj hrot mierne obdĺžnikového prierezu z ktorého užšieho konca vybieha plochý, dva razy do pravého uhla zahnutý trň, ktorý sa našiel v kamennej suti na východnom svahu hrádka, pod vrcholovým bralom (obr. 27). Jeho dnešná dĺžka dosahuje 7,2 cm a vlastného hrotu po lom k trňu 3,5 cm. Pred zohnutím trňa bola celková dĺžka predmetu 11 cm (obr. 21: 18). Od streliek do kuše sa odlišuje pre nevhodne dlhým trňom a hlavicou s prevažujúcou dĺžkou hrotu oproti výrazne skrátenej tylovej časti.

Medzi zbrane zrejme patrí aj železný hrot listovitého tvaru s obojstranným ostrím a stredovým, len jednostranným rebrom. V tylovej časti prechádza miernym prehnutím deformovaný list do Z zahnutého trňa obdĺžnikového prierezu (dĺ. 16,4 cm, max. š. listu 3,9 cm, hr. listu 0,6 cm, š. rapíka 0,7-1,1 cm, hr. 0,3 cm). Našiel sa v sutinách pod východnou stenou kameňolomu (obr. 21: 17; 27). Tvarovo tak pripomína hrot drevcovej bodnej zbrane, kopije či oštepu. Tie však boli v našom prostredí zvyčajne upevnené k drevenej násade pomocou tuľajky. Výnimkou je len typ VIII podľa A. Ruttkaya (1976, 303, Abb. 36), ale výrazne odlišného tvaru i veľkosti. Podobne tvarovaný predmet, s dĺžkou však až 33,6 cm pochádza zo zaniknutej osady Bystřec na Morave, kde ho L. Belcredi (1988, 479, obr. 13: A; 1989, 463) považuje za hrot kopije. Výrazne kratší hrot zo Starého zámku II pri Pezinku, a to aj vzhľadom na pomerne nízku váhu (96,1 g) azda skôr možno považovať za súčasť vrhacieho oštepu, zbrane vhodnej predovšetkým na lov, ale aj pre peších bojovníkov. S nárastom významu jazdy po 10. storočí síce postupne strácal v širšom európskom priestore uplatnenie v bojových stretnutiach (Ruttkay 1976, 304), ale na východe zažil renesanciu v 13. storočí ovplyvnenú opätovným rastom významu pechoty, predovšetkým v prostredí lesov a močaristých území (Kirpičnikov 1966, 17).

Sekera, primárne nástroj na spracovanie dreva či delenie iných materiálov, bola nástrojom so širokou škálou použitia, vrátane boja. Jedna z nich sa z južnej časti Starého zámku II dostala aj do zbierok Mestského múzea v Pezinku. Má rovné tylo, ktoré priamo prechádza do smerom nadol predĺženého tela odsadením cez krčok napojeného na tuľajku. Ostrie je oblúkovité a otvor pre porisko má lichobežníkový tvar so zaoblenými rohmi (rozмеры: dĺ. 15,2 cm, dĺ. ostria 10,1 cm, tylo 4,6 x 4,3 cm). Na krčku sa zachovala oválna kováčska značka tvaru X s oblo vystupujúcimi, sčasti ryhou členenými pukličkami v medziramennom priestore (obr. 22: 12). Morfológicky sekera patrí k typu III R. Krajíce. Podľa etnografických paralel sa tieto sekery s širokou váhovou, tvarovou i rozmerovou variabilitou používali počas celého stredoveku predovšetkým pri prácach v lese a pri tesárskom spracovaní dreva (Krajíc 2003, 166), čo však nevylučuje ani ich iné príležitostné využitie.

V bojových stretnutiach okrem zbraní umožňujúcich zabiť, zraniť či inak z boja vyradiť potenciálneho protivníka zohrávala významnú úlohu aj ochranná zbroj. Zo Starého zámku II pri Pezinku do tejto kategórie militárií zrejme možno položiť 3 až 4 krúžky zo železného drôtu (obr. 21: 7-10; 27), ktoré azda boli súčasťou krúžkovej zbroje, najskôr tzv. drôtenej košele. Tri z nich zhotovili z drôtu s priemerom okolo 1mm a priemer krúžkov sa pohyboval v rozpätí 1 až 1,3 cm, štvrtý bol väčší, s priemerom 2,6 x 2 cm a zhotovili ho z hraneného drôtu s priemerom presahujúcim 2 mm. V poslednom období sa venoval P. Šimčík technológii výroby krúžkových brnení (Šimčík/Pupala 2005, 93-101) a súčasne spracoval pozostatky stredovekých krúžkových zbrojí z niektorých opevnených polôh Malých Karpát (Šimčík 2007, 175-184), napr. z Molpíra pri Smoleniciach či Železníka pri obci Dolné Orešany. Krúžok s pr. 1,65 cm sa našiel aj v troskách blízkeho Dračieho hrádka (Farkaš 2006, 281). Väčšie krúžky, blízke nálezom zo

Obr. 23. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Železné predmety.
 Abb. 23 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Eisengegenstände.

Železníka, Dračieho hrádku či najväčšieho krúžku zo Starého zámku II sa na košeliach orientálneho pôvodu, ktoré istotne napodobňovali aj európski zbrojáři, zvyčajne používali na najviac ohrozených častiach tela, napr. na ramenách a hrudníku. Pomerne veľké krúžky však boli charakteristické aj pre výrobky z nemecky hovoriacich zemí (Šimčík/Pupala 2005, 101). Ostatné 3 krúžky sú menšie a morfológicky sú bližšie krúžkom košele z hradu Sklabiňa (Šimčík 2007, 185), iba rámcovo datovanej do 13. až 15. storočia (Šimčík/Pupala 2005, 99). Pretože všetky štyri z nich sa našli v zánikovom horizonte hrádku na jeho východnom svahu, možno predpokladať, že súvisia s bojovou akciou pri ktorej drevozemná fortifikácia zanikla požiarom a ktorej súčasťou bola aj väčšina ostatných, tu nájdených militárií, napr. železné hroty šípov.

S jazdcami a vyššou spoločenskou vrstvou sa zvyknú spájať nálezy ostrôh. Ich početné nálezy v prostredí otvorených poľnohospodárskych sídiel upozorňujú však na úlohu, ktorú zohrávali aj v prostredí dedinskej spoločnosti, či v hospodárskom zázemí stredovekých fortifikácií, napr. pri riadení záprahu priamo zo sedlového koňa (napr. Belcredi 1989, 458). Vo všeobecnosti patria medzi pomerne chronologicky citlivé archeologické nálezy. Na Starom zámku II sa jedna z nich našla v zásype južnej priekopy (obr. 27) a okrem nej už len niekoľko ich viac či menej pravdepodobných súčastí.

Železná ostroha z priekopy pozostáva zo širokých rovných plochých ramien v pôdoryse tvaru U, na konci prepojených spodným, pod telo vystupujúcim širokým plechovým pásikom, ktorý ju mal stabilizovať pod opätkom jazdca. Pred ním sa v úchytočných otvoroch zachovala na jednej strane oválna pracka s jazýčkom a na druhej esovito prehnutá široká zápinka s hrotitým jazýčkom. Cez stupňovité odsadenie vybieha z profilovanej spojnice ramien dlhá, mierne nadol sklonená vidlica bodca trapézovitého prierezu s kolieskom so šiestimi hrotmi osadenými v mierne zhrubnutom ložisku s tenkou oskou (dĺ. celej ostrohy 14,7 cm, dĺ. bodca 5 cm, v. bodca 1 cm, v. ramena ostrohy 1,2 cm, pr. kolieska 2,4 cm, rozpon ramien 8,9 cm, š. podpätkového pásika 1,2 cm, dĺ. pásika 9,4 cm – obr. 21: 20). Ostroha sa širokými rovnými ramenami a celkovou morfológiou odlišuje od vrcholno stredovekých ostrôh s prehnutými ramenami (Koóšová 2004, 527-542; Ruttkay 1976, 346-352), blízka je však ostrohám typu I podľa R. Krajíca (2003, 119), ktorý jediný nález tohto typu zo Sezimova Ústí datuje do doby pred rokom 1420. Podobnú ostrohu, ako je nález zo Starého zámku, vrátane dlhého plochého bodca s ozubeným kolieskom a spojovacej platničky pod podpätkom kladie J. Szendrei (1896, 233, obr. 725) do druhej polovice 15. storočia. G. Nagy (1898, 63) zaradil ostrohy tohto typu do obdobia vlády Hunadyovcov a Jageloncov, t.j. do druhej polovice 15. až na začiatok 16. storočia, podobne ako nedávno P. Koóšová (2007, 262, 266).

Súčasťou inej ostrohy bolo koliesko s ôsmimi hrotmi (obr. 21: 24), ktoré sa našlo v sutinách na severovýchodnom svahu južnej časti hradnej vyvýšeniny (obr. 27). Rozmermi (pr. 3,1 cm, hr. 0,6 cm) i dlhými ostrými hrotmi sa neodlišuje od väčšiny podobných koliesok ostrôh z 13./14. storočia, známych aj z viacerých opevnených polôh v Malých Karpatoch. S ostrohami a ich upevním remienkami k obuvi zrejme súvisia menšie dvojdielne pracky (obr. 21: 12) a zápinky, z ktorých dve patria k typu 4 (obr. 21: 26 – dĺ. 2,6 cm) a 8 (obr. 21: 27 – dĺ. 2,9 cm) podľa R. Krajíca (2003, obr. 108). Podobne, ako pri výrazne koróziou deformovanej zápinke z obr. 21: 13 však nemožno celkom vylúčiť ani ich súvislosť s remienkami obuvi, či inou časťou odevu stredovekého človeka (Zúbek 2002, 144, 145).

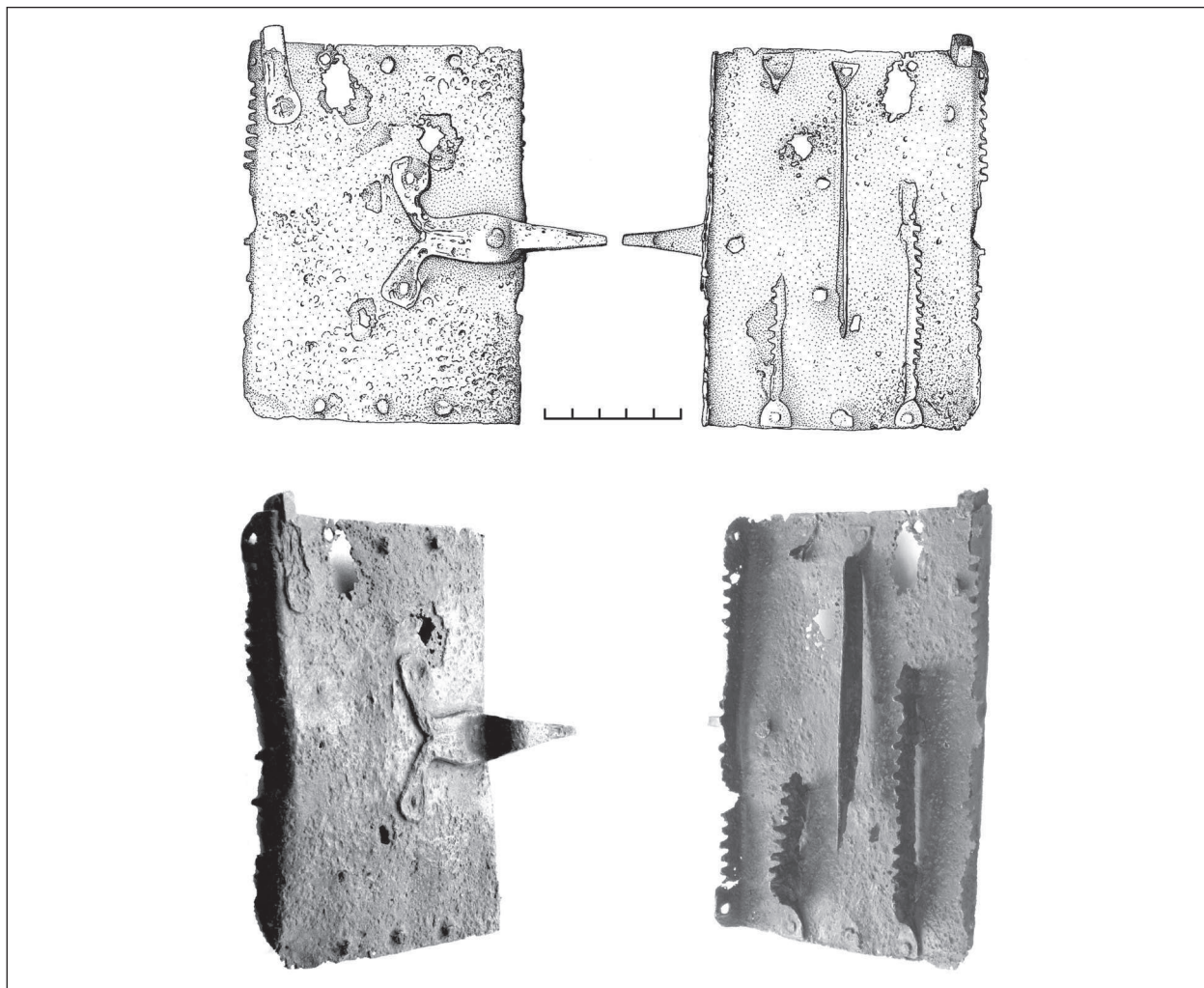
Ťažná sila koňa bola v stredovekej ekonomike nenahraditeľná a kôň zohrával významnú úlohu aj vo vtedajšom vojenstve. Nečudo teda, že početné súčiastky vozov, postrojov či jazdeckého výstroja sa nachádzajú aj na súdobých opevnených polohách. Na Starom zámku II pri Pezinku k nim okrem podkov, podkovákov a ostrôh možno zaradiť ešte tyčinkovitý zákolník (dĺ. 12,8 cm) s trapézovito roztepanou hlavou z jednej strany spevnenej stredovým rebrom (obr. 22: 14). Našiel sa pri prístupovej ceste do sedla medzi Srnčí vršok a skalný zub s jadrom pevnosti. Jeho jednoduchý tvar podľa súčasných poznatkov zrejme nemá bližší chronologický význam, podobne ako krúžok z hrubého železného drôtu štvorcového prierezu (pr. 5,9 cm, hr. drôtu 0,7 cm), ktorý mohol byť súčasťou konského postroja (obr. 22: 15). Nemožno však vylúčiť ani iné použitie, podobne ako pri veľkých jednodielnych železných prackách tvaru úzkeho aj zaoblenejšieho D – typ III R. Krajíca (2003, 193-194), so zachovaným plochým jazýčkom (obr. 22: 17, 19). Práve pre svoju veľkosť bývajú pracky tohto typu zvyčajne považované za súčasti konských postrojov (Krajíc 2003, 128; diel II, tab. 107), hoci celkom nemožno vylúčiť ani iné využitie (Zúbek 2002, 144). Železné pracky tvaru D sa v západnej Európe, predovšetkým vo Švajčiarsku považujú za charakteristické pre 13. až 14. storočie, zatiaľ čo pravouhlé prekonalí pomerne dlhší vývoj a sú tak chronologicky menej citlivé (Auf der Maur/ Taberner/Meier Mohamed 2013, 149).

K nástrojom spätým so starostlivosťou o kone, predovšetkým o ich srst', patria kovové žbilká. Jedno sa našlo pod prístupovou cestou do sedla pod južnou časťou hrádka (obr. 27). Tvoria ho obdĺžniková železná plechová platnička s do pravého uhla zahnutými okrajmi dlhších strán, kolmých na odsadený, k povrchu nástroja pripojený zahrotený trň pôvodnej drevenej rukoväti. Pre zvýšenie stability žbilká je železná časť rukoväte vidlicovito rozdvojená a k podkladu ju pripevnili tromi nitmi (obr. 24). Zo samotnej pracovnej časti čistiaceho nástroja, tzv. hrebeňa sa zachovali okrajové ozubené lišty v strede doplnené s nimi paralelnou rovnou čepeľou. Priestor medzi okrajovými lištami a čepeľou vyplňajú ďalšie dva, len čiastočne zachované ozubené pásy, uchytené k užším plochým stranám žbilká nitmi (rozmery: 14,4 x 10,8 cm). Podľa publikovaných stredovekých nálezov prevažovali žbilká s oblúkovitým hrebeňom (Krajíc 2003, 126, 127), ale známe boli aj čistiace nástroje obdĺžnikového tvaru, napr. z hradu Devín v Bratislave (Plachá 2004, 45). Jednoduchý a funkčný tvar týchto predmetov zatiaľ neumožňuje vytvoriť obecnú platnú chronologickú schému, predpokladá sa však, že k starším patria exempláre, kde ich hrebeň i trň rukoväte boli vykované z jedného kusa železa (Krajíc 2003, 126).

Z uzatváracích mechanizmov sa na východnom svahu hrádka podarilo nájsť zásuvný železný lamelový kľúč závesného zámku – typ V (Krajíc 1991, 332-333; 2003, 90, 91), s výrazne odsadeným krčkom kruhového prierezu. Ten je ukončený plôškou s kruhovým otvorom na zavesenie (obr. 23: 8). Pružiny svorníkového zámku boli uvoľňované systémom troch pozdĺžnych lamiel (zachovaná dĺ. 6,2 cm, pr. pracovnej časti 1,7 x 1,5 cm, pr. krčka 0,6 cm, pr. závesného otvoru 0,4 cm). Podľa nálezov v Sezimovom Ústí je typ V doložený v nálezových súvislostiach už od druhej polovice 13. storočia a od druhej polovice 14. storočia dokonca prevládal nad inými typmi zásuvných kľúčov (Krajíc 2003, 91). Ich pôvod sa niekedy hľadá v prostredí východnej Európy, ale početnými nálezmi je dnes doložená aj ich miestna produkcia (Krajíc 2003, 91).

Druhý železný, tentoraz otáčavý, tzv. gotický kľúč je zastúpený fragmentom pozostávajúcim z plochej zástavky pripevnenej k zvyšku plného, pôvodne azda hraneného drieku ukončeného vodiacim trňom kruhového prierezu (obr. 23: 7). Zástavka má dva výrezy v prednej a jeden v zadnej časti (dĺ. 6,8 cm, zástavka 4,1 x 3,7 cm). Chýbajúci driek a predovšetkým hlavica (oko) však neumožňujú nálež zaradiť do typu VI či VII (Krajíc 2003, 92), ktoré sú charakteristické odsadením zástavky kľúča od jeho konca o dĺžku vodiaceho trňa, ale odlišujú sa tvarom hlavice. V Sezimovom Ústí boli typické pre obdobie od prvej polovice 14. storočia, ale podľa stratifikovaných nálezov z iných lokalít boli známe už od druhej polovice 13. storočia (Richter 1961, 97 a n.; Belcredi 1988, 464; Krajíc 1991, 332; 2003, 92, 93; Farkaš 2006, 274), pričom otočné kľúče slúžili k uzamykaniu ako pevných, tak závesných zámkov.

Súčasťou dverí, nábytku či uzáverov okenných alebo iných otvorov v stenách a dlážkach vtedajšej architektúry boli pánty. Zvyčajne sa skladali zo závesného oka a často rôzne tvarovaného ramena, ktoré mohlo plniť aj isté estetické poslanie. K masívnym exemplárom patrí železný pánt s okom stočeným z hrubého pásového železa a v pohľadovej časti zdobeného dvomi paralelnými pozdĺžnymi okrajovými žliabkami s medzipriestorom vyplneným šikmými

Obr. 24. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Železné žbilko.
 Abb. 24 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Eisen „žbilko“.

vrypmi (obr. 23: 1). Oko plynulo prechádza do širokej, pomerne krátkej, roztvorenej vidlicou ukončenej platničky s dvomi kruhovými otvormi pre klince (dĺ. 14,4 cm, v. oka 2,5 cm, vnútorný pr. oka 1,6 cm, š. platničky 5,7 cm, š. koncovej vidlice 7,8 cm, hr. plechu 0,2 až 0,8 cm).

Druhým je esovito prehnutý železný pásik na jednom konci s dnes neuzavretým okom a na druhom s trňom, ktorým bol zapustený do dreveného podkladu (obr. 23: 2). V ramene pántu je navyše aj štvorcový otvor pre kliniec (dĺ. 12,7 cm, š. pásika 1,5 – 2 cm, pr. oka 2,2 cm, dĺ. trňa 1,2 cm, hr. železného pásika 0,3 cm). R. *Krajíc* (2003, 80) podobné subtilnejšie pánty považuje za pravdepodobné súčasti nábytku, alebo iných ľahších stavebných pohyblivých prvkov vtedajšej architektúry. Dva takmer identické závesy sa našli aj na neďalekom Dračom hrádku pri Borinke (*Farkaš* 2006, 271, obr. 42: 3, 4). Pretože súčasti pántov mali často aj dekoračnú funkciu a ich konce bývali niekedy roztepané do tvaru listov (*Krajíc* 2003, 79), nemožno vylúčiť, že do tohto okruhu patrí aj fragment ozdobného plechu, nájdeného podobne ako kľúče a pánty, na východnom svahu pod skalným zubom hrádku (9,8 x 8 cm, hr. 0,1 cm – obr. 23: 9).

Dôležitú skupinu nálezov predstavujú pracovné nástroje. Okrem sekery, ktorá však mohla slúžiť aj ako príležitostná zbraň, sú to železné klíny a ich zlomky (obr. 22: 21: 6, 22: 9, 10, 13). Pretože však zväčša slúžili pri ťažbe a spracovaní dreva, prípadne pri lámaní kameňa, je pravdepodobné, že väčšina z nich už súvisí s obdobím, keď sa pôvodná pevnosťka opäť zmenila na les a jej skalné steny na kameňolom. Podľa miesta nálezu, na okraji severnej priekopy hrádku, oddeľujúcej ho od príľahlého hrebeňa (obr. 26), by však do obdobia stredoveku mohol patriť masívny železný kopáč, tzv. špičiak, používaný predovšetkým na lámanie kameňa či iné úpravy skalnatého terénu (*Richter* 1982, 167; *Belcredi* 1989, 454; *Krajíc* 2003, 161). Hrot a asi polovicu jeho mierne prehnutého tela prechádzajúceho do deformovaného kruhového oka pre násadu zdobí z jednej strany pozdĺžny do kovu vytepaný žliabok v tvare kríža, doplnený viacnásobným motívom tzv. rybej kosti a skôr oválna ako kruhová kartuš s nečitateľnou kováčskou značkou (dĺ. 33,6 cm, v. ramena 3,4 cm, hr. 0,9-1,7 cm, pr. oka 4,8x4 cm – obr. 25). Pre funkčný tvar zrejme nemá bližší chronologický význam (*Richter* 1982, 167). Na neďalekom Dračom hrádku sa podobný, ale nezdobený exemplár našiel na dne výkopu, ktorý sa spája s tunajším hľadaním pokladov v priebehu 19. a na začiatku 20. storočia.

Obr. 25. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Železný kopáč od severnej šijovej priekopy.
 Abb. 25 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Eisenhacke vom nördlichen Halsgraben.

So zakladaním ohňa sa spája nález železnej lýrovitej ocieľky (obr. 22: 11), nájdenej na západnom svahu hradnej vyvýšeniny, nad prístupovou cestou do sedielka za Srnčím vrškom (obr. 27). L. Belcredi (1989, 460) predpokladá, že klasické stredoveké ocieľky ako vysoko špecializované nástroje postupne vyznievajú po 15. storočí a ešte pred mechanickými kresadlami ich nahradili iné, primárne na iný účel určené kovové predmety. Aj M. Slivka (1981, 233) predpokladá, že ocieľky sa v praxi používali predovšetkým do 13. storočia, možno aj neskôr, pričom na kresanie ohňa sa využívali aj nože, alebo rovné železné tyčinky.

Najbežnejším a zrejme takmer univerzálnym nástrojom, ktorý sa nachádzal v majetku takmer každého stredovekého človeka bol nôž, ktorý mohol slúžiť aj ako príležitostná zbraň. Na Starom zámku II a v jeho predpolí sa našlo 6 až 7 železných nožov alebo ich zlomkov (obr. 21: 2; 22: 1, 2, 5, 6-8). V jednom prípade je však ostrie aj chrbát jednostranne zabrusenej čepele výrazne prehnuté do oblúka (obr. 21: 2), môže tak ísť o súčasť špecializovaného pracovného nástroja.

Dĺžka čepelí, ktorá sa pohybovala medzi 8,1 (obr. 22: 1) až 13 cm (obr. 22: 7), sklon hrotov i línia ostria neumožňuje predpokladať, že by niektoré z nich mohli patriť medzi špecializované zbrane. Štyri z nich boli do rukoväte z organického materiálu zasadené pomocou trňa kruhového alebo obdĺžnikového prierezu (obr. 22: 2, 5, 7, 8), pričom samotná čepeľ mohla na rukoväť nasadať priamo, alebo ju od nej oddeľoval oválny kľúčok (obr. 22: 7) či dokonca dvojica plastických prstencov (obr. 22: 8), pripomínajúca sčasti profiláciu mladších príborových nožov. Posledný z nich sa však našiel až takmer na úrovni potoka Blatina a nemožno tak vylúčiť ani jeho súvislosť s mladšími, postmedieválnymi aktivitami. Nože s trňom sa zväčša považujú za typologicky staršie ako nože s plochým rapíkom s dreveným, parohovým alebo kosteným obložením črienky (Nekuda 1985, 161), hoci v nálezových celkoch v Sezimovom Ústí sa obidva typy vyskytujú spoločne od 13. až do začiatku 15. storočia (Krajčíc 2003, 205). Ich vzájomný pomer sa však po polovici 14. storočia mení v prospech plochých rapíkov. Do tejto skupiny patria dva nože. Jeden s mierne prehnutým chrbtom čepele plynulo prechádzajúcim do plochého, mierne pozdĺžne profilovaného rapíka so zachovaným nitom z črienky na rozhraní pracovnej časti a rukoväte (obr. 22: 1). Druhý sa našiel spolu s plochým železným lyžičkovitým nástrojom medzi skalami na vrchole Srnčieho vršku v predpolí samotnej fortifikácie (obr. 27). Predmety ležali tak, ako keby ich tam niekto stratil alebo uložil v obale z organického materiálu, ktorý sa však nezachoval (obr. 22: 4, 6). Nožík s odlomeným hrotom a čepeľou plynulo prechádzajúcou do plochého rapíka ukončeného drobným trňom, na ktorý nasadá prehnutá krycia čiapočka srdcovitého tvaru zo zdvojeného mosadzného plechu, zhotovili z kvalitnej ocele (dĺ. 17,9 cm, š. 1,2 cm). Črienku na rapíku pôvodne pridržali 4, pravdepodobne bronzové nity. Z nich sa však zachoval iba jeden ukončený oválnou hlavičkou. Iný malý bronzový trň bol na rozhraní rukoväte (dĺ. 11,3 cm) a čepele. Morfológicky, využitím kvalitnej ocele a mosadzných či bronzových doplnkov pripomína nožík výroby majstrov z 15. až prvej polovice 16. storočia z hornorakúskeho mesta Steyer (Holl 1994-1995, 159 a n.), ktorí až do krízy v roku 1553 a po nej nasledujúcom postupnom úpadku výrazne zásobovali európske trhy kvalitným nožiarskym tovarom založeným na miestnych rudných zdrojoch a na rozvinutej špecializovanej výrobe (Schulz 2011, 307, 314). Ich výrobky však boli zväčša signované (Holl 1994-1995). Charakteristické značky v prípade nožíka zo Starého zámku a aj takmer identického výrobku z neďalekého Dračieho hrádka (Farkaš 2006, obr. 45: 5) chýbajú. V súčasnosti už nálezy tohto typu nožov nie sú na Slovensku ojedinelé, zväčša však ostávajú mimo záujmu archeológov. Na rakúsku provenienciu by mohla ukazovať aj plochá lopatkovitá

lyžička z kvalitnej ocele s trňom rukoväte pravouhlého prierezu, ukončeným pôvodne kruhovým gombíkovitým výčnelkom (obr. 22: 4). Rozmermi zodpovedá takmer nožičku (dĺ. 15,6 cm, dĺ. lopatky 6,5 cm, š. 3,3 cm) a nemožno vylúčiť, že súbor, ktorý je očividne mladší, ako stopy po boji v tomto priestore, slúžil na osobitný účel možno spätý s chirurgickými úkonmi či už na ľuďoch alebo dobytku.

Ostané nože pravdepodobne pochádzajú z dielni blízkych majstrov a ich jednoduchý tvar neumožňuje, podobne ako v iných takýchto prípadoch bližšie datovanie (*Belcredi*1988, 468; 1989, 460; *Krajíc* 2003, 206).

Z ostatných železných nálezov si pozornosť zaslúži drumbla, hudobný nástroj zo skupiny idiofónov (obr. 22: 18), ktorá sa našla už mimo opevneného areálu na východnom svahu hradnej vyvýšeniny pod severnou vonkajšou priekopou, takmer na úrovni potoka Blatina. Pozostáva z hraneného rámečka so zvyškom jazýčka (dĺ. 4,4 cm, š. 2,6 cm, pr. rámpa 0,4 x 0,4 cm). Drumble patria medzi obľúbené jednoduché ľudové nástroje známe na našom území od doby rímskej, zatiaľ bez možnosti vypracovania jemnejšej typologickej chronológie (*Brodňanová* 2009, 171-174; tu aj staršia literatúra). Nemožno, preto vylúčiť, že nesúvisí so stredovekou fortifikáciou, ale až s mladšími tunajšími aktivitami, napr. spracovaním miestneho vápenca, ťažbou dreva, blízkymi banskými dielami a pod.

K neobvyklým železným predmetom zo Starého zámku II patrí aj fragment tvarovaného pozdĺžneho kovania (dĺ. 3,5 cm), ktorého mierne vystupujúce ukončenie pripomína zoomorfnú hlavičku (obr. 21: 22). Jeho pôvodný účel je otázný, nemožno vylúčiť, že bolo súčasťou obalu knihy.

Z iných predmetov boli na ploche hrádka a v jeho okolí nájdené rôzne uzavreté a neuzavreté krúžky zo silnejšieho plechu (obr. 21: 11, 25), najskôr tzv. zákovky zo spevnení násad rôznych pracovných nástrojov. Zaujímavé sú aj fragmenty železnej retiazky z esovito prehnutými očkami, niekedy prekrytými plechovou trubičkou a ukončenou drobným rámkovým očkom s otvorom pre zápinu (obr. 22: 16, 20, 21, 23, 24), ktorej datovanie, napriek tomu, že sa našla na východnom svahu hrádka, tesne pod hranou so zvyškami obj. 2 tiež nie je jednoznačné. Ostatné železné predmety predstavujú len bežné amorfné zlomky drôtikov a plieškov, niekedy s otvormi, známe zo všetkých stredovekých lokalít, ktoré však nemajú význam pre jej vyhodnotenie a datovanie (napr. obr. 21: 14, 19, 22: 3, 22, 23, 23: 3-7).

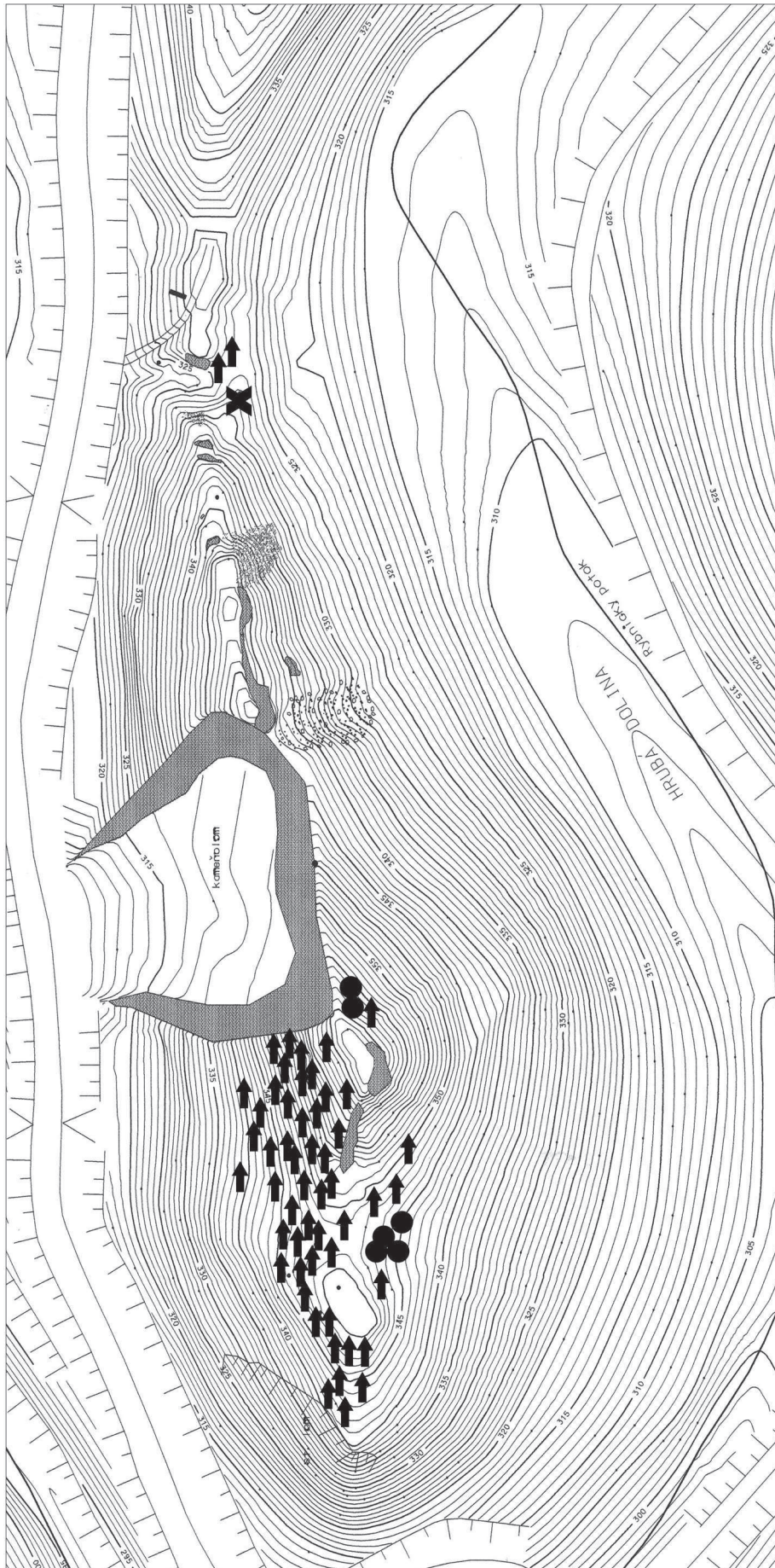
Výrobky z farebných kovov, ak vynecháme jednoznačne novoveké nábojnice do dlhých a krátkych strelných zbraní, boli zastúpené len siedmimi striebornými viedenskými fenigmi z rokov 1251-1276 českého kráľa Přemysla Otakara II, z ktorých štyri sa našli za hranou sedielka medzi Srncím vrškom a skalným zubom so zvyškami obj. 1 a 2 a tri na východnom svahu kopca, tesne pod hranou s obj. 2 (obr. 26). Predbežne boli vyhodnotené na inom mieste (*Hunka/Budaj* 2005, 18, 41) a ich celkové spracovanie sa pripravuje.

Súčasťou zvončeka s pôvodným priemerom 4,5 cm mohol byť fragment z farebného kovu s rozmermi 2,9 x 2,5 cm s akoby vysústruženou vnútornou stranou (obr. 21: 5). Napriek tomu, že sa našiel v deštrukčných vrstvách hrádka, tak ani v tomto prípade nie je datovanie jednoznačné. Okrem toho sa v blízkosti kameňolomu našlo niekoľko medených či bronzových krátkych trubičiek (obr. 21: 21), ktoré mohli byť súčasťou zápalnic používaných počas trhacích prác a teda súvisia až s postupnou devastáciou archeologickej lokality. Problematické je aj časové zaradenie kónickej trubičky z medeného či bronzového plechu (obr. 21: 4).

Po zániku stredovekého opevnenia jeho zvyšky postupne pohltil les. Na jeho využitie ako poľovného revíru poukazujú nálezy olovených guľiek do predoviek, niektoré s výraznými stopami po údere na tvrdú podložku (obr. 21: 15, 16). Nepomer medzi nálezmi z farebných kovov a železa môže súvisieť ako s ekonomickými dôvodmi, tak tým, že lokalitu takmer ihneď po jej objavení začali navštevovať početní „hľadači pokladov“, zameraní skôr na výrobky z ušľachtilých kovov, ako zo železa.

Záver

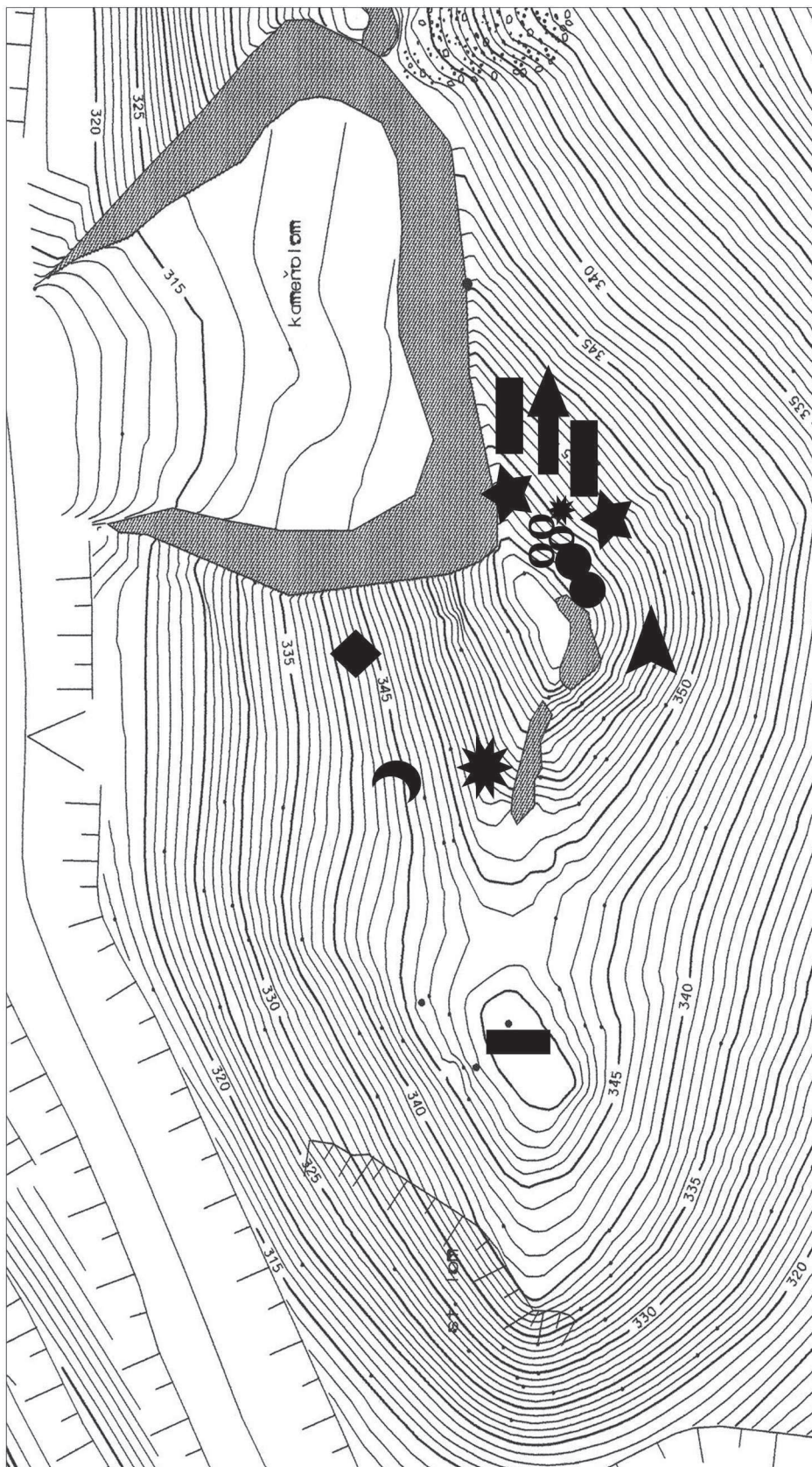
Pôdorys stredovekej fortifikácie Starý zámok II v Pezinku, časti Cajla, dnes z veľkej časti poškodená až takmer zničená kameňolomom, bol prispôsobený stiesnenému horskému terénu - úzkemu a dlhému skalnatému hrebeňu. Zrejme aj preto hrádok napokon dosiahol dĺžku až okolo 200 m. Pevnosťka, ktorú podľa súčasných poznatkov nemožno jednoznačne stotožniť so žiadnou opevnenou polohou z obdobia vrcholného stredoveku známou z písomných prameňov, ležala mimo hlavných trás obchodných a vojenských komunikácií spájajúcich Uhorsko so západnejšie ležiacimi oblasťami Európy, zrejme však kontrolovala jeden až dva prechody predovšetkým regionálneho významu spájajúce Trnavskú pahorkatinu a Záhorie. Jedna z prístupových ciest na opevnenú plochu viedla od severu po vrchole hrebeňa a do hrádka vstupovala cez do skalného masívu zasekanú šijovú, zatiaľ bližšie neskúmanú priekopu. Nemožno vylúčiť, že na kontrolu tejto prístupovej trasy vznikol na kóte 386 umelý kruhový násyp s voľným priestorom v strede, akási predsunutá zemná pevnosťka, vzdialená od hlavnej fortifikácie okolo 350 m. Iná prístupová cesta viedla do sedielka medzi Srncím vrškom a skalným zubom s drevenou zástavbou na vrchole od

Obr. 26. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Rozloženie nálezov. ● – minca, ➔ – železný hrot šípu, ✕ – železný kopyč.

Abb. 26 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Verteilung der Funde.

● – Münze, ➔ – eiserne Pfeilspitze, ✕ – Eisenhacke.

Obr. 27. Pezinok, časť Cajla. Starý zámok II. Priestorové rozloženie nálezov. ● – hlinená pokrievka, ✱ – ostroha, ✱ – koliesko ostrohy, ○ – krúžok železnej košeľe, ◆ – žbilko, ☾ – kresadlo, ▶ – hrot z bijaku alebo kyjaku (?), ➡ – listovitý hrot s rapíkom, ■ – chirurgické nástroje (?), ■ – stavebné kovania, ★ – kľúč.

Abb. 27 Pezinok, Stadtteil Cajla. Starý zámok II. Raumaufteilung der Funde.

● – Tondeckel, ✱ – Sporn, ✱ – Spornrädchen, ○ – Ring eines Eisenhemds, ◆ – „žbilko“, ☾ – Feuerstein, ▶ – Spitze vom Knüppel oder Keule (?), ➡ – Blattspitze mit Stiel, ■ – chirurgische Werkzeuge (?), ■ – Baubeschläge, ★ – Schlüssel.

Obr. 28. Ruina hradu s dreveným prístreškom vyčnievajúcim ponad skalný zráz. Podľa medirytiny A. Dürera (r. 1495).
Abb. 28 Burgruine mit hölzernem Schutzdach das über dem Felsabhang hervortretet. Nach dem Kupferstich von A. Dürer (J. 1495).

severu, po komunikácii stúpajúcej po západnom úbočí, dnes z veľkej časti zničenej už opusteným kameňolomom. Na rozdiel od cesty po hrebeni je v teréne doložená stále zreteľným zárezom a nálezmi materiálnej kultúry z obdobia vrcholného stredoveku.

Podľa archeologických nálezov končila relatívne pohodlná, ale priamo z fortifikácie dobre kontrolovateľná prístupová komunikácia práve v sedielku a azda tu sa odohrávali aj niektoré bežné činnosti súvisiace s funkciou i hospodárskou prevádzkou fortifikácie. Stopy po pôvodne predpokladaných hospodárskych prístreškoch sa tu však zatiaľ nepodarilo doložiť. Zo sedielka smerom k hrádku stúpal od juhu strmý chodník, ktorý musel prekonať dodnes zreteľnú, približne 4,2 m širokú, do skaly zasekanú priekopu, azda po úzkom, ani nie 1 m širokom a teda dobre brániteľnom skalnom páse, medzi ňou a východným zrázom brala. Na rekonštrukciu toho, ako bol riešený samotný vstup do pevnosti však stopy v teréne nestačia. Plytký žliabok zasekaný do skalného podložia pred priekopou nevyklučuje, že z vonkajšej strany bola doplnená ľahkou žieninou prekážkou pripomínajúcou plot.

Podľa archeologických nálezov zaberala vrchol skalného zubu niekoľkopochoďová drevená, najskôr zrubová stavba vežového charakteru, podľa zlomkov mazanice z protipožiarnych, izolačných a estetických dôvodov pôvodne aspoň čiastočne chránená vrstvou hlinenej omietky. Rozmery „veže“ nie sú jednoznačné, museli sa prispôbiť limitovaným rozmerom brala a zákonom statiky, dĺžka stien však zrejme presahovala 5 m. Jeden z jej rohov bol podchytený hranolom z importovaného pieskovca na ktorý nadväzovali „podmurovky“ z lomového, na sucho kladeného kameňa a stopy po spálených trámoch (obr. 10). Približne v strede objektu sa nachádzal asi 1 m hlboký zásah do skalného podložia s rozmermi 2,9 x 1,7-2,3 m. Jama pravdepodobne slúžila ako tzv. „podvalí“ (podľa českej hradologickej terminológie), t.j. podzemný priestor drevených vežovitých stavieb „skalných hradov“, ktorý zaisťoval ukotvenie a stabilitu vyšších budov (Durdík 2009, 349). Sekundárne však bolo možné využiť priestor aj na uskladnenie zásob.

Priamo na „vežu“ nadväzovala ďalšia drevená stavba, s dlhšou osou paralelnou s osou hrebeňa (3,6 x 1,5 m). Jej západnú časť zahĺbili do skalného podložia. Dĺžka a pravdepodobne aj obloženie skalných stien podľa zvyškov drevených uhlíkov azda pozostávalo z dosák. Jej východná časť chýba, terén tu prudko klesá do údolia,

ktoré vedie k horárni Rybníček. Jednou z možností je, že sa tu svah aj s jej zvyškami zrútil. Iný variant, a to na základe neskoro stredovekého ikonografického materiálu nevyučuje, že jej bok vyčnieval ponad zráz na spôsob balkóna podopretého drevenými kolmi tak, ako je to znázornené na jednom z obrazov A. Dürera (obr. 28). Stavba č. 2, na rozdiel od blízkej veže, zrejme bola len jednopriestorová budova s jediným podlažím. O vnútornom zariadení stavieb vrcholnostredovekých malých opevnených polôh sa stále vie pomerne málo (*Brych 1998, 81*). Na podklade nálezov a analógií však možno predpokladať ich základné vybavenie dreveným nábytkom (stôl, lôžko a podla kľúčov k uzamykacím mechanizmom pravdepodobne aj truhlami a truhlicami). Krátke železné pánty môžu pochádzať ako z nábytku, tak okeníc či záklopiek okenných otvorov. Okrem nezachovaných drevených výrobkov patrila k výbave keramika a zrejme na aspoň občasný pobyt vyššej spoločenskej vrstvy na hrádku poukazuje fragment sklenej nádoby.

Zaujímavosťou oproti iným podobným opevneným polohám je pomerne malé zastúpenie remeselníckych nástrojov potrebných pri stavbe, údržbe i prevádzke fortifikácie v nálezovom materiáli. Celkom chýbajú poľnohospodárske nástroje, čo môže odzrkadľovať aj špecifickú funkciu hrádka bez priameho hospodárskeho zázemia.

Archeologický výskum zatiaľ nepriniesol jednoznačné poznatky o spôsobe opevnenia Starého zámku II. Okrem drevenej veže s predsunutou priekopou v jeho južnej, dominantnej časti sa obrana zrejme spoliehala predovšetkým na strmé, ťažko schodné svahy. Doposiaľ sa nepodarilo zachytiť doklady murovanej, alebo drevozemnej hradby, aké poznáme z približne súčasných hrádok v Bratislave na Patrónke, poloha Handelhügel (*Farkaš/Samuel 2000, 149 a n.*), vršku Kalvária s pohrebnu kaplnkou zasvätenou Nanebovstúpeniu pána rodiny Kollerovcov v Smoleniciach, hrádka Čerenec pri Prašníku či hrádka Pod Mariášom v Dobrej Vode. Aspoň čiastočne bol drevozemnou hradbou a predsunutou priekopou opevnený aj Starý zámok I v Pezinku časti Cajla (*Farkaš 2002, 86-88*) a kombinácia „valov“ a kamenných veží sa uplatnila na hrade pri Kuchyni. Oproti tomu na Dračom hrádke pri Borinke sa predpokladá, že strmé svahy za kamennou vežou boli chránené len vonkajšími stenami tunajšej drevenej zástavby, prípadne pospájanými oplatením z vodorovne položených trámov. Tie azda len postupne mala nahradiť kamenná hradba (*Farkaš 2006, 293*). Bez zreteľných stôp po fortifikačnej činnosti bola aj ináč na nálezy mimoriadne bohatá výšinná poloha s dokladmi peňazokazeckej dielne na Železníku hlboko v údolí za juhovýchodným okrajovým hrebeňom Malých Karpát pri Dolných Orešanoch.

Pri Starom zámku II však nemožno vylúčiť, že základom pre drevenú hradbu mohol byť miestami až 0,7 m široký žliabok, viac menej rešpektujúci priebeh vrstevníc, zapustený do rozpadávajúceho sa dolomitového podlažia na západnom svahu vyvýšeniny (obr. 10), tzv. draže (*Durdík 2009, 122*).

Za stavbou č. 2 sa už začínal ťažobný priestor bývalého kameňolomu, ktorému nenávratne padla za obeť celá centrálna, azda najdôležitejšia časť stredovekej pevnosti. Podľa hrotitých zásekov v doteraz zachovanej skalnej stene pôvodného brala nemožno vylúčiť, že obidve budovy od pôvodného hrebeňa oddeľovala jedna až dve hrotité priekopy. Tie mohli uzatvárať prístupovú cestu po hrebene k jadru alebo k najstaršej časti „Starého zámku“.

Okrem požiaru na násilný zánik Starého zámku II poukazujú početné železné hroty šípov podľa ktorých nepriateľ postupoval po vozovej ceste smerom na Srnčí vršok a potom k samotnému opevneniu. Možno predpokladať, že na časti šípov boli pripevnené zápalné látky, ktoré mali nahlodať odhodlanie obrancov alebo aspoň sčasti ich zamestnať hasením založeného požiaru.

Časové vymedzenie pomerne krátkej existencie najstaršej fázy vývoja a zániku Starého zámku II pri Pezinku umožňuje predovšetkým sprievodný archeologický materiál. Z keramických tvarov prevládali hrnce s kalichovito roztvoreným ústím, ale neznáme neboli ani džbány so širokými, ryhami členenými úškami. Keramika a typologická skladba hrotov šípov spolu s fragmentom hrdla fľaše typu kutrolf z hnedého skla, azda s pôvodom až na území Talianska umožňujú položiť zánikový horizont dreveného hrádka do 2. polovice 13. až na začiatok 14. storočia, pričom strieborné viedenské fenigy razené Přemyslom Otakarom II. môžu toto obdobie s istou opatrnosťou zúžiť na sedemdesiate roky 13. storočia. Jej vznik tak možno predpokladať v druhej polovici 13. storočia.

Niektoré z hrotov šípov, všetky z nich sa našli v okolí prístupovej cesty, majú podľa súčasných poznatkov na bojové strely 13. storočia nezvyklý, sčasti archaický tvar. Niektoré z nich pôvodne patrili k špecializovaným loveckým strelkám, ktoré v takejto podobe prežívali vo východnej Európe hlboko do vrcholného stredoveku. Šípy v prípade, ak všetky súvisia s dobývaním Starého zámku, tak môžu poukazovať na niekoľko zaujímavých skutočností. Napríklad na etnicitu časti obrancov pevnosti. V druhej polovici 13. a na začiatku 14. storočia uhorskí panovníci radi usadzovali v pohraničných regiónoch strážcov hraníc pôvodom z východoeurópskych stepí, napr. Polovcov a Kumánov, v ktorých prostredí mali takého hroty dlhú tradíciu. Nemožno však ani vylúčiť, že v dobe, keď sa obrancom míňali šípy vhodné na boj s aspoň čiastočne obrneným protivníkom, z núdze použili aj muníciu inak určenú na lov divjé zveri.

Podľa súčasných poznatkov na vrchole brala, kde pôvodne stála zrubová veža, po jej zániku už nevznikli iné stavby. Zatiaľ predovšetkým zberové nálezy zo sutiny pod zadnou stenou kameňolomu na východnom svahu hrebeňa a z okolia mohutnej šijovej priekopy v prirodzenom terénnom zlome na sever od pomaly lesom zarastajúcej ťažobnej jamy však dokladajú, že poloha neupadla do zabudnutia ani neskôr a bola aspoň príležitostne využívaná ako oporný alebo signalizačný bod najneskôr do prelomu 15./16. storočia. Z prevádzkových a azda aj obranných dôvodov sa potom fortifikácia postupne predlžovala smerom na sever, k výraznej šijovej priekope. Okrem problematických, z dovážaného pieskovca zhotovených fragmentov stavebných detailov so stopami malty, ktoré by mohli poukazovať na murovanú, dnes už ťažbou kameňa zničenú architektúru, sú to predovšetkým strely do kuše, ostroha z výplne južnej priekopy, súprava nožika a lopatkovitého nástroja zo Srnčieho vršku či zásuvný kľúč k závesnému svorníkovému pružinovému zámku tzv. ruského typu, ktoré boli v našom priestore v oblube predovšetkým v 14. až 15. storočí. Veľká časť nálezového inventára je však iba rámcovo datovateľná do vrcholného až neskorého stredoveku.

Osvetliť vývoj fortifikácie po prelome 13./14. storočia a súčasne objasniť účel kruhového násypu na vrchole hrebeňa nad bývalou osadou Rybníček, ktorý blokoval prístupovú cestu po hrebenu k hrádku, azda umožní až ďalší archeologický výskum opevnenej polohy, tentoraz však na sever od kameňolomu.

Či však možno Starý zámok II stotožniť s tým hradom v Pezinku, ktorý podľa Klosterneuburskej kroniky obsadil na jar roku 1271 český kráľ Přemysl Otakar II., nedal archeologický výskum jednoznačnú odpoveď. Archeologické nálezy umožňujú len rámcové datovanie ozbrojenej akcie, pri ktorom zanikla jeho najstaršia časť, a to napriek nálezom mincí razených týmto panovníkom na území Rakúska. Oproti Starému zámku I však pre túto možnosť ale hovorí viac indícií:

- drevená pevnosť stála v dobe expanzie českého kráľa na západné Slovensko.
- skalné bralo zvýšené najmenej o dvojpodlažnú zrubovú stavbu mohlo vyvolávať dojem silnej a obranyschopnej veže.
- niekedy v danom období tu prebehol boj, ktorý mal pre opevnenie fatálne dôsledky. Neslobodno však zabúdať ani na ďalšie bojové akcie, pri ktorých hral pezinský hrad a celý západ dnešného Slovenska aktívnu úlohu v závere 13. a na začiatku 14. storočia.
- napriek tomu, že hrádok nemohol mať veľkú posádku, na podklade niektorých nálezov tu možno rátať s prítomnosťou spoločenskej elity z radov šľachty (napr. vtedy istotne cenná sklenená nádoba talianskeho pôvodu).

V súčasnosti sa však na podklade nových nálezov odkrytých pri rekonštrukcii priamo v meste stojaceho Pezinského zámku, ktoré tu dokladajú existenciu kamenného hradu už v priebehu 13. storočia zdá, že práve on vstúpil do análov a je tým hradom, ktorý stál kronikárovi za zmienku pri popise vojenských úspechov českého kráľa a nie menej významná, navyše drevená pevnosť stratená hlboko v horách.

Starý zámok II pri Pezinku patrí do skupiny zatiaľ pomerne málo známych drevených alebo drevozemných hrádkov z 13. až začiatku 14. storočia, z ktorých niektoré ležia v pomerne nevelkej vzdialenosti od kamenných od podstatne známejších kamenných hradov (napr. Pajštún – Dračí hrádok, Pezinok – Starý zámok I a II, Smolenice – Kalvária, Dobrá Voda – Pod Mariášom, azda Červený Kameň a pod.). Pred rozsiahlejšími archeologickými výskumami týchto dvojíc možno len uvažovať o ich časovej nasledovnosti, prípadne len kratšej vzájomnej paralelnosti. Mohlo by tak ísť o postupné nahradzovanie starších, pomaly zastarávajúcich fortifikácií modernejšími, ale stavebne aj finančne náročnejšími.

Okrem nich sa však drevozemné hrádky objavujú aj na strategických miestach na okraji alebo vo vnútri malokarpatských dolín (akoby v zmysle zásady kontrolovať, ale nebyť priveľmi na očiach – Železník, Pod Mariášom, Dračí hrádok, Starý zámok II). Podľa sprievodného materiálu väčšina z nich vznikla v priebehu 13. storočia, azda po tatárskom vpáde a zanikla v závere 13. či na začiatku 14. storočia, v období bojov medzi Uhorskom a Českým kráľovstvom, prípadne v nasledovných nepokojných dobách spätých s vládou posledných Arpádovcov a nastupujúcou feudálnou anarchiou. Archeologický materiál len v prípade Kuchynského hradu a Starého zámku II umožňuje predpokladať ich dlhší vývoj, končiaci niekedy v druhej polovici 15. či na samom počiatku 16. storočia. V prípade Kuchyne a azda aj Starého zámku však staršie opevnenie postupne doplnila kamenná architektúra, ktorej zvyšky sa zachovali aj na Dračom hrádku. Drevozemné opevnenia v podobe malých pevností sa však opäť objavili v 15. storočí (napr. Ostriez pri Brezovej pod Bradlom), keď boli čiastočne revitalizované aj niektoré staršie praveké až včasnostredoveké hradiská.

LITERATÚRA

Auf der Maur/Taberner/Meier Mohamed 2013 – Ch. Auf der Maur/J. D. Taberner/G. Meier Mohamed: Archäologische Spuren einer Kulturlandschaft. Zur Nutzung und Begehung des Ursentals bei Hospental seit dem Mittelalter. Historisches Neujahrblatt. Neue Folge 68. Band 1, Reihe 103, 2013, 125-197.

- Baxa 1981* – P. Baxa: Podkúvanie koní na Slovensku v 11. až 13. stor. Slov. Arch. 29, 1981, 423-443.
- Belcredi 1988* – L. Belcredi: Užití kovu ve středověké osadě. Výsledky dosavadního archeologického výskumu zaniklé středověké osady Bystřec. Arch. Hist. 13, 1988, 459-485.
- Belcredi 1989* – L. Belcredi: Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů. Arch. Hist. 14, 1989, 437-472.
- Brodňanová 2009* – B. Brodňanová: Drumbľa v archeologických nálezoch. Zbor. SNM, Arch. 19, 2009, 171-178.
- Brych 1998* – V. Brych: Hmotná kultura středověké tvrze v Čechách. In: Encyklopedie českých tvrzí I. A-J. Praha 1998, 48-82.
- Durdík 2009* – T. Durdík: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 2009.
- Farkaš 2001* – Z. Farkaš: Zisťovací výskum v Modre, poloha Zámčisko. Zbor. SNM 95, Arch. 11, 2001, 135-168.
- Farkaš 2002* – Z. Farkaš: Stredoveké opevnenie v Pezinku, časť Cajla. Zbor. SNM 96, Arch. 12, 81-104.
- Farkaš 2006* – Z. Farkaš: Stredoveké opevnenie v Stupave, poloha Dračí hrádk. Zbor. SNM 100, Arch. 16, 2006, 235-301.
- Farkaš 2007* – Z. Farkaš: Nový nález stredovekého hrotu šípu zo Stupavy – Dračieho hrádku. Zbor. SNM 101, Arch. 17, 2007, 215-230.
- Farkaš 2011* – Z. Farkaš: Archeologické nálezy a najstaršie osídlenie Modry. In: *M. Duchoň* (ed.): Modra v premenách stáročí. Modra 2011, 13-27.
- Farkaš/Samuel 2000* – Z. Farkaš/M. Samuel: Valové opevnenie v Bratislave Na Poliankach a otázka zaniknutého Kostola sv. Margity. Zbor. SNM 94, Arch. 10, 2000, 149-166.
- Farkaš/ Wittgrüber 2008* – Z. Farkaš/P. Wittgrüber: Dve stredoveké fortifikácie v Pezinku, časť Cajla. In: *P. Pospeschová* (ed.): Bozen...Pezinok 1208-2008. Pezinok 2008, 21-30.
- Felgenhauer-Schmiedt 1996* – S. Felgenhauer-Schmiedt: Niederösterreichische Keramik des 12. und 13. Jahrhunderts. Pravek N. Ř. 6, 1996, 229-240.
- Gravett 2008* – Ch. Gravett: Hasdings 1066. Pád anglosaské Anglie. Praha 2008.
- Holl 1994-1995* – I. Holl: A középkori késes mesterség. Arch. Ért. 121-122, 1994-1995, 159-188.
- Hoššo 1983* – J. Hoššo: Prehľad vývoja stredovekej keramiky na Slovensku. Arch. Hist. 8, 1983, 215-231.
- Hoššo/Lesák 2001* – J. Hoššo/B. Lesák: Archeologický výskum horizontu 12. až 13. storočia v historickom jadre Bratislavy. Arch. Hist. 26, 2001, 241-256.
- Hunka/Budaj 2005* – J. Hunka/M. Budaj: Poklady mincí z Pezinka a okolia. Pezinok 2005.
- Kirpičnikov 1966* – A.Н. Кирпичников: Древнерусское оружие. Выпуск второй. Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени. Москва - Ленинград 1966.
- Klíma 1975* – B. Klíma jr.: Rozbor hřebů z velkomoravského hradíště v Mikulčicích. Arch. Rozhledy 27, 1975, 140-150.
- Klučina 2004* – P. Klučina: Zbroj a zbraně. Evropa 6.-17. století. Praha –Litomyšl 2004.
- Koóšová 2004* – P. Koóšová: Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh z územia Slovenska (12. – 15. storočie). Arch. Hist. 29, 2004, 523-547.
- Koóšová 2007* – P. Koóšová: Ku klasifikácii neskorostredovekých a včasnoustredovekých ostrôh z územia Slovenska. Musaica 25, 2007, 257-276.
- Koóšová/Gregor 2006* – P. Koóšová/M. Gregor: Farebné sklo z Dobrej Vody a Pezinka. Zbor. SNM 100. Arch. 16, 2006, 339-356.
- Kotowicz 2005* – P. N. Kotowicz: System militarny Sanoka we wczesnym średniowieczu. Acta Militaria Mediaevalia 1. Sztuka wojenna na pograniczu polsko-rusko-słowackim w średniowieczu. Kraków – Sanok 2005, 61-86.
- Krajíc 1991* – R. Krajíc: Stavební železo a uzavírací mechanismy na vrcholně středověkých lokalitách Táborska. Arch. Hist. 16, 1991, 323-344.
- Krajíc 2003* – R. Krajíc: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa. Díl I, II. Praha – Sezimovo Ústí – Tábor 2003.
- Krenn 1985* – M. Krenn: Mittlelalterliche Armbrustbolzen. In: Mitt. Österr. Arbeitsgemeinschaft Ur- u. Frugesch. 35, 1985, 47-56.
- Kuśnierz 2005* – J. Kuśnierz: Militaria z Czermna nad Huczwą. Próba rekonstrukcji sposobu ataku Tatarów na gród (w 1240. r.) na podstawie dotychczasowych badań archeologicznych. Acta Militaria Mediaevalia 1. Sztuka wojenna na pograniczu polsko-rusko-słowackim w średniowieczu. Kraków –Sanok 2005, 115-132.
- Kühtreiber 2006* – K. Kühtreiber: Die hochmittelalterliche Keramik im südöstlichen Niederösterreich. Ihre Entwicklung, ihre Formen und die Beziehungen zu den benachbarten Keramikregionen. Beitr. Mittelalterarch. Österreich 22, 2006, 93-148.
- Lehotská 1947* – D. Lehotská: Dejiny Pezinka. Turčiansky Sv. Martin 1947.

- Lehotská 1982* - D. Lehotská: Pezínok za feudalizmu. Politické a správne dejiny. In: J. Dubovský/J. Žudel a kol.: Dejiny Pezinka. Bratislava 1982, s. 23-38.
- Medvedev 1966* - А. Ф. Медведев: Ручное метательное оружие (лук и стрелы, самострел) VIII – XIV вв. Москва 1966.
- Nagy 1898* - G. Nagy: A Szabolcsmegyei Múzeum középkori sarkantyúi. Arch. Ért. 18, 1898, 60-64.
- Nekuda 1985* - V. Nekuda: Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek - tvrz - dvůr - předsunutá opevnění. Brno 1985.
- Nevizánsky/Košta 2009* - G. Nevizánsky/J. Košta: Výskum staromaďarského pohrebiska v Strede nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937. Slov. Arch. 57, 2009, 301-354.
- Pieta 2007* - K. Pieta: Hradiská Bojná II a Bojná III. Významné sídlo z doby sťahovania národov a opevnenia z 9. storočia. In: K. Pieta/A. Ruttkay/M. Ruttkay (edd.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Wirtschaftliches und Politisches Zentrum des Fürstentums von Nitra. Nitra 2007, 173-190.
- Pieta/Ruttkay 2007* - K. Pieta/A. Ruttkay: Bojná - mocenské a christianizačné centrum Nitrianskeho kniežatstva. In: K. Pieta/A. Ruttkay/M. Ruttkay (edd.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Wirtschaftliches und Politisches Zentrum des Fürstentums von Nitra. Nitra 2007, 21-69.
- Plachá 2004* - V. Plachá: Poľnohospodárske náradie z hradu Devín. Zbor. MMB 16, 2004, 39-46.
- Procházka 2007* - R. Procházka: Deskripční systém brněnské keramiky. Přehled Výzkumů 48, Brno 2007, 233-270.
- Procházka/Peška 2007* - R. Procházka/M. Peška: Základní rysy brněnské keramiky ve 12.-13./14. století. Přehled výzkumů 48, Brno 2007, 143-232.
- Přihoda 1932* - R. Přihoda: Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Pfeilspitzen und Armbrustbolzeneisen. Sudeta 8, 1932, 43 - 67.
- Richter 1961* - M. Richter: K počátkům tak zvaných gotických klíčů. Sborník Československé Společnosti Arch. 1, 1961, 96-100.
- Richter 1982* - M. Richter: Hradištko u Davle městečko ostrovského klášteřa. Praha 1982.
- Ruttkay 1976* - A. Ruttkay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). Slov. Arch. 24, 1976, 245-395.
- Ruttkay 1995* - M. Ruttkay: Príspevok k poznaniu stredovekej keramiky na juhozápadnom Slovensku. Arch. Hist. 20, 1995, 563-583.
- Ruttkay 1996* - M. Ruttkay: Die Grundveränderungen in der Keramikproduktion im 12.-14. Jh. in der Westslowakei. Pravěk N. Ř. 6, 1996, 261-284.
- Serdon 2005* - V. Serdon: Armes du diable: arcs et arbalètes au Moyen Âge. Presses Universitaires de Rennes 2005.
- Schulz 2011* - K. Schulz: Eisengewerbe des Reviers von Steyer bis zum Anfang des 17. Jahrhunderts. In: R. Holbach/M. Pauli (edd): Städtische Wirtschaft im Mittelalter. Festschrift für Franz Irsigler zum 70. Geburtstag. Köln 2013, 299-315.
- Slivka 1980* - M. Slivka: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 2. časť. Hist. Carpatica 11, 1980, 218-283.
- Slivka 1981* - M. Slivka: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 3. časť. Hist. Carpatica 12, 1981, 211-273.
- Szendrei 1896* - J. Szendrei: Ungarische kriegsgeschichtliche Denkmäler in der Milleniums-Landes-Ausstellung. Budapest 1896.
- Šaurová 1978* - D. Šaurová: Hřeby z výskumu zaniklých Konůvek. Arch. Rozhledy 30, 1978, 560-566.
- Šaurová 1979* - D. Šaurová: Středověké podkovy ze zaniklé středověké osady Konůvky. Arch. Hist. 4, 1979, 295-301.
- Šlauka 1995* - L. Šlauka: Európska kuša. Trnava 1995.
- Šimčík 2007* - P. Šimčík: Fragmentsy krúžkovej zbroje z lokalít Smolenice - Molpír a Dolné Orešany - poloha Železník. In: Zbor. SNM 101, Arch. 17, 2007, 175-188.
- Šimčík/Pupala 2005* - P. Šimčík/M. Pupala: Krúžková košeľa z hradu Sklabina. Zbor. SNM 99, Arch. 15, 2005, 93-102.
- Takács 1996* - M. Takács: Formschatz und Chronologie der Tongefässe des 10.-14. Jahrhunderts der Kleinen Tiefebene. Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 48, 1996, 135-195.
- Uličný 2013* - F. Uličný: Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí. Bratislava 2013.
- Unger 1994* - J. Unger: Koválov. Šlechtické sídlo z 13. století na jižní Moravě. Brno 1994.
- Vangľová 2010* - T. Vangľová: Stredoveká keramika na severozápadnom Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 48, 2010, 91-140.
- Vařeka 1998* - P. Vařeka: Proměny keramické produkce vrcholného a pozdního středověku v Čechách. Arch. Rozhledy 50, 1998, 123-137.
- Vránová/Vrána 2012* - V. Vránová/J. Vrána: Nálezky podkov z hradu Tepence. Arch. Hist. 37, 2012, 733-746

Zimmermann 2000 – B. Zimmermann: Mittelalterliche Geschosspitzen. Kulturhistorische, archäologische und archäometallurgische Untersuchungen. Schweitzer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters, Band 26. Egg ZH 2000.

Zůbek 2002 – A. Zůbek: Středověké přezky v brněnských nálezech. Sborník Prací Fil. Fak. Brno, M 7, 2002, 123-153.

Žudel 1982 – J. Žudel: Pezinok za feudalizmu. Osídlenie a obyvateľstvo. In: J. Dubovský/J. Žudel a kol.: Dejiny Pezinka. Bratislava 1982, 39-55.

Žudel 2006 – J. Žudel: Od praveku do konca stredoveku. In: J. Žudel/J. Dubovský: Dejiny Modry. Modra 2006.

<http://mapserver.geology.sk>

www.podnemapy.sk

DIE MITTELALTERLICHE BEFESTIGUNG STARÝ ZÁMOK II BEI PEZINOK

ZDENĚK FARKAŠ

Die mittelalterliche Befestigung Starý zámok II (Altes Schloss II) liegt im Katastergelände von Pezinok, Stadtteil Cajla etwa 4 km in Richtung NNW vom Rand des Cajla-Tales, das senkrecht auf den Hauptkamm der Kleinen Karpaten gerichtet ist. Der Grundriss der Kleinburg (Refugium), heute zum Großteil gestört - bis vom Steinbruch zerstört, wurde dem engen Bergterrain angepasst – einem engen und langen felsigem Kamm. Auch deswegen erreichte diese Befestigung eine Länge um die 200 m (Abb. 1-4). Die Kleinfestung, die man nach heutigen Erkenntnissen mit keiner befestigten hochmittelalterlichen Stelle nach den Schriftquellen eindeutig identifizieren kann, lag außerhalb der Hauptrassen von Handels- und militärischen Kommunikationen die Ungarn mit westlicher liegenden Regionen Europas verband, offenbar aber kontrollierte sie ein bis zwei Übergänge vor allem von regionaler Bedeutung, die das Trnava-Hügelland mit dem Záhorie-Gebiet verbanden. Einer der Zufahrtswege zur befestigten Fläche führte vom Norden durch den Gipfel des Kamms und tritt in die Burg durch den Felsmassiv ausgehauenen Nackengraben hinein, der bisher nicht näher untersucht wurde (Abb. 7: 4). Man kann nicht ausschließen, dass wegen der Kontrolle dieser Zugangstrasse an der Kote 386 ein künstlicher kreisförmiger Schutzwall mit Freiraum in der Mitte entstand, irgendeine vorgelagerte Erdbefestigung, die von der Hauptbefestigung etwa 350 m entfernt war (Abb. 7: 5-6). Eine andere Zufahrtsstraße führte in dem kleinen Sattel unter dem Felszahn mit hölzerner Bebauung am Gipfel vom Norden, auf der Kommunikation die über die westliche Böschung anstieg, heute ist sie zum Großteil durch dem verlassenen Steinbruch zerstört. Im Unterschied zur Straße über dem Kamm ist diese Kommunikation im Gelände durch immerzu deutlichem Einschnitt und durch Funde der materiellen Kultur des hohen Mittelalters belegt.

Nach archäologischen Funden endete die relativ bequeme, aber direkt von der Befestigung gut kontrollierbare Zugangskommunikation gerade im kleinem Sattel und vielleicht fanden auch einige gängige Tätigkeiten die mit der Funktion und dem Wirtschaftsbetrieb der Befestigung zusammenhängen hier statt. Spuren nach ursprünglichen vorausgesetzten Wirtschaftsschutzhütten gelang es hier bisher nicht zu belegen. Vom kleinem Sattel in Richtung Kleinburg stieg vom Süden ein steiler Steg, der den bis heute markanten, etwa 4,2 m breiten, in den Fels eingehauenen Graben, wohl an einem schmalen, nicht einmal 1 m breitem und also gut verteidigendem Felsstreifen, zwischen dieser und der östlichen Steilwand überqueren musste. Für die Rekonstruktion des, wie der alleinige Eingang in die Kleinfestung gelöst wurde genügen aber die Spuren in Gelände nicht. Eine seichte Rinne die in dem steinigem Mutterboden vor dem Graben eingehauen wurde schließt nicht aus, dass diese von der Außenseite durch ein leichtes Geniehindernis die an einen Zaun erinnert ergänzt wurde.

Nach den archäologischen Funden nahm den Gipfel vom Felszahn ein mehrstöckiger Holzbau ein, ehesten ein Holzfachwerkbau vom turmartigen Charakter, nach Bruchstücken von Hüttenlehm zu urteilen wurde diese von Brand-, Isolierungs- und ästhetischen Gründen ursprünglich wenigstens teilweise durch eine Schicht Lehmverputz geschützt. Die Maße des „Turmes“ sind nicht eindeutig, sie mussten den limitierten Maßen des Felsens und den Gesetzmäßigkeiten der Statik angepasst werden, die Wandlänge überstieg offenbar 5 m. Eine seiner Ecken wurde durch einem Balken aus importiertem Sandstein untergesezt, an dem „Untermauerungen“ aus trocken gelegtem Bruchstein und Spuren von verbrannten Balken anknüpften (Abb. 10). Etwa in der Mitte des Objekts befand sich ein Ca. 1 m tiefer Eingriff in den felsigen Mutterboden mit den Maßen 2,9 x 1,7-2,3 m. Die Grube diente wahrscheinlich als sog. „podvalí“ (nach tschechischen Burgterminologie), das bedeutet ein unterirdischer Raum der hölzernen Turmbauten „Felsburgen“, welcher die Verankerung und Stabilität der höheren Bauten sicherte (Durdík 2009, 349).

Direkt an den „Turm“ knüpfte ein weiterer Holzbau mit längerer Achse an, die parallel mit der Achse des Kamms verlief (3,6 x 1,5 m). Ihren Westteil haben sie in den felsigen Mutterboden eingetieft. Der Fußboden

und wahrscheinlich auch die Auskleidung der Felswände bestanden nach den Resten der Holzkohle zu urteilen vielleicht aus Brettern. Ihr Ostteil fehlt, das Terrain sinkt rasant ins Tal, das zum Forsthaus Rybníček führt. Eine der Möglichkeiten ist, dass der Hang hier abgestürzt ist. Eine andere Variante, und zwar Anhand des spätmittelalterlichen ikonographischen Materials schließt nicht aus, das ihre Kante über dem Abhang nach Art eines Balkons durch Holzpfähle gestützt hervortritt, so wie das auf einem Bild von A. Dürer dargestellt ist (Abb. 28). Der Bau Nr. 2, im Unterschied zum nahen Turm, war offenbar nur ein Gebäude mit einem eingeschossigen Raum. Über die Inneneinrichtung hochmittelalterlicher kleiner befestigten Lagen weiß man noch immer relativ wenig (Brych 1998, 81). Auf der Basis der Funde und Vergleichsfunde kann man aber ihre basale Einrichtung durch Holzmobiliar annehmen (Tisch, Bett und nach Schlüsseln mit Sperrmechanismus wahrscheinlich auch Truhen und Kästen). Kurze Türgelenke können wie vom Mobiliar, so auch von Fensterläden oder Fensterklappen stammen. Außer nicht erhaltenen Holzprodukten gehörte zur Ausstattung die Keramik und offenbar spricht für einem zeitweiligen Aufenthalt höherer Gesellschaftsschicht auch ein Bruchstück eines Glasgefäßes hin.

Interessant gegenüber anderen ähnlichen befestigten Lagen ist ein relativ geringes Vorhandensein von Handwerkswerkzeugen die für den Bau, Wartung und Betrieb der Befestigung nötig waren. Ganz fehlen landwirtschaftliche Werkzeuge, was eine spezifische Funktion der Kleinburg ohne direktem wirtschaftlichen Hinterland reflektieren könnte.

Die archäologische Grabung brachte bisher keine eindeutigen Kenntnisse über die Befestigungsart des Alten Schoßes II. Außer dem Holzturm mit vorgelagertem Graben in seinem südlichen, dominanten Teil verlies sich die Abwehr offenbar vor allem auf die steilen, schwer begehbaren Hänge. Bisher ist es nicht gelungen Belege über das gemauerte oder Holzerde-Festungswerk, welche wir von anderen etwa gleichzeitigen Kleinburgen kennen, zu erfassen. Beim Starý zámok II kann man aber nicht ausschließen, dass die Basis für den Holz-Erde Wall eine bis 0,7 m breite Rinne sein könnte, mehr-weniger den Verlauf der Höhenlinie respektierend, die in den zerbröckelten Dolomitmalkstein am westlichen Hang der Erhöhung eingelassen wurde (Abb. 10), sog. Drage (Durdík 2009, 122).

Hinter dem Bau Nr. 2 fing der Förderungsbereich des ehemaligen Steinbruchs an, welchem unwiederbringlich der ganze zentrale, vielleicht der wichtigste Teil der mittelalterlichen Festung zum Opfer gefallen ist. Nach den spitzten Einschnitten in der bisher erhaltenen Felswand des ursprünglichen Felsens kann man nicht ausschließen, dass beide Gebäude vom ursprünglichen Kamm ein oder zwei Gräben trennten. Diese könnten die Zufahrtsstraße über dem Kamm zum Kern oder zum ältesten Teil des „Alten Schlosses“ absperren. Außer dem Brand zeugen über dem gewaltsamen Niedergang des Alten Schlosses II zahlreiche eiserne Pfeilspitzen (Abb. 18, 19) nach deren der Feind über den Weg für Wägen in Richtung Srncí Vřšok und dann zur eigentlichen Befestigung vorrückte (Abb. 26). Man kann annehmen, dass am Teil der Pfeilspitzen entzündbare Stoffe angeheftet waren, welche den Willen der Verteidiger annagen oder mindesten diese mit dem Löschen des angelegten Brandes beschäftigen sollten.

Die zeitliche Fixierung der relativ kurzen Existenz der ältesten Entwicklungsphase und des Niedergangs von Starý zámok II bei Pezinok ermöglicht vor allem das archäologische Begleitmaterial. Bei den Keramikformen überwogen Töpfe mit kelchartig geöffneter Mündung, aber unbekannt waren nicht einmal Krüge mit breiten, durch Rillen gegliederten Henkeln (Abb. 15-17). Die Keramik und die typologische Zusammensetzung der Pfeilspitzen zusammen mit einem Flaschenbruchstück vom Typus Kutrolf aus braunem Glas, vielleicht mit dem Ursprung sogar in Italien, ermöglichen den Untergangshorizont der hölzernen Kleinburg in die 2. Hälfte des 13. bis Anfang des 14. Jh. zu legen, wobei die durch Přemysl Ottokar II. geprägten silbernen Wiener Pfennige können diese Zeit mit gewisser Vorsicht auf die 70-er Jahre des 13. Jh. einengen. Die Entstehung der Kleinburg kann man so in der zweiten Hälfte des 13. Jh. annehmen.

Einige Pfeilspitzen, alle wurden in Nähe des Zufahrtswegs gefunden, haben nach derzeitigen Kenntnissen über die Kriegsgeschoße des 13. Jh. eine unübliche, teilweise archaische Form. Einige davon gehörten ursprünglich zu spezialisierten Jagdpfeilspitzen, welche in dieser Form in Osteuropa weit ins hohe Mittelalter überlebten. Die Pfeilspitzen im Fall, sofern alle mit der Eroberung des Starý zámok II zusammenhängen, können so auf einige interessante Tatsachen hindeuten. Z. B. auf die Ethnizität eines Teils der Verteidiger der Kleinfestung. In der zweiten Hälfte des 13. und am Anfang des 14. Jh. hatten die ungarischen Herrscher in den Grenzregionen Bewacher der Grenzen aus osteuropäischen Steppen gerne angesiedelt, z. B. die Polovcer und Kumanen in deren Milieu solche Pfeilspitzen eine lange Tradition hatten. Man kann aber nicht ausschließen, dass in der Zeit wenn den Verteidigern die für den Kampf geeigneten Pfeilspitzen mit zumindest teilweise bepanzerten Gegnern ausgingen, hatten diese aus Not Munition verwendet die sonst für die Jagd des Wildes bestimmt war.

Nach heutigen Kenntnissen entstanden am Felsgipfel, wo ursprünglich der Holzturm stand, nach seinem Niedergang keine anderen Bauten. Zunächst belegen vor allem Lesefunde vom Schutt hinter der hinteren Wand des

Steinbruchs am östlichen Hang des Kammes und von der Umgebung der mächtigen Halsgrabens im natürlichen Terrainbruch nach Norden von langsam vom Wald zugewachsener Förderungsgrube, das die Lage nicht einmal später in Vergessenheit geriet und zumindest als Stütz- oder Signalisierungspunkt spätestens bis zur Wende des 15./16. Jh. genützt war. Aus Betriebs- und vielleicht auch aus Verteidigungsgründen wurde die Fortifikation schrittweise nach Norden prolongiert, zum markanten Halsgraben. Außer der problematischen vom importierten Sandstein hergestellten Baudetailbruchstücken mit Mörtelspuren, welche auf eine gemauerte heute schon durch Steinabbau zerstörte Architektur hinweisen könnte, sind dies vor allem Armbrustgeschoße, ein Sporn von der Verfüllung des südlichen Grabens (Abb. 21: 20), ein Set das aus einem Messer und einem schaufelförmigen Gegenstand vom Srncí vršok (Abb. 22: 4, 6) oder eine Einsteckschlüssel zum Einhängeschloss mit Feder vom sog. Russischen Typ (Abb. 23: 8), die im mitteleuropäischen Raum vor allem im 14. bis 15. Jh. beliebt waren. Ein großer Teil des Fundmaterials ist nur rahmenhaft in das hohe oder späte Mittelalter zu datieren. Ob man den Starý zámok II mit der Burg von Pezinok, die nach der Klosterneuburg-Chronik im Frühling des Jahres 1271 der böhmische König Přemysl Ottokar II besetzte identifizieren kann, gab die archäologische Grabung keine eindeutige Antwort. Die archäologischen Funde ermöglichen nur eine rahmenhafte Datierung der bewaffneter Aktion, während welcher der älteste Teil der Kleinburg unterging, und das trotz Münzfunden die von diesem Herrscher im österreichischen Gebiet geprägt wurden. Gegenüber dem Starý zámok I sprechen für diese Möglichkeit mehrere Indizien:

- die hölzerne Kleinfestung stand in der Expansionszeit des böhmischen Königs in die Westslowakei
 - die Felsklippe mindesten um einen zweistöckigen Bau erhöht könnte den Eindruck eines starken und verteidigungstauglichen Turms hervorrufen
 - irgendwann in gegebener Zeit verlief hier ein Gefecht, der für die Befestigung fatale Konsequenzen hatte.
- Man soll aber auch auf weitere kriegerische Aktionen nicht vergessen, bei denen die Burg von Pezinok und der ganze Westen der heutigen Slowakei am Ende des 13. und am Anfang des 14. Jh. eine aktive Rolle spielte
- trotz dem, das die Burg keine große Besatzung haben konnte, kann man auf der Grundlage einiger Funde mit der Anwesenheit der Gesellschaftselite aus den Reihen des Adels rechnen (z. B. damals sicher ein wertvolles Gefäß von italienischem Ursprung)

In der Gegenwart scheint aber auf der Basis neuer Funde die bei der Rekonstruktion direkt in der Stadt stehendem Pezinok zámok freigelegt wurden, die hier die Existenz der Steinburg schon im Laufe des 13. Jh. belegen, das gerade diese in die Annalen eingegangen ist und es sich um jene Burg handelt, die dem Chronisten bei der Beschreibung der kriegerischen Gelingen des böhmischen Königs für eine Erwähnung wichtig war, und nicht eine weniger bedeutende, obendrein hölzerne Kleinfestung die sich tief in den Bergen befand.

Starý zámok II bei Pezinok gehört in eine Gruppe relativ wenig bekannten hölzernen oder Holz-Erde Kleinburgen vom 13. bis 14. Jh., von denen einige in weiter Entfernung von den wesentlich bekannteren Steinburgen liegen (z. B. Pajštún – Dračí hrádok, Pezinok Starý zámok I und II, Smolenice – Kalvarienberg, Dobrá voda – Pod Mariášom, vielleicht Červený Kameň usw.). Vor ausgedehnteren archäologischen Grabungen dieser Paare kann man nur von ihrer zeitlichen Stufenfolge, bzw. nur von einer kürzeren gegenseitigen Parallelität überlegen. Es könnte sich so um eine fortlaufende Ersetzung älterer, langsam veralteter Befestigungen durch modernere, aber baulich und auch finanziell anspruchsvolleren handeln.

Außer diesen kommen Holz-Erde Burgen auch an strategischen Stellen am Rand oder im innerem der Täler der Kleinen Karpaten zum Vorschein (quasi im Sinn des Prinzips zu kontrollieren aber nicht sehr Sichtbar zu sein - Železník, Pod Mariášom, Dračí hrádok, Starý zámok II). Nach dem Begleitmaterial entstand die Mehrheit von diesen im Laufe des 13. Jh., vielleicht nach dem Tatareneinfall und ging am Ende des 13. oder am Anfang des 14. Jh. unter, in der Zeit der Kämpfe zwischen Ungarn und dem Böhmisches Königreich, eventuell in den nachfolgenden unruhigen Zeiten die mit der Regierung der letzten Herrschern der Arpaden-Dynastie und der eintretenden feudalen Anarchie verbunden war.

PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.
Archeologické múzeum SNM
Žižkova 12
P. O. BOX 13
810 06 Bratislava
zdenek.farkas@snm.sk